

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**YAKIN ZAMANDA TÜRKİYE’NİN ARAP DÜNYASI POLİTİKALARININ,
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

Adnan YÜCE
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

BİLECİK, 2014
Ref. No: 10035087

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**YAKIN ZAMANDA TÜRKİYE'NİN ARAP DÜNYASI POLİTİKALARININ,
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

Adnan YÜCE
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

BİLECİK, 2014
Ref. No: 10035087

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

Sayfa: 1/1

22/08/2014

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21/05/2014 tarih ve 117/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 22/08/2014 tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılan **ADNAN YÜCE** 'ın "YAKIN ZAMANDA TÜRKİYE'NİN ARAP DÜNYASI POLİTİKALARININ, TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ" konulu tez çalışması İKTİSAT Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZDANIŞMANI: Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Resul YAZICI

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Ceyhan HAYDAROĞLU

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Madde 43-(3) Yüksek lisans tez sınavı jürisi ve tez savunma sınav tarihi, ilgili ABD/ASD başkanlığının önerisi ve EYK kararı ile belirlenir. Önerinin uygun bulunmaması halinde tez jürisini ilgili EYK belirler. Jüri, biri öğrencinin tez danışmanı ve en az biri enstitünün başka bir ABD/ASD'den ya da başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere üç veya beş asıl, birisi ilgili ABD/ASD'den, diğeri de enstitüye bağlı başka ABD/ASD'den veya başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere iki yedek öğretim üyesinden, öğretim üyesi bulunmadığı takdirde doktora/sanatta yeterlik derecesine sahip öğretim elemanları ya da sanatçı öğretim elemanlarından oluşur. ABD/ASD başkanı, jüri üyelerini uzmanlık alanlarını göz önünde bulundurarak önerir. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda ikinci tez danışmanı jüri üyesi olamaz.

TEŞEKKÜR

Arap dñnyası ile ÷lkemizin dinsel ve tarihsel bağlar bakımından bir bñtñn olduğunu savunan ve bu alanda çalışmalar ortaya koyan tñm dostlara Őukranlarımı sunuyorum. Hazırladığım bu çalıőmalarda yardımını esirgemeyen ve daima dñőünceleri ile bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Hñseyin SADOğLU'na teşekkür ederim.

Adnan YÜCE
Bilecik, 2014

ÖZET

“YAKIN ZAMANDA TÜRKİYE’NİN ARAP DÜNYASI POLİTİKALARININ, TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ”

Adnan YÜCE

Türkiye’nin Arap halklarıyla tarihî, kültürel, sosyal yakınlığı ve bu gelişmelerin doğrudan veya dolaylı etkileri Türkiye ve Arap dünyasını birbirleri ile yakından ilgilenmeye zorlamaktadır. Çok boyutlu ve geleceğe dönük bir dış politika izleyen Türkiye, Orta Doğu’da barış, istikrar ve refahın egemen olması için yürütülen çabalara güçlü ve aktif destek vermektedir. Türkiye bütün ülkelerle olduğu gibi Arap ülkeleriyle de ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek çabasıdadır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Orta Doğu'daki birçok ülkede ekonomik açıdan yapısal problemlerin bulunduğu, ayrıca siyasi meseleler nedeniyle bu ülkelerin ekonomiye yeterince ağırlık veremedikleri, yatırımlarının yetersiz kaldığı, buna bağlı olarak ödeme güçlüklerinin bulunduğu ve ithalatlarının kısıtlı kaldığı gözlenmektedir. Bu çalışma, Türkiye ile Arap Ülkelerinin dış ticaret ilişkilerini kapsamaktadır. Elde edilen bulgular sonucunda Arap ülkelerinin ihraç mallarının ithal mallarına oranla değişiklik arz etmektedir. Bölge ülkelerinin iktisadi yapılarının gelişmemiş olması ve sanayileşme konusunda yeterli alt yapıyı oluşturamamış olmaları nedeniyle de ticaret yapılan diğer ülkelerle rekabet edebilme güçlerinin olmadığı görülmüştür. Arap ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaret, bütün teşviklere rağmen gelişmemiştir. Ancak Türkiye’de 2002 yılındaki tek parti iktidarından sonra Arap ülkeleri ile ilişkiler önemli ölçüde artmış, kültürel ve ekonomik açılardan işbirliği içerisine girmişlerdir. 2002 yılından günümüze kadar hem kamu hem de özel sektörler tarafından yapılan anlaşmalar neticesinde Türkiye ile Arap Ülkeleri arasındaki ticaretin önemli ölçüde hız kazandığını söyleyebiliriz. Arap ülkeleri ile ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerimizde sağlam bir zemin oluşturup, bu ilişkilerimizi ekonomik ve ticari alanlarda çeşitlendirmenin ve güçlendirmenin uzun dönemde siyasi ilişkilerimiz üzerinde de olumlu etkiler yaratacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

İthalat, İhracat, Orta Doğu, Türkiye

ABSTRACT

“TURKEY'S POLICY RECENTLY THE ARAB WORLD, THE EFFECTS OF THE TURKISH ECONOMY”

Adnan YÜCE

Turkey's historical, cultural and social proximity (ties) with Arab nations and its direct and indirect effects compel Turkey and Arab nations to pay attention to each other. Following multi-dimensional and future-oriented foreign policy, Turkey intensely and actively supports the efforts to build peace, stability and prosperity in the Middle East. As with all countries, Turkey aims at improving its commercial and economic relations with Arab nations. Generally speaking, it is observed that many nations in the Middle East have structural economic problems and that due to political problems they are unable to deal with economic issues. It is also observed that insufficient investments in the Middle East cause payment difficulties and limited imports. This study consists of foreign trade relations between Turkey and Arab nations. As a result of the findings, the structure of export goods differs from the structure of import goods. Because of underdeveloped economic structure and insufficient infrastructure in industrialization in the region, Arab nations' competitiveness is relatively low, comparing to other nations. Bilateral trade relations among Arab countries and Turkey have not progressed enough despite all incentives. However, thanks to the single-party rule in Turkey since 2002 and inter-governmental and inter-societal agreements, it is possible to affirm that economic, social and Commercial relations have gained a new impetus. Enhancing the economic and socio-cultural basis of Turkish-Arabic bilateral relations and diversifying them with economic and financial aspects may have beneficial effects on our political relations in the long-run.

Key Words

Import, Export, Middle East, Turkey

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

1.1. Orta Doğu'nun Konumu ve Önemi	4
1.2. Orta Doğu Ülkelerinin Temel Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri	6
1.3. Orta Doğu Ülkelerinin Ekonomik Görünümü	9
1.3.1. Bahreyn	9
1.3.2. Birleşik Arap Emirlikleri	11
1.3.3. Filistin	14
1.3.4. Irak	17
1.3.5. İran	20
1.3.6. İsrail	22
1.3.7. Katar	24
1.3.8. Kuveyt	27
1.3.9. Lübnan	29
1.3.10. Mısır	31
1.3.11. Suriye	33
1.3.12. Suudi Arabistan	35
1.3.13. Umman	37
1.3.14. Ürdün	40
1.3.15. Yemen	42

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ VE ORTA DOĞU ÜLKELERİ İLE YAPILAN TİCARİ ANLAŞMALARIN TARİHSEL SEYRİ

2.1. Cumhuriyet’in Kuruluş Dönemi.....	46
2.2. Soğuk Savaş Dönemi	47
2.3. Özal Dönemi.....	48
2.4. 1990 Sonrası Dönem.....	49
2.5. 2002 Sonrası Dönem	50
2.6. 2002 Sonrası Dönem Orta Doğu Politikası.....	51
2.7. Özel Sektör Tarafından Yapılan Anlaşmalar.....	54
2.7.1. İş Konseyleri.....	55
2.7.1.1. İş Konseylerinin Tanımı ve Genel Özellikleri.....	55
2.7.1.2. İş Konseylerinin Amacı	56
2.7.1.3. Orta Doğu Ülkeleri İle İmzalanan İş Konseyi Anlaşmaları.....	57
2.7.1.3.1. Bahreyn İş Konseyi Anlaşması.....	57
2.7.1.3.2. Birleşik Arap Emirlikleri İş Konseyi Anlaşması	58
2.7.1.3.3. Filistin İş Konseyi Anlaşması.....	58
2.7.1.3.4. Irak İş Konseyi Anlaşması	59
2.7.1.3.5. İran İş Konseyi Anlaşması	59
2.7.1.3.6. İsrail İş Konseyi Anlaşması.....	60
2.7.1.3.7. Katar İş Konseyi Anlaşması.....	60
2.7.1.3.8. Kuveyt İş Konseyi Anlaşması.....	61
2.7.1.3.9. Lübnan İş Konseyi Anlaşması.....	62
2.7.1.3.10. Mısır İş Konseyi Anlaşması.....	62
2.7.1.3.11. Suriye İş Konseyi Anlaşması.....	63
2.7.1.3.12. Suudi Arabistan İş Konseyi Anlaşması.....	63
2.7.1.3.13. Umman İş Konseyi Anlaşması.....	64
2.7.1.3.14. Ürdün İş Konseyi Anlaşması.....	65
2.7.1.3.15. Yemen İş Konseyi Anlaşması.....	65

2.8. Kamu Sektörü Tarafından Yapılan Anlaşmalar	66
2.8.1. Türkiye-Ürdün Ticaret Anlaşması	66
2.8.2. Türkiye-Lübnan Ticaret, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması	67
2.8.3. Türkiye-Suriye Teknik ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	68
2.8.4. Türkiye-İran Ticaret Anlaşması	68
2.8.5. Türkiye-Bahreyn Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	69
2.8.6. Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	70
2.8.7. Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	71
2.8.8. Türkiye-Kuveyt Ticaret Anlaşması	72

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HACMİ ve TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN TÜRK DIŞ TİCARET HACMİNE ETKİSİ

3.1. Türkiye’de Dış Ticaretin Ülke Gruplarına Göre Yapısal Analizi	73
3.1.1. Türkiye-OECD Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	73
3.1.2. Türkiye-EFTA Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	75
3.1.3. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	76
3.1.4. Türkiye-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	77
3.1.5. Türkiye-Bağımsız Devletler Topluluğu Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	78
3.1.6. Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	79
3.1.7. Türkiye-İslam Konferansı Teşkilatı Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	80
3.1.8. Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	81
3.2. Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	82
3.2.1. Türkiye’nin Ortadoğu Ülkelerine Yaptığı İhracatın Yapısal Analizi	82
3.2.2. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerinden Yaptığı İthalatın Yapısal Analizi	83
3.2.3. Ortadoğu'ya İhracatın Artması İçin Alınabilecek Önlemler	88
SONUÇ	89
KAYNAKLAR	93
ÖZGEÇMİŞ	96

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: OECD Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	74
Tablo 3.2: EFTA Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	75
Tablo 3.3: KEİ Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	76
Tablo 3.4: EİT Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	77
Tablo 3.5: BDT Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	78
Tablo 3.6: Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	79
Tablo 3.7: İKT'nin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	80
Tablo 3.8: AB'nin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	81
Tablo 3.9: Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı.....	83
Tablo 3.10: Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye'nin İthalatı İçindeki Payı.....	84
Tablo 3.11: Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi.....	86
Tablo 3.12: Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticaret Dengesi.....	87
Tablo 3.13: Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi.....	92

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	Avrupa Topluluğu
BEA	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
MC	Milletler Cemiyeti
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
CIA	Central Intelligence Agency
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	İnsani Gelişmişlik Endeksi
ITC	Uluslararası Ticaret Merkezi
IMF	Uluslararası Para Fonu

GİRİŞ

Yakın zamanda Türkiye'nin Arap Dünya'sı politikalarının Türkiye ekonomisine etkileri konusunda çalışma yapmamın amacı Türkiye'de 2002 yılından itibaren değişen Orta Doğu politikasının Türkiye'ye ekonomik katkılarının azımsanmayacak derecede yükseldiği ve Arap Dünya'sı coğrafyasında siyasi anlamda söz sahibi olan bir güç haline dönüşümünü sergilemeyi amaçlamaktayım. Türkiye'nin Arap Dünyası politikalarını tarihsel, kültürel ve ekonomik işbirliği yapısını göz önünde bulundurarak konuyu üç bölüm şeklinde aktarmaya çalıştım.

Hazırlamış olduğum çalışmada; Türkiye'nin yakın zamanda Arap Dünyasına izlediği politikanın Türkiye ekonomisine yansımaları ortaya çıkarmak için öncelikle kavramsal olarak Ortadoğu'nun tanımı, konumu ve tarihi ile ilgili bilgi ve dokümanları oluşturmak bunun yanından yapılan dış politikanın Ekonomi Bakanlığı ve TÜİK'in Arap Dünyası ile ilgili dış ticaret hacmi verilerinin yıllara ve dönemlere göre analizini gerçekleştirip, Türkiye'nin dış politikada izlediği stratejinin özel ve kamu sektörlerinin Arap dünyası ile yaptığı anlaşmaların Türkiye ekonomisine etkilerini ortaya çıkarmaktır.

Türkiye devletinin jeopolitik konumu, tarihsel geçmişi, kültürel yapısı ve inancaşsal durumu ile coğrafyasında etkin güç olabilecek bir potansiyel yapıya sahip bunun yanında Arap Devletleri ile tarihsel, kültürel ve inancaşsal yönden ortak paydaları göz önüne bulundurulduğunda Arap coğrafyasında bulunan ülkelerle 2002 yılı öncesinde siyasi ve ekonomik anlamda güçlü bir birliğin olmadığı ve Türkiye'nin kendi potansiyelini kullanmadığını görmekteyiz.

Dünya savaşlarından sonra bağımsızlığını korumaya çalışan Türkiye, Soğuk Savaş'ın gereği olarak Avrupa ve ABD ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. 1960'lı yıllara kadar Türkiye, dış politikasını şekillendirmeye çalışırken ulusal güvenliğini koruma içgüdüsüyle hareket etmiş ve Batı ile olan ilişkilerini NATO, BM üyeliği gibi faktörlerle geliştirmiş, Doğu ile ilişkilerine mesafeli bir tavır takınmıştır.

Türkiye sıcak savaşların bitmesi ve petrol krizlerinin başlamasıyla birlikte dışa açılmaya 1980'lerde başlamış ve ilk olarak Arap ülkeleri ve Türki Cumhuriyetler ile

ekonomik ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1991'de Soğuk Savaş'ında sonlanmasından dolayı uluslararası sisteme ait tüm dengeler yer değiştirmiştir.

Dünyadaki bu gelişmeler olurken Türkiye'nin 3 tarafı denizlerle 4 tarafı düşmanları ile çevrilmiş bir durumda milenyum çağına girmiş bulundu. Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelen AK PARTİ hükümetinin Arap Dünyası ve Orta Doğu yaklaşımı çeşitli toplulukların ve ülkelerin tepkisine maruz kalsa da yeni yaklaşım, Türkiye'yi bölgede eskisine nazaran çok daha etkili ve kabul gören bir devlet haline getirmiştir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu, tarihsel geçmişi ve inançsal durumundan dolayı birçok işbirliği projesi için çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahip yapıdadır. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir yapıda etkin alana dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde kullanılmasına bağlıdır.

Bununla birlikte soğuk savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik durum, alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir saha yapısı oluşturmuştur. Askeri ittifakların ve yapıların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliği önemli ölçüde azalmış ve işbirliği projeleri ülkelerarası ilişkilerin yaygın bir aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni durumda Türkiye'nin de güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok yönlü olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir.

Türk dış politikası eskine nazaran bölgeden uzak durma ya da bölgeye Avrupa ülkeleri ve ABD Devleti adına yaklaşma politikasından uzaklaşmış olup komşu ülkeler ile sıfır sorun hedefi çerçevesinde her alanda ilişkileri geliştirmeyi, bölge ülkeleriyle ilişkileri stratejik üstünlük ve artı değer haline getirmeyi ve bu şekilde Türkiye'nin etrafında stratejik bir derinlik ve güvenlik çemberi oluşturmayı hedeflemektedir.

Ortadoğu ülkelerinin kültürel, ekonomi ve sosyal yapıdaki farklılıkları ve değişiklikleri coğrafyanın önemli özelliği olan geleneksel yapılarla modern yapıların iç içe olmaları ve aynı anda yaşama imkânı bulmaları durumu özellikle sosyal alanda daha bir belirginlik göstermektedir. Arap Dünyasını Siyasi bakımdan incelediğimizde monarşiler, demokrasi dışı rejimler, tek kişi yönetimler, askeri yönetim, tek parti düzeni veya aile diktatörlüklerini görmekteyiz. Arap Dünyasını coğrafyasındaki ciddi

farklılıklar, doğal olarak siyasi istikrarsızlıklara, bölgesel çatışmalara ve ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin 12 Haziran 2011 yılında yayınlanan seçim beyannamesinde dış politika bölümüne geniş yer ayırmıştır. 160 sayfa olarak yayınladığı seçim bildirgesinin 12 sayfası dış politikaya ayrılmıştır. “Dış Politika Yaklaşımımız” adlı bölüm çerçevesinde çeşitli bölgelere yer verilmiştir. Bu bölgeler arasında en geniş yer ayrılan bölümlerden birisi Ortadoğu bölgesi olarak yer almıştır. Bu durum, son yıllarda AK Parti iktidarı sırasında Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine artan ilgisi ve bölge ülkeleriyle yakın ilişkisinden dolayı Türkiye ekonomisi çerçevesinde özel sektör ve kamu sektöründe çeşitli anlaşmalar imzalanmış olup ekonomi alanında yükselen bir ivme yakaladığını görmekteyiz.

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik bağlarını giderek güçlendirdiği Arap Dünyası ülkeleriyle arasındaki ticaret hacmi hızla artmış, ekonomik faaliyetlere ilişkilerin temel aktörlerinden biri haline gelmiştir. Ekonomik ilişkilerin incelenmesi, Türkiye'nin bölgede artan siyasi etkisine aynı zamanda “Arap Baharı'na ilişkin farklı bir bakış açısı geliştirilmesi bu açıdan önemlidir. 1990'lı yıllarda Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında ticaret hacminde önemli bir hareketlilik görülmezken, 2002 genel seçimlerinin ardından iç ve dış politikada yaşanan dönüşümle birlikte Arap ülkeleriyle ilişkilerde ciddi bir program yaşanmıştır. 1996'da Arap ülkeleri ile ticaret hacmi 5 milyar doların altındayken, 2011 yılında ticaret hacmi 30 milyar dolara kadar çıkarılmıştır

Türkiye geçmiş yargıları yıkan dış politika sayesinde Arap ülkeleri ile ilgili girişimleri ve düşünceleri, bölge devletlerince belli derecede dikkate alınmakta ve Arap dünyasında olumlu yönde gelişmeler ortaya çıkarmaktadır. Türk dış politikasının bu yaklaşımı, kökleşmiş bölgesel sorunları ve tarihsel düşmanlıkları bir anda ortadan kaldıramayacak olsa da Arap ülkeleri ve dünya güçleri açısından doğru politika olduğunu kanıtlamaktadır.

I. BÖLÜM

ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

1.1.ORTA DOĞU’NUN KONUMU VE ÖNEMİ

Orta Doğu kavramı geçmişten günümüze coğrafik yapısı ve stratejik önemi nedeniyle birçok araştırmaya ve tartışmaya konu olmuştur. Kavramla ilgili yaşanan önemli tartışma konularından biri de Orta Doğu’nun sınırlarının belirlenmesi konusunda yaşanmıştır.

Orta Doğu kavramı tanımı ve sınırlarının belirlenmesi açısından geçmişten bugüne kavram kargaşası yaşamaktadır. Orta Doğu kelimesi “şark” ve “levant” kavramları gibi batılı bir terimdir. Şark, “doğu” anlamına gelirken levant kelimesi Yakın Doğu anlamına gelmektedir. Kavram olarak kelime 1900’lü yıllarda kullanılmaya başlamıştır. Orta Doğu kelimesinin tanımlanması ve siyasi sınırları zamanla değişmiş, farklı kaynaklarda zamanla farklı tanımlamalara yer verilmiştir. (Dedeoğlu, 2002: 1-3).

Biraz daha açıklamak gerekirse Orta Doğu kavramının öncülü Fransızların Osmanlı Devleti’nin toprakları için kullandığı “Yakın Doğu” tabiridir. 20. yüzyılın başlarına kadar sık sık kullanılmıştır. İngiltere’nin 19. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin’in zenginliklerine yayılması da “Uzak Doğu” kavramının kullanılmasına neden olmuştur. Bu iki kavram batılı devletler için yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda İngilizler, Yakın Doğu terimine karşılık, Osmanlı Devleti toprakları içerisinde kalan ve Uzak Doğu’ya geçişte önemli bir atlama taşı olan bölge için “Orta Doğu” terimini kullanmaya başlamıştır (Laçınler, 2007: 153-155).

Orta Doğu kavramını; ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve Jeopolitikçi Alfred Thayer Mahan, “National Review”de yayınlanan, “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı makalesinde kullanmıştır (Roderic, 1960: 667). Mahan’a göre, Basra Körfezi, Süveyş Kanalı’ndan sonra Hindistan’a geçişte savunulması gereken en önemli bölgedir. Bu tanımlamada Mahan, Orta Doğu kavramını suyolları üzerinden stratejik bir konsept dahilinde aktarmıştır. Konsept içerisinde

İngilizler, Ruslar ve Almanların nüfuz mücadelelerine dikkat çekmiştir (Dursun, 2003: 10-13).

Başka bir görüşe göre de Orta Doğu kavramı ilk kez İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere tarafından Mısır'daki askeri birliklerin Orta Doğu Komutanlığı olarak adlandırılmasıyla kullanılmaya başlanmıştır (Kürkçüoğlu, 2002: 194).

Görüldüğü üzere Orta Doğu mefhumu, bölgede belli bir siyaset tatbikine karar veren İngiltere tarafından uydurulduğu için yapay bir kavram olmuştur. Bu sebeple potansiyel bütünlüğe de sahip olmamıştır. Orta Doğu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, Suriye, Lübnan, Irak, İran, Filistin, Ürdün, Mısır, Sudan, Libya, Suudi Arabistan, Kuveyt, Yemen, Umman, Bahreyn gibi devletlerden oluşmuştur (Meriç, 1980: 283).

Nihai olarak Orta Doğu'nun sınırları şöyle tespit edilebilir; Siyasi sınırlarıyla kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan Yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti topraklarının uzandığı alan mantiki bir tespit olabilir. Bu alanda yer alan belli başlı devletler; Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti, Irak Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan Krallığı, Lübnan Cumhuriyeti, Ürdün Krallığı, İsrail Cumhuriyeti, Yemen Cumhuriyeti Maskat-Umman Emirliği, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt Emirliği, Sudan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (Memiş, 2002:14).

Orta Doğu hem fiziki hem de beşeri coğrafik özellikleri nedeniyle önemini yüzyıllardır korumaktadır. Tarihin başladığı, medeniyetin ve üç semavi dinin doğduğu coğrafyanın Orta Doğu olduğu sıklıkla vurgulanır. Orta Doğu aynı zamanda başta petrol ve doğalgaz olmak üzere sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları bakımından da ayrı bir ilgi konusudur. Bu özellikleri ile Orta Doğu aslında sadece uluslararası ilişkiler çalışmaları için değil daha birçok çalışma alanı için de cazip bir konu başlığı olmayı hak etmektedir (Özlük, 2007: 142).

Eski zamanlarda Mısırlı, Sümerli, Babilli ve Asurlu halklar Orta Doğu'da gelişti. Tek tanrılı üç büyük dinin ilki olan Musevilik, 3000 yıllık eski ahit devri boyunca burada şekil almıştır. Bir tohum olarak ortaya çıkışından itibaren dünyanın diğer iki inancı Hristiyanlık ve İslamiyet de Orta Doğu'da doğmuştur. Bölgede; Pers, Yunan, Roman, Arap, Mongol, Tatar ve Türk İmparatorlukları burada yeni bir kültür

medeniyeti oluşturmada katkıda bulunan taraflardır. Bu kültür ve medeniyetin erimesi insanlığın gelişmesinde yüksek noktalara ulaşmıştır (Peretz, 1994: 13).

Bölgenin petrol, Avrupa-Afrika, Güneydoğu Asya ve Uzakdoğu hava ve deniz güzergâhının stratejik lokasyon önemi Orta Doğu'yu II. Dünya Savaşı'ndan birkaç ay sonra ortaya çıkan iki kutuplu komünist ve anti-komünist bölgenin içine dâhil etmiştir (Peretz, 1994: 14).

Ekonomik ve jeopolitik özellikleri ve öneminin yanında Orta Doğu; dini bakımdan da aynı öneme sahiptir. Zira bölge, Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın doğuş yeridir. Din açısından yaşanan bu zenginlik mezhepsel anlamda da Orta Doğu'da hissedilmektedir. İslam dini, Sünni ve Şii temelinde ayrılmakla kalmamış örneğin Şiilik, İsmaliye, Nusayri vb. olarak çeşitlilik göstermiştir. Hristiyanlık ve Musevilikte de durum pek farklı değildir (Lewis, 1998: 27-28).

Orta Doğu, bir devletler topluluğu olarak istikrar, güven ve devamlılık bakımından birçok faktörün etkisi altındadır. Bunlar arasında belli başlıları şunlardır: Coğrafi durumun özelliği, süper devletlerin çıkar çatışmaları, İsrail'in yerleşme ve genişleme ülküsü, Arap Birliği'nin ortaya çıkardığı sabcılar, rejim farkları, sosyo-kültürel farklılıklar, ekonomik-teknolojik geri kalmışlık, ideolojik mezhep akımları (Erendil, 1992: 61).

Sonuç olarak bölgenin önemli enerji kaynakları, kriz yaratma potansiyeli, asimetrik tehdit üretme kapasitesi küresel güç merkezlerinin gözlerini bu coğrafyaya çevirmesine neden olmaktadır (Özdemir, 2013: 13).

1.2. ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN TEMEL SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

İklimsel koşullardan dolayı geniş çöl alanlarıyla kaplı olan Orta Doğu, temel gıda ihtiyaçları bakımından dışa bağımlı bir durumdadır. Gelişmekte olan çok sayıda ülkeye ev sahipliği yapan Orta Doğu'nun temel gelir kaynağı, petrol ve petrol ürünleridir. 2008 yılı itibarıyla dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %60'ı Orta Doğu ülkelerindedir. Tarımsal üretimin azlığı ve petrolden elde edilen yüksek gelir, bölgede yoğun bir tüketici nüfusun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Orta Doğu

lkelerine ilişkin genel bir değerlendirme yapılırsa, incelenen 16 Orta Doğu ülkesinden 13 tanesinin resmî dili Arapça'dır. Ayrıca, İsrail hariç, tüm Orta Doğu lkelerinde Müslüman nüfus yoğunluktadır. Bu lkeler içinde, nüfusu en yüksek olan lke Mısır Arap Cumhuriyeti'dir ve yaklaşık 83 milyon nüfusa sahiptir. Nüfus yoğunluğunun en fazla olan ülke km² başına 1114,7 kişi ile Bahreyn Krallığı; en düşük olan ülke ise km² başına 9,2 kişi ile Umman'dır. Yzlm bakımından en geniş ülke 2.149.690 km² ile Suudi Arabistan Krallığı, en kk ülke ise 741 km² ile Bahreyn Krallığı'dır (İKA, 2011: 12-21).

Tarihi boyunca farklı medeniyetlerin egemenliği altına giren Orta Doğu birçok kültüre de ev sahipliği yapmış, Orta Doğu'yu sentez bir bölge haline getirmiştir. Bu durum halkın yaşantısına da yansımıştır. Halk giyiminde batı kültürünü yaygınlaştırmıştır. Bu kimliğini tanımlamak, kökeni göstermek ve aynı gruptakilerce tanınmak için önemlidir. Özellikle bölgede yaşayanların giyimlerin de bu farklılıklara rastlayabiliriz. Örneğin; Arap lkelerinde batı tarzı şapkalar nadiren kullanılırken İran'da ise daha seyrek rastlanır, Türkiye ise pek çok türde şapka kullanıldığı düşünülürse Orta Doğu'daki çeşitliliğe tanık oluruz (Lewis, 1998: 3).

Orta Doğu sosyo-kültürel yapısıyla ilgi çektiği gibi ekonomik yapısıyla da farklılık göstermektedir. Orta Doğu lkeleri bir bütün olarak dünya enerji kaynaklarının rezervler, üretim ve dış satım bakımından merkezi öneme sahiplerdir. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak ½'sine sahip olan bu bölgenin dünyanın en gelişmiş bölgeleri arasında sayılması gerekir. Ancak sosyal, siyasi ve askeri tarihinin yanı sıra ekonomide petrol ve doğalgaz rezervleri açısından zengin olan bölge ülkelerinde doğal kaynak bağımlılığı ve tipik gelişmiş ülke ekonomisinin sahip olduğu çok çeşit mal ve hizmet üretebilme yoksunluğu yaşandığı için Orta Doğu'yu gelişmekte olan veya az gelişmiş bölge kategorisine itmektedir. Bölge lkeleri arasında ekonomik yapı ve gelişme, doğal kaynak zenginliği yanında iş gücünün miktarında ve niteliğinde de ortak özellik bulunmamaktadır. Bu farklılaşmaya karşın bir bütün olarak değerlendirdiğimizde günümüzün temel enerji kaynakları olan petrol ve doğalgazın üretim ve ihracatına ve bunun karşılığında ihtiyaç duyduğu diğer mal ve hizmetlerin ithalatına dayalı olması gelişmekte olan ekonomik yapılar çerçevesine yerleştirilebilir. Bu durum da bölge ülkelerinin büyümelerine olanak tanımaktadır (Orsam, 2009: 65).

Raporda ele alınan 16 ülkenin 8 tanesi monarşi, 8 tanesi ise cumhuriyet rejimiyle yönetilmektedir. On altı ülkeden kişi başına düşen milli geliri yıllık 20.000 Dolar ve üzerinde olan ülke sayısı yedidir. Bunlar içinde kişi başına düşen milli geliri en yüksek olan ülke 62.754 Dolar ile Katar Emirliği'dir. Bu devleti, 53.890 Dolar ile Kuveyt Emirliği takip etmektedir. Kişi başına düşen milli geliri en düşük olan ülkeler ise 1.529 Dolar ile Filistin ve 2.330 Dolar ile Yemen olmuştur. Ülkelerin refah seviyesinin bir göstergesi olan HDI (insani gelişmişlik endeksi) sıralamasında ise; 4 ülke yüksek (İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Bahreyn), 6 ülke orta (Kuveyt, Suudi Arabistan, İran, Ürdün, Türkiye, Mısır), 2 ülke ise düşük (Suriye ve Yemen) değerlere sahiptir. 4 ülkenin insani gelişmişlik endeksi ise ölçülmemiştir (Filistin, Irak, Lübnan ve Umman). Vize uygulamalarına bakıldığı zaman, 16 Orta Doğu ülkesinden 9 tanesinin Umuma Mahsus Pasaport hamili Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vize uygularken 5 tanesi (Filistin, İran, Lübnan, Suriye, Ürdün) ise Türk vatandaşlarını vizeden muaf tutmaktadır. Bununla birlikte, Yemen ile Türkiye arasında vize uygulamasını kaldıran anlaşma imzalanmış olup bu anlaşmanın ilerleyen günlerde yürürlüğe girmesi beklenmektedir (İKA, 2011: 15-19).

Bu coğrafi alanın kültürel tanımlanmasında her ne olursa olsun, Arap kültürünün ve İslam dininin etkinliği baskın bir şekilde görülmektedir. Ayrıca İslam dininin yayılmasında büyük katkıları olmuş Türklerin ve yine kuvvetli bir kültürel yapıya sahip olan İranlıların da anayurtları yine bu bölgedir.

Elbette ki Orta Doğu'nun dünya politikası üzerindeki önemi sadece petrol ve suyuollarına indirgenmemelidir. Bununla birlikte özellikle 20.yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar gelmekte olan süreç açısından bir değerlendirme yapıldığında bölgeyi önemli kılan ve güç odaklarının hareketlerine yön veren en temel iki unsurun olduğu anlaşılmaktadır. Dünyadaki tek tanrılı dinlerin çıkış ve yayılış merkezi durumunda olması bölgenin önemli özelliklerinden biridir. Ayrıca sayılarını bilmediğimiz birçok peygamber bu bölgede yaşamış ve faaliyet göstermiştir. Mekke, Medine ve Kudüs gibi kutsal şehirlerin bölge sınırları içinde bulunması önemini bir kat daha artırmıştır (Karaarslan, 1998: 42).

Orta Doğu'nun benzersiz ekonomik yapısı, bazı faktörlerin olağan dışı kombinasyonunun bir sonucudur. Bunların arasında bölgenin doğal özellikleri ön plana

çıkmaktadır. Richards ve Waterbury'nin de belirttiği gibi "Orta Doğu'nun ekonomi politiği üç gerçek tarafından belirlenmektedir: az yağmur, çok petrol ve hızla büyüyen (bu nedenle de genç olan) bir nüfus". Tarımsal gelişmenin önünde doğal bir duvar gibi dikilen bölge iklimi dolayısıyla ekonomik gelişmesinin önünde en önemli bir engel oluşturmaktadır. Hızla büyüyen nüfusla beraber, bölgeyi dünyanın diğer bölgelerine bağımlı kılmaktadır. Geniş petrol yatakları bölgenin bu pazarda egemen güç olmasını sağlamakta ve bölgedeki bazı ülkelere büyük miktarlarda kaynak sağlamasına yol açmaktadır. Bölgedeki ülkelerin çoğu kaynak sıkıntısı çekmemektedir. Fakat bölge ekonomilerinin var olan kaynakları etkin olmayan kullanım biçimleri, Orta Doğu'da ekonomi politikalarının en önemli özelliğidir. Orta Doğu bölgesinde ekonomi politikaları "savaş eğilimli ekonomi" diye adlandırabileceğimiz şekilde biçimlenmektedir (Çarkoğlu, 1998: 42-251).

1.3. ORTADOĞU ÜLKELERİNİN EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

1.3.1. Bahreyn

Bahreyn;Arapça'da 'iki deniz' anlamına gelen, Basra Körfezi'nin batısında irili ufaklı 33 adadan oluşan bir takımada ülkesidir. Suudi Arabistan'a 24, Katar'a 45 km uzaklıktadır.Toplam yüzölçümü 718 kilometre kare olan Bahreyn'i oluşturan en büyük ada, ülkeye adını veren ve 13-25 km genişliğinde, 50 km uzunluğunda olan Al-Bahrain'dir. Başkent Manama da bu ada bulunmaktadır. İkinci büyük ada olan Muharraq adası ise 6 km genişliğindedir. Diğer adaların çok azında yerleşim bulunmakta olup adalar, deniz üzerinden inşa edilen karayolu ve köprülerle birbirine bağlanmıştır.

Bahreyn'in iklimi genel olarak oldukça sıcak ve rutubetli iken, az yağışlı kış ayları ise daha ılık geçmektedir. En sıcak ay olan Ağustos ayında ortalama sıcaklıklar 38-45 derece, en ılık ay olan Ocak ayında ise 15-20 derece civarındadır. Kasım,Aralık ve Şubat aylarında yağın yağmurlar yıllık ortalama 53 mm³/m² su bırakmaktadır. Yeraltı sularının aşırı derecede kullanımına bağılı olarak Bahreyn'de herhangi bir akarsu veya göl bulunmamaktadır. Ülke topraklarının % 5'i tarım arazisi, % 7'si otlak alandır.

Adalar arasında bazı yerlerde suyun derinliği az olduğundan buralar toprakla doldurulmak suretiyle tarım arazisi veya meskun yer haline getirilmiştir.

Bahreyn 1971 yılında bağımsızlığını Birleşik Krallık'tan ayrılarak kazanmıştır ve ülkenin yönetim biçimi meşruti monarşidir. Demografik yapısı incelendiğinde, Bahreyn nüfusunun % 97'sinin Arap olduğu, nüfusun yaklaşık % 80'inin de Bahreyn asıllı olduğu söylenebilir. Dünya Bankası istatistiklerine göre 2009 yılındaki toplam nüfus 791.473 kişi olup, 2009 yılı km²'ye düşen nüfus yoğunluğu 1114,7 kişidir. Bugün itibari ile nüfusun 3'te 1'i Bahreyn'e gelen göçmen ve çalışma amaçlı yabancılardan oluşmaktadır. Ülkenin resmî dini İslam olup, etnik yapısının % 81,2'sini Müslümanlar, % 9'unu Hristiyanlar ve % 9,8'ini ise diğer dinlere mensup Bahreynliler oluşturmaktadır. Bahreyn'in nüfus artış oranı yıllık % 1,29'dur. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu'nda 2010 Haziran verilerine göre 169 ülke arasında Bahreyn 0.801 oranıyla 39. sırada bulunmaktadır.

Dünya Bankası verilerine göre Bahreyn'in gayrisafi yurtiçi hasılası 20.594.899.946 Dolar olarak gerçekeşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise 33.690 Dolar'dır. IMF verilerine göre enflasyon oranı 2009 yılı için % 2,8'dir. 2009 yılı gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı % 3,1 olarak gerçekeşen Bahreyn ekonomisi, 2003 yılından itibaren istikrarlı büyüme kaydetmiştir. İşsizlik oranlarına bakıldığında 2005 yılı başında % 16,5 olarak hesaplanan işsizlik oranı (15-24 yaş arasındaki Bahreynliler arasında % 41), dünyadaki en yüksek oranlardan birisi olarak kayda geçmiştir. Ancak son yıllarda hayata geçirilen meslek edindirme projeleri ve işgücünün "Bahreynlileştirilmesi" projeleri sayesinde 2009 yılı başlarında işsizlik oranının % 3,7 oranına gerilediği ifade edilmektedir. Dünya Bankası Haziran 2010 tarihinde güncellenen İş Yapma Kolaylığı sıralamasında Bahreyn 183 ülke arasında 28. sırada yer almaktadır.

Bahreyn'in ihraç ettiği başlıca ürünler, petrol ve petrol ürünleri, tekstil ve alüminyumdur. İthal ettiği başlıca ürünler ise ham petrol, gıda, inşaat malzemesi, motorlu araçlar ve tekstil ürünleridir. Bahreyn'in en çok ihracat yaptığı ülkeler, Suudi Arabistan, Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Singapur olurken, en çok ithalat yaptığı ülkeler Avrupa Birliği ülkeleri, Japonya, Suudi Arabistan ve Çin'dir. Bahreyn'in ihracatında ilk sıraları rakamlarına göre, Japonya (525,6 milyon

Dolar), ABD (502,7 milyon Dolar), Kore Cumhuriyeti (318 milyon Dolar), Singapur (294,9 milyon Dolar) ve Tayvan (274,7 milyon Dolar) almaktadır. Türkiye ise 24,2 milyon Dolar ihracat değeriyle 16. sırada yer almaktadır.

Ülkenin genel ticari yapısına bakıldığında, Bahreyn'in dış ticaretinin çoğu Körfez ülkesinde olduğu gibi, petrole bağımlılık gösterdiği açıkça görülebilir. İhracat içindeki petrol ve petrol ürünlerinin payı, 2007 yılında % 79, 2008 yılında % 80,6 olurken, petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak 2009 yılında % 74,62'ye gerilemiştir. Petrol dışı ihraç ürünlerinin büyük bir kısmını petrokimya tesislerinde üretilen ürünler, alüminyum ürünleri, kimyasallar ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Petrol dışı ana ithalat kalemlerinde makine ve aksamı, ham veyarı işlenmiş madenler ile taşıt araçları yer almaktadır. IMF verilerine göre Bahreyn'in 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 5 milyar Dolar düşerek 15,7 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 3,3 milyar Dolar düşerek 11,2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Bahreyn 4,5 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, dış ticaret hacmi de 26,9 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Bahreyn'in ithal ettiği başlıca ürünler ise otomobil ve vagonlardır. İthalatının % 12'sini otomobil ve steysin vagonlar oluşturmaktadır. Kaldırım, döşeme ve kaldırım kenar taşları (tabii taşlardan), kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevher eşyası, demir cevherleri ve konsantreleri, demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş) ithalatında önemli yere sahip diğer ürünlerdir. Bahreyn'in ithalatında ilk sıraları ise, yine 2009 rakamlarına göre, Fransa (812.308 bin Dolar), ABD (668.597 bin Dolar), Çin (476.051 bin Dolar), Japonya (436.161 bin Dolar) ve İngiltere (376.386 bin Dolar) almaktadır. Türkiye ise 113.741 bin Dolar ile 11. sırada yer almaktadır. Coğrafi yakınlık göz önüne alındığında bu rakamın oldukça düşük olduğu söylenebilir.

1.3.2. Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirlikleri 1971 yılında bağımsızlığına kavuşmuş olup, mevcut yönetim biçimi federal monarşidir. Emirliğin Devlet Başkanı 2004 yılından beri Khalifa bin Zayid al-Nuhayyan, hükümet başkanı ise 2006 yılından beri Muhammad bin Rashid al-Maktum'dur. Başkenti Abu Dhabi ve nüfusu 2009 Dünya Bankası yılı verilerine göre

4.598.600'dür. Emirlikte bulunan büyük şehirler Dubai ve Abu Dhabi'dir. Yüzölçümü 83.600 km² olan emirlikte, nüfus yoğunluğu 55 kişi/km²'dir (Dünya Bankası, 2009:28). Büyük kısmı çöllerle kaplı olan bölgenin iklimine bakılacak olursa, doğudaki yükseltilerde sıcaklığın düşük, diğer yerlerde ise sıcaklığın çok yüksek olduğu görülebilir.

Ülke halkının % 19'u Emirlik Halkı, % 23'ü diğer Arap ve İranlı, % 50'si Güney Asyalı ve % 8'i diğer halklardan oluşmaktadır. Ülkenin resmî dili Arapça olup ana dilden sonra en çok konuşulan dil İngilizcedir. Dinî yapıya bakılacak olursa, ülkede yer alan nüfusun % 96'sının Müslüman ve geri kalanların Hristiyan ve Hindu inançlarına mensup olduğu görülebilir. Ülkenin para birimi Birleşik Arap Emirlikleri Dirhemi (AED)'dir. 2010 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre 169 ülke arasında, Birleşik Arap Emirlikleri, 0,815'lik oran ile Orta Doğu Bölgesi'nin en yüksek gelişmişlik sıfatına sahip, dünya sıralamasında ise 32. sırada yer almaktadır (UNDP,2010:12).

Orta Doğu'nun başlıca ticaret merkezi olan Birleşik Arap Emirlikleri, Körfez ülkeleri içinde en liberal dış ticaret rejimine sahip ülke olmakla birlikte, bölgenin en önemli reeksport (ithal edilen malların, çok fazla fiziki değişikliğe uğratılmaksızın başka ülkelere satılması) merkezidir. Emirlik kapsamında tarım ve sanayi sektörlerindeki üretimin yetersiz olmasından dolayı bölge ihtiyaçlarının büyük bir bölümü ithalat yoluyla karşılamaktadır. Ülke ekonomisi, Dubai gibi birkaç emirliğin ekonomiyi çeşitlendirme çabalarına rağmen, petrol ve doğalgaza dayalı olmayı sürdürmektedir.

Dünya Bankası verileri incelendiğinde, Birleşik Arap Emirlikleri'nin sahip olduğu GSYİH değerinin 230.252.000.000 Dolar olduğu görülmektedir (Dünya Bankası, 2009:23). Dış Ticaret Müsteşarlığından alınan ve EIU 2010 Yılı Ülke Raporu, Dünya Bankası 2011 yılı İş Raporu ile BAE Ekonomi Bakanlığı 2008 İşgücü Anketi kapsamında bir araya getirilmiş verilere göre, Birleşik Arap Emirlikleri'nin genel ekonomik durumuna bakıldığında kişi başına düşen GSYİH'nin (Nominal) 38.296 Dolar olduğu, GSYİH büyüme hızının %-2,7 olduğu görülebilir. 2009 yılı IMF verilerine göre ise ülke ihracat değeri 202,3 milyar Dolar ve ithalat değeri 187,5 milyar Dolar'dır. 2010 yılı iş yapma kolaylığı sıralamasında dünyada 183 ülke arasında 40. sırada yer alan

Birleşik Arap Emirlikleri'nde 2009 yılı enflasyon oranı % -0,4 olup, 2008 yılı işsizlik oranı ise %4'tür (BAE, 2008, İşgücü Anketi:3).

Dünyada yer alan başlıca uluslararası kuruluşlar incelendiğinde, Emirliğin 1996 yılından bu yana Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduğu görülebilir. Emirlik, Körfez İşbirliği Konseyi'nin üyesi olup, üye ülkeler arasında 2003 yılında uygulamaya geçirilen Gümrük Birliği'ne de dahildir. Gümrük Birliği kapsamında Konsey'in altı üyesi Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ortak bir gümrük politikası uygulamakta ve % 5 oranında gümrük tarifesi üzerinden diğer ülkelerle dış ticaretlerini gerçekleştirmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri, Arap ülkeleri arasındaki en önemli ekonomik hareketlerden birisi olan Pan Arap Serbest Ticaret Alanı ile 1998'den itibaren 17 Arap ülkesi (Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Sudan, Suriye, Tunus, BAE, Yemen, Filistin) arasında Arap Ortak Pazarı yaratmak için çalışmalar yapmaktadır. Söz konusu ticaret anlaşmasına göre üye ülkeler arasında karşılıklı ticarete gümrük vergisi oranları sıfırlanmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin ihracatı petrole ve doğalgaza olan bağımlılık nedeniyle küresel fiyat hareketlerine ve OPEC'in üretim kotalarına çok duyarlıdır. 2009 yılı IMF verilerine göre Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2009 yılı ihracatı önceki yıla göre 37 milyar Dolar gerileyerek 202,3 milyar Dolar, ithalatı ise 167,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (IMF, 2009:36). Bölge, her ne kadar dış ticaret rakamlarında son zamanlarda gerilemiş olsa da sanayileşmiş büyük ekonomilerin ihracat gelirlerine katkıları, Birleşik Arap Emirlikleri'ni yirmi yılı aşkın bir süredir dış ticaret fazlası veren bir ülke haline getirmiştir. Ülkenin dış ticaret fazlası yukarıdaki verilere göre, 2009 yılında 14.8 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Petrol ve petrol türevleri ihracat geliri ülkenin toplam ihracat gelirlerinin yaklaşık % 47'sini, reeksportlar dahil edildiğinde ise % 60'ını oluşturmaktadır. Petrol ve türevleri dışında ülke ihracatının diğer önemli kalemlerini İran, Hindistan, Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Pakistan ile gerçekleştirilen makine, ses kaydedici, inci-mücevherat, tekstil ürünleri ve taşıt araçları reeksportları oluşturmaktadır. Mevcut dış ticaret bünyesinde başlıca ihraç ürünleri petrol, doğalgaz, altın, elmas, otomobil, platin ve kıymetli metallerdir (DTM, CIA FactBook 2009:). En çok ihracat yapılan ülkelere

bakıldığında ise, Japonya (% 17,27), Güney Kore (% 10,49), Hindistan (% 9,96), İran (% 6,82) ve Tayland'ın (% 5,11) ön plana çıktıkları görülebilir (DTM, CIA FactBook, 2009:21). Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında ise, % 0,34'lük oran ile Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nin ihracat yaptığı ilk 20 ülke içinde bulunmadığı görülebilir (ITC, 2009:5).

BAE'nin ithalat rakamlarına bakıldığında, ihracata göre daha istikrarlı olduğu ve 2009 yılına kadar düzenli bir artış sergilediği söylenebilir. Büyümedeki ve reeksport talebindeki artış, 2003 yılından sonra hız kazanmış ve toplam ithalatın 2007 yılında % 32 artmasını sağlayarak ithalat değerini 132 milyar Dolar'a yükseltmiştir. 2009 yılı ithalat tutarı ise 187,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. En çok ithalatı yapılan ürünler arasında kıymetli madenler, otomobil ve elektronik cihazlar, telefonlar yer almaktadır. İthalatı yapılan ürünler yüksek gelir gruplarına hitap eden ve talep esnekliği yüksek mallar olmasına rağmen, ithalatın istikrarlı olması dikkat çekicidir (ITC, 2009:7). BAE'nin ithalatında ilk sıraları ise, 2008 yılı verilerine göre, Çin (17,4 milyar Dolar), Hindistan (16,9 milyar Dolar), ABD (12,2 milyar Dolar), Japonya (11,6 milyar Dolar) ve Almanya (10,1 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye ise 7,5 milyar Dolarlık ithalat değeri ile 7. sırada yer almaktadır.

1.3.3. Filistin

Tarihi Filistin, Akdeniz'in doğu kıyılarıyla Ürdün'ün batısı ve Lübnan'ın güneyini kapsamaktadır. Toplam yüzölçümü yaklaşık 27.000 kilometre kare olup, sulak araziler ölüdeniz bölgesi, kurumuş olan Huleh Gölü ve Tiberya Gölü çevresidir. Batı Şeria ve Gazze Şeridi olarak kabul edilen günümüz Filistin'i, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan Mısır ile komşu Gazze Şeridi ile Ürdün'ün batısında yer alan Batı Şeria'dan oluşmaktadır. Bu topraklar fiziksel olarak ayrı olmakla birlikte, Haziran 2007 tarihi itibarıyla siyasi olarak da ayrılmış durumdadır. Batı Şeria ve Gazze topraklarının toplam yüzölçümü, 6.170 km²'dir ve 1948 yılı öncesi toprakların % 23'üne, bugünkü İsrail topraklarının ise 1/3'üne tekabül etmektedir.

Siyasi açıdan, 2006 yılında Hamas'ın parlamentoda çoğunluğu alması ve sonrasında 2007 Haziran ayında Gazze Şeridi'ni ele geçirmesiyle başlayan kriz halen sürmektedir. İsmail Haniye sonrası Mahmud Abbas'ın başkan olmasıyla Başbakan olan

Selim Fayyad hükümeti göreve devam etmektedir. Gazze'de resmî din İslam olup, nüfusun % 99'unu Müslümanlar, % 1'ini Hristiyanlar oluşturmaktadır. Batı Şeria'da da resmî din İslam olup, nüfusun % 75'ini Müslümanlar, % 8'ini Hristiyanlar, % 17'sini de Yahudiler oluşturmaktadır.

Toplam olarak dünya genelinde 8 milyon Filistinli olduğu tahmin edilmektedir ve yaklaşık 3.5 milyonunun mülteci olarak çevre ülkelerde olduğu iddia edilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan nüfusun toplamı ise yaklaşık 4 milyondur. Bu nüfusun yaklaşık 1,5 milyonu Gazze Şeridi'nde, 2,5 milyon kadarı da Batı Şeria topraklarında yaşamaktadır. Nüfus dağılımına bakıldığında, ülkenin en kalabalık yeri 1.533.000 nüfusuyla Gazze şehri olduğu görülmektedir. Filistin'de km² başına düşen insan sayısı 65,52 kişi, nüfus artış oranı ise % 5 olarak verilmektedir. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu'nda 2010 yılı sıralamasında ülke kayıtlarına rastlanmamıştır.

Ülkenin genel ekonomik değerleri incelendiğinde. Filistin'in gayrisafi yurtiçi hasılasının 2008 ve 2009 yıllarında yaklaşık 6.1 milyar Dolar olarak gerçekleştiği görülebilir. Ülkenin ekonomik büyümesi 2008 yılında % 2,3, 2009 yılında ise % 6,8 olarak gerçekleşmiştir. enflasyon oranı 2008 yılı için % 9,9 olarak gerçekleşmiş olup 2009 yılı için bu oran % 2,8'e inmiştir. Kişi başına düşen GSYİH 1.529 Dolardır (Dış Ticaret Müsteşarlığı Verileri, 2009:11).

Filistin ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlar; iç ve dış pazarlara ulaşım sıkıntısı, işsizlik ve ekonomik anlamda tam bağımsız olunamamasıdır. 1990'lar sonrası işsizlik ciddi sorun teşkil etmeye başlamıştır. 1996 yılında tüm nüfusun % 24'üne ulaşmış ve bu oran 2002 yılında % 31'e yükselmiştir. 2006 yılının son çeyreğinde % 22 olarak gerçekleşen işsizlik, 2007 yılında Gazze'nin içine düştüğü politik durum sonrası çok ciddi oranlarda artış göstermiş olup, 2007 yılında işsizlik oranı % 40'lara ulaşmıştır. CIA World Factbook verilerine göre, Filistin'de işsizlik oranı 2008 yılında % 17,7'lere düşmüş ve 2009 yılında ise % 19 olarak açıklanmıştır. Dünya Bankası Haziran 2010 tarihinde güncellenen İş Yapma Kolaylığı sıralamasında, yaşadığı birçok olumsuz duruma rağmen Filistin, 183 ülke arasında 135. sırada yer almaktadır.

Ülke genelinde GSMH'nin sektörler bazındaki dağılımına bakılırsa, Hizmetler sektörünün % 21,9, Gümrük ve KDV'nin % 17,8, Kamu Hizmetleri ve Savunma Sanayi'nin % 13,8, Madencilik, İmalat ve Elektrik-Suyun % 12,8, Ulaşım, Depolama ve iletişim'in % 11,6, Toptan-Perakende Satışın % 10 ve diğer sektörlerin % 12,1 olduğu görülebilir. Mevcut başlıca sanayi dalları arasında taşocağı, inşaat, hafif imalat vealtyapı hizmetleri bulunur.Başlıca tarımsal üretim alanları ise meyve, sebze, zeytin, kesme çiçek ve balıkçılıktır.

CIA verilerine göre Filistin'in toplam ihracatı 2008 yılında 529 milyon Dolar, toplam ithalatı ise yaklaşık 3,8 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Filistin'in İhraç ürünlerinin % 57,3'ünü imalat ürünleri, % 16,8'ini tarım ürünleri, % 13'ünü ise kimyevi yan ürünler oluşturmaktadır. Filistin'in ithalatında akaryakıt ve yağlar % 39,5 ile ilk sırada yer alırken, imalat ürünleri % 15,7 ile ikinci sırada, tarım ürünleri % 14,9 ile son sırada yer almaktadır.

Filistin'in üretim kapasitesindeki düşüş ve dışarıdan gelecek gelire bağılılığı, ekonomik yapının hizmetler sektörü ağırlıklı olmasına yol açmıştır. 1994 yılında, ticaret ve hizmetler sektörü GSMH'nin % 48'ini oluşturmuş, bayındırlık hizmetleri % 26, tarım % 14 ve sanayi ise % 12 pay almıştır. Geniş ve tarıma elverişli topraklarıyla Hebron önemli bir tarım potansiyeline sahiptir. Topraklarının bir kısmı çöl bölgesinde olsa da tarımsal sulama açısından Ürdün Vadisi havzasına yakınlığı nedeniyle bir sıkıntı bulunmamaktadır. Bu kesimde yer alan düzlüklerde zeytin ağaçları ile Batı Şeria'nın kuzey kısmında meyve sebze tarımı geniş yer tutmaktadır. Güneyde Hebron'u da kapsayan coğrafya, toprak ve yağış özellikleri bakımından üzüm yetiştiriciliğine uygundur, Ölüdeniz çevresini kapsayan Eriha Bölgesi'nde, bölgenin deniz seviyesi altında ve çok nemli olması nedeniyle, ancak kış mevsimi sonuna doğru yazlık meyveler yetiştirilmektedir. Sulama ise yağmur suları ve Ölüdeniz'in imkânları çerçevesinde yapılabilmektedir.

Mermer atölyeleri ve üzüm bağları ekonomik faaliyetler arasında büyük yer tutmakla beraber, pazara erişme sıkıntısı söz konusu işletmelerin aile işletmeleri olarak devam ettirilmesi sonucunu getirmiştir. Atölyelerin üretim ölçeklerinin bu nedenle küçük oluşu ve işgücü talebinin kısıtlı olması, bölgede bu sektörler eliyle bir ekonomik canlanmanın gerçekleştirilmesine olanak tanımamıştır. Sanayi üretimi alanında ülkede

ön planda olan sektörler, sabunculuk, mobilya, seramik, taş işçiliği, tekstil ve deri işlemedir.

Tüm Batı Şeria ekonomisinin % 40'ını oluşturan Hebron'da, tarım işletmeleri ve mermer sanayi dışında, ayakkabı ve deri işletmeleri de bulunmaktadır. Bölgenin kuzey tarafında ise ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak tarımdan oluşmaktadır. Kuzeydeki illerin ticari açıdan en canlılarından olan Nablus, tarımsal üretim ve mal ticareti açısından bir merkez konumundadır. Tarımsal üretim açısından, su kaynaklarına sahip topraklarıyla zeytin tarımı ve işlenmiş zeytin ürünleri açısından güçlü bir potansiyele sahiptir. Diğer bir geçim kaynağı ise tavuk ürünleri ve canlı hayvan üretimidir.

Filistin, işgaller ve ulusal güvenlik sebebiyle sanayi ve hizmet sektöründe bir iyileşmeden çok gerileme yaşamaya başlamış, 2007 yılı ihracat değeri Filistin İstatistik Ofisi verilerine göre 513 milyon Dolar iken, 2008 yılında 63 milyon Dolar'a düşmüştür. Filistin'in başlıca ihraç ürünleri dış ticaretinin % 80'ini oluşturan yontulmaya elverişli inşaat taşları, zeytinyağı ve türevleri, işlenmiş et ürünleri ve hazır giyim ürünleridir. Filistin ihracatında ilk sıraları 2007 yılı rakamlarına göre İsrail (455,2 milyon Dolar), Ürdün (27,8 milyon Dolar), Hollanda (8,8 milyon Dolar), ABD (3,4 milyon Dolar) ve Birleşik Arap Emirlikleri (2,4 milyon Dolar) paylaşmaktadır. Türkiye ise 512.000 Dolar ile 15. sırada yer almaktadır.

Filistin'in ithal ettiği başlıca ürünler; binek otomobiller, sanayi ham maddeleri ve ara malları, gıda maddeleri ve tedavide kullanılan ilaçlardır. Filistin'in ithalatında ilk sıraları ise 2008 yılı rakamlarına göre İsrail (2,3 milyar Dolar), Çin (143,9 milyon Dolar), Japonya(103 milyon Dolar), Türkiye (82 milyon Dolar) ve Almanya (57,3 milyon Dolar) almaktadır.

1.3.4. Irak

Basra Körfezi'ne oldukça küçük bir kıyısı (58 km) bulunmasına rağmen Körfez ülkelerinden birisi olarak da anılan Irak Cumhuriyeti toplamda 438.317 km²'lik bir yüz ölçüme sahiptir. Kuzeyde Türkiye, batıda Ürdün, kuzeybatıda Suriye, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt ile komşudur. "Uygarlığın Beşiği" olarak gösterilen Mezopotamya topraklarının mirasçısı konumunda bulunan Irak, coğrafi konumu ve sahip olduğu petrol kaynakları ile Orta Doğu'da stratejik öneme sahip bir ülkedir.

Yerleşmelerin yoğunlaştığı alan, Şattularap olarak adlandırılan Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan kısım olarak göze çarpmaktadır. Ülkenin başkenti Bağdat da bu bölge içerisinde yer almaktadır. Ülkede yaz ayları çok sıcak ve kurak geçmekte olup, ülke genelinde çöl iklimi etkilidir. Kuzeydeki dağlık bölgelerde ise hava koşulları karasal özellik taşımaktadır. Bu bölgede kışlar çok daha sert geçmekte ve genellikle kar yağışlı olmaktadır. Irak'taki yaygın bitki örtüsü bozkırdır ve ülke topraklarının % 21.6'sı tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007).

Ülkede 1932 yılında Birleşik Krallık'tan bağımsızlığın kazanılmasıyla bir krallık kurulmuştur. 1958 yılında cumhuriyet rejimine geçilmiş, 2005 yılında Anayasa'nın kabul edilmesiyle parlamenter demokrasinin yerleşmesi adına önemli bir adım atılmıştır.

1980'lerin başından beri Irak'ın içinde bulunduğu savaş hali, birçok kişinin ülkeden göç etmesine ya da hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla sağlıklı bir nüfus verisine ulaşmak oldukça güçtür. Dünya Bankası istatistiklerine göre Irak'ın 2009 yılındaki toplam nüfusu 31.494.287 kişi olup, km²'ye 72 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 2,5 olarak ölçülmüştür. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Irak değerlendirmeye alınan 169 ülke arasına girememiştir. Etnik yapıya bakıldığında, Irak nüfusunun % 80'inin Arap. % 17'sinin ise Kürt olduğu görülebilir. Ülkedeki dinî yapı incelendiğinde, ülke nüfusunun % 60'ını Şii Müslüman, % 37'sini Sünni Müslüman, % 3'ünü ise Hristiyan ve diğer din mensuplarının oluşturduğu görülmektedir.

1980'lerde Irak-İran Savaşı, 1990'larda I. Körfez Savaşı, 2003 yılında ABD'nin askeri müdahaleleri gibi güvenlik sorunları yaşayan Irak, bağımsız bir dış ticaret politikası izleyememiştir. Savaş ve askerî müdahale dönemlerinde ekonomik ambargolar uygulanmış ve bu ambargolar Irak'ın küresel ekonomiyle bütünleşmesini zorlaştırmıştır. Bölge içi ticareti düzenleyici pek çok anlaşma ve birlik dışı bırakılan Irak, son yıllarda yeniden yapılanmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Irak'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 65.837.434.656 Dolar, büyüme oranı ise % 4,2 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH' nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, sanayi sektörünün ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Sanayinin GSYİH içindeki payı % 62,8 iken, hizmetler sektörünün

payı % 27,6, tarım sektörünün payı ise % 9,6 olarak tahmin edilmektedir (CIA, 2009). Kişi başına düşen milli gelirin 3.330 Dolar (Dünya Bankası, 2007) olarak ölçüldüğü Irak'ta, 2009 yılı enflasyon oranı %-2,8 (IMF, 2009) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2008 yılı işsizlik oranı % 15,2'dir. Ancak gayri resmî tahminlerde bu oranın % 30'lar düzeyinde olduğu ifade edilmektedir. Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında Irak, 183 ülke arasında 166. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre Irak'ın 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 22 milyar Dolar düşerek 41,3 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 6 milyar Dolar artarak 54,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı verilerine göre Irak, yaklaşık 13 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, dış ticaret hacmi de 96 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Irak'ın 2010 yılı dış ticaret hacminin 115 milyar Dolar olması öngörülmektedir. Irak'ın ihracat gelirleri, İhracatının % 95'ini oluşturan ham petrole dayanmaktadır. 2003 yılında Birleşmiş Milletler ambargosu kaldırılmış petrol dışı ürünlerin ihracatına başlanmıştır. Buna rağmen Irak'ın 2008 yılı ihracatının % 98'ini ham petrol oluşturmaktadır. Irak'ın ham petrol dışındaki başlıca ihracat ürünleri radyo aktif kimyasal elementler ve bileşikler, petrol yağları ve hurma, incir, ananas gibi tarım ürünleridir.

ITC 2008 yılı verilerine göre, Irak'ın ihracatının ilk sıralarında, Amerika Birleşik Devletleri 23 milyar Dolar, Hindistan 9,5 milyar Dolar, İtalya 5,8 milyar Dolar, Tayvan 2,2 milyar Dolar ve Fransa 2,1 milyar Dolar ile yer almaktadır. Türkiye ise 1,3 milyar Dolarlık ihracat değeri ile 10. sırada yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Irak'ın ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 27,62, Hindistan % 14,45, İtalya % 10,14, Güney Kore % 8,62, Tayvan % 5,61, Çin % 4,23, Hollanda % 4,13, Japonya % 3,99.

Irak sanayisi, yıllardır devam eden altyapı ve güvenlik sorunları sebebiyle henüz gelişimini tamamlayamamıştır ve her türlü ihtiyaç maddesini ithal etmektedir. Irak'ın ithal ettiği başlıca ürünler buğday ve gıda maddeleri, ilaç, çimento, demir ve çelik, telefon, telgraf, elektronik cihazlar ve binek otomobillerdir. Irak'ın ithalatının ilk sıralarında ise ITC 2008 yılı verilerine göre Türkiye 3,9 milyar Dolar, Birleşik Arap Emirlikleri 3 milyar Dolar, Amerika Birleşik Devletleri 2,1 milyar Dolar, Ürdün 1,2

milyar Dolar ve Çin 1,1 milyar Dolar ile yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Irak'ın ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Türkiye % 24,99, Suriye % 17,36, ABD % 8,66, Çin % 6,79, Ürdün % 4,17, İtalya % 3,98 ve Almanya % 3,97.

1.3.5. İran

Orta Doğu'nun Orta Asya ve Güneydoğu Asya ile bağlantı noktasında bulunan İran İslam Cumhuriyeti toplamda 1.648.195 km²'lik bir yüz ölçüme sahiptir. Kuzeybatıda Azerbaycan ve Ermenistan, kuzeydoğuda Türkmenistan, doğuda Pakistan ve Afganistan, batıda Türkiye ve Irak ile komşudur. Ülke kuzeyde bir iç deniz olan Hazar Denizi'nde, güneyde ise Basra Körfezi ve Umman Körfezi'nde kıyılara sahiptir. Pers İmparatorluğu ve uygarlığının mirasçısı konumunda bulunan İran, coğrafi konumu ve sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynakları ile Orta Doğu'da, daha geniş olarak da Avrasya'da stratejik öneme sahip bir ülkedir. Başkent Tahran ülkenin politik, ekonomik ve kültürel merkezi konumundadır. Ülkenin resmi dili Farsçadır. Tarihi boyunca bağımsız bir ülke durumunda bulunan İran'da 1906 yılında bir meşrutiyet kurulmuştur. 1979 yılındaki İslam Devrimi neticesinde de ülke bir İslam Cumhuriyeti haline dönüşmüştür. Ülkede kurak ve yarı kurak iklim koşulları hâkim olup kuzeydeki Hazar Denizi kıyılarında subtropikal iklimin etkileri görülmektedir. Batıdaki dağlık bölgelerde ise hava koşulları karasal özellik taşımaktadır. Bu bölgede kışlar çok daha sert geçmekte ve genellikle kar yağışlı olmaktadır. İran'daki bitki örtüsü karmaşık bir yapıya sahiptir. Kuzeyde yağmur ormanları yoğunlukta olup, ülkenin geri kalan kısmı çöl ya da yarı çöl durumundadır. Ülke topraklarının % 29,5'i tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007:17).

Dünya Bankası istatistiklerine göre İran'ın 2009 yılındaki toplam nüfusu 72.903.921 kişidir ve km²'ye 44,7 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 1,3 olarak ölçülmüştür. İran nüfusunun % 51'i Farsî, % 24'ü Azerî, % 8'i Gilaki ve Mazenderani, % 7'si Kürt, % 3'ü Arap, geriye kalanı ise Lur, Beluci ve Türkmen kişilerden oluşmaktadır. Şiilik ülkenin resmî dinî mezhebi olmakla birlikte, İran nüfusunun % 98'i Müslüman (Şii % 89 ve Sünni % 9), % 2'si ise Hristiyan, Zerdüş, Yahudi ve Bahai'dir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, İran 169 ülke arasında 0,702 gelişmişlik değeriyle 70. sırada yer almıştır.

İran son yıllarda ekonomi ve ticaret alanlarında dışa açılma politikası izlemektedir. İran, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusunu 19 Temmuz 1996'da gerçekleştirmiştir ve 26 Mayıs 2005 tarihinde de ortak bir çalışma grubu oluşturulmuştur. İran şu an Örgütte gözlemci konumundadır. İran, Dünya Ticaret Örgütü üyelik hedefi kapsamında ithalat rejiminde de liberalizasyona gitmektedir. Yerli sanayiye korumak amacıyla ithalatta uygulanan yüksek Ticari Kazanç Vergisi uygulaması 21 Mart 2005'te kaldırılmıştır. Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında İran 183 ülke arasında 129. sırada yer almaktadır.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre İran'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 331 milyar Dolar, büyüme oranı ise % 1,8 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, sanayi ve hizmetler sektörlerinin başa baş olduğu gözlemlenmektedir. Sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYİH içindeki payları sırasıyla % 44,4 ve % 44,9 iken, tarım sektörü % 10,7 oranında paya sahiptir (CIA, 2009). Kişi başına düşen milli gelirin 11.470 Dolar (Dünya Bankası, 2009) olarak ölçüldüğü İran'da, 2009 yılı enflasyon oranı % 13,5 (IMF, 2009) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2009 yılı İşsizlik oranı % 11,8'dir (CIA, 2009).

IMF verilerine göre İran'ın 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 20 milyar Dolar düşerek 87,1 milyar Dolar olup, ithalatı ise bir önceki yıla göre 11 milyar Dolar düşerek 75,4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı verilerine göre, İran yaklaşık 12 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, dış ticaret hacmi de 162,5 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 175 milyar Dolar olması öngörülmektedir.

İran'ın ihraç ettiği ürünler arasında, ihracatının % 80'ini oluşturan ham petrol, % 3'ünü oluşturan işlenmiş petrol ürünleri, işlenmiş madenler, demir cevherleri ve kabuklu meyveler bulunmaktadır. ITC 2009 yılı verilerine göre, İran'ın ihracatında ilk sıraları, Çin (13,3 milyar Dolar), Hindistan (10,5 milyar Dolar), Japonya (9,3 milyar Dolar), Güney Kore (5,7 milyar Dolar) ve Türkiye (3,4 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye'nin İran ihracatındaki payı, 2009 yılı verilerine göre, % 5 düzeyindedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise İran'ın İhracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Çin % 16,58, Japonya % 11,9, Hindistan % 10,54, Güney Kore % 7,54 ve Türkiye % 4,36.

Geliri ham petrol fiyatlarına çok duyarlı olan İran'ın ithalat rakamları yıldan yıla değişim göstermektedir. İthal ettiği başlıca ürünler genel olarak, sanayi ham maddeleri ve ara malları, sermaye malları ve gıda ürünleridir. Bu ürünler arasında binek otomobilleri % 3,2 payla ilk sırada yer almaktadır. Taşıt yedek parçaları % 2,8, demir ve alaşımsız çelikten yarı mamuller % 2,5. pirinç % 2,3 ve buğday % 1,7 payla diğer önemli ithalat ürünleridir. İran'ın ithalatında ilk sıraları, ITC 2009 yılı rakamlarına göre, Çin (7,1 milyar Dolar), Birleşik Arap Emirlikleri (7,6 milyar Dolar), Almanya (5,2 milyar Dolar), Güney Kore (3,4 milyar Dolar) ve İtalya (2,8 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye ise 2 milyar Dolar ile 7. sırada yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise İran'ın ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: BAE % 15,14, Çin % 13,48, Almanya % 9,66, Güney Kore % 7,16, İtalya % 5,27, Rusya % 4,81 ve Hindistan.

1.3.6. İsrail

İsrail Devleti 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulmuş olup parlamenter monarşi sistemi ile yönetilmektedir. Ülkenin devlet başkanlığı görevini 2007 yılından beri Shimon Perez, hükümet başkanlığı görevini ise 2009 yılından itibaren Benyamin Netanyahu yerine getirmektedir. Başkenti Tel Aviv olan ülkenin nüfusu, 2009 Dünya Bankası verilerine göre 7.441.700 olup nüfus yoğunluğu 343,8 kişi/km²'dir. Ülkenin yüzölçümü 22.072 km²'dir. Ülkenin iklim yapısı genel itibarıyla çöl iklimi özelliğine sahiptir. Ülkenin resmî dili İbranice olup konuşulan diğer diller Arapça ve İngilizcedir. Ülkenin etnik ve dinî yapısı incelendiğinde halkın % 76,4'ünün Musevi, % 16'sının Müslüman, % 1,7'sinin Hristiyan Arap, % 0,4'nün diğer Hristiyan, % 1,6'sının Dürzi ve % 3,9'unun diğer millet ve inanç gruplarına mensup olduğu bilinmektedir. Ülkenin para birimi İsrail Şekeli'dir.

2009 yılı Dünya Bankası verilerine göre İsrail'de Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla 195.392.000.000 Dolar ve kişi başına düşen milli gelir ise 27.110 dolar'dır. 2009 yılı DTM verilerine göre, GSYİH büyüme hızı % 7 iken, İsrail ekonomisinde enflasyon oranı % 3,9 olup işsizlik % 7,4 oranındadır (DTM, 2009). Gayri Safi Milli Hasıla'nın sektörel dağılımına bakılacak olursa, tarımın % 2, sanayinin % 16 ve hizmetler

sektörünün ise % 82'lik oranlara sahip oldukları görülebilir. Ülkede yer alan başlıca endüstri alanları, havacılık, haberleşme, tıbbi elektronik cihazları ve fiber optik alanlarında yüksek teknoloji projeleri, kâğıt ve kereste ürünleri, tütün, kimyasal ürünler, plastik ve elmas işlemeciliğidir. Başlıca tarımsal üretim ise narenciye, sebze ve pamuk ürünlerinde yapılmaktadır. Ülke genelinde yapılan toplam ihracat 48 milyar Dolar, ithalat ise 47 milyar Dolar'dır (ITC, 2009:19). Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında İsrail, 183 ülke arasında 29. sıradadır. Bununla birlikte İsrail, 2010 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksine göre 169 ülke arasında 0,872'lik oran ile dünyada 15. sırada yer almaktadır.

Doğal kaynaklar açısından fakir bir ülke olan İsrail'in toplam ithalatının %75'ini ham madde ithalatı oluşturduğu için İsrail'in ekonomik yapısı petrol ve sanayi ürünlerindeki fiyat hareketlerinden doğrudan etkilenmektedir. İsrail,1948 yılından bu yana açık ekonomi politikaları izlemektedir ve bu doğrultuda ekonomik kuruluşlar ve gelişmiş ülkeler ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır. İsrail 1962 yılında GATT'a, 1995 yılında da Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Avrupa Birliği ile 1975 yılında Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamış, 1995 yılında yenilemiştir. İsrail'in Avrupa Birliği dışında ABD, Ürdün, Mısır, Kanada, Meksika, Türkiye, EFTA ülkeleri (İzlanda, Lihtenştayn, Norveç, İzlanda) ve MERCOSUR ülkeleri (Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay) ile de Serbest Ticaret Anlaşmaları mevcuttur.

İsrail, tarife dışı engeller kullanarak ithalatı sınırlamayı ve teşviklere ağırlık vererek ihracatı arttırmayı amaçlayan dış ticaret politikalarını, 90'lı yılların başında terk etmiştir. 1990 yılından itibaren uygulamaya geçirdiği liberalizasyon programı çerçevesinde, Doğu Avrupa ve Doğu Asya ülkelerinden ithal edilen mallar için istenilen izinleri kaldırmıştır. Bu dönemlerde, Arap ülkeleri tarafından İsrail'e yönelik uygulanan boykotun 1991 yılında kalkması ile birlikte, önceleri dış ticaretin büyük bir kısmını oluşturan Batı Avrupa ülkeleri ve ABD pazarına ihraç edilen İsrail ürünleri, eski Sovyetler Birliği ve Asya pazarlarına da girmeye başlamıştır. Asya piyasalarında 90'ların sonunda patlak veren ekonomik krizin ardından, Asya ülkelerinin İsrail ihracatındaki payı yeniden artış göstermiştir.

ITC verilerine göre İsrail'in 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 14 milyar Dolar düşerek 48 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 18 milyar Dolar düşerek

47 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. İsrail 573 milyon Dolar dış ticaret fazlası vermiş, toplam dış ticaret hacmi de yaklaşık % 25 oranında azalarak 95 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (ITC, 2009:09).

İsrail'in başlıca ihraç ürünleri, toplam ihracatın % 25'ini oluşturan elmas, tedavi koruma ilaçları, elektronik entegre devreler, telefon ve telgraf için elektrikli cihazlar ve kimyasallardır. İsrail'in elmastan sonra en büyük ihracatçısı olduğu sektör savunma sanayidir. Sanayi işçilerinin % 10'u savunma sanayisinde istihdam edilmektedir ve dünyada en büyük 3. savunma sanayi ihracatçısı konumundadır. 2009 yılı rakamlarına göre İsrail'in ihracat yaptığı başlıca ülkeler, ABD (16,8 milyar Dolar), Hong Kong (2,9 milyar Dolar), Belçika (2,4 milyar Dolar), Hindistan (1,8 milyar Dolar) ve Hollanda (1,5 milyar Dolar)'dır. Türkiye ise yaklaşık 1 milyar Dolar ile ülkenin ihracat yaptığı ülke sıralamasında 10. sırada yer almaktadır (ITC, 2009:10).

İsrail'in ithal ettiği başlıca ürünler, % 1'lik pay ile ihracatta olduğu gibi ilk sırada yer alan elmas, % 10 paya sahip petrol yağları, % 5 paya sahip otomobillerdir. Telefon ve telgraf için elektrikli cihazlar, taşkömürü, ilaçlar, otomatik bilgi işlem makineleri ve elektronik entegre devreler ise ithalatında önemli yere sahip diğer ürünlerdir. 2009 rakamlarına göre İsrail'in ithalatında ilk sıraları ABD (5,8 milyar Dolar), Çin (3,5 milyar Dolar), Almanya (3,4 milyar Dolar), İsviçre (3,3 milyar Dolar) ve Belçika (2,6 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye ise 1,4 milyar Dolar ile sıralamada 11. sırada yer almaktadır (ITC, 2009:11).

1.3.7. Katar

1971 yılında bağımsızlığını İngiltere'den alan ve Basra Körfezi üzerinde bir yarımada olan Katar Emirliği, güneyden Suudi Arabistan ile diğer yönlerden ise Basra Körfezi'yle çevrilidir. Ülkenin sahip olduğu batıdaki tepelik bölge dışında, kalan kısmı düzlük ve geneli çöldür. Bu sebeple yerleşim alanları daha çok kıyı bölgelerdedir. Ülkenin tarıma elverişli arazisi çok azdır. Ülkenin iklim yapısına bakıldığında, yaz döneminde sıcaklıklar çok yüksek ve Haziran - Eylül döneminde sıcaklık ortalaması ise 50 derece civarında olmaktadır.

Katar Emirliği, mutlak monarşi yapısına sahip emirlik sistemi ile yönetilmektedir. Başkenti Doha olan ve yüzölçümü 83.600 km² olan bu ülkenin nüfusu 1.409.423, nüfus yoğunluğu ise 121,6 kişi/km²'dir. Resmî dili Arapça olan ülkede İngilizcenin en çok konuşulan yabancı dil olduğu bilinmektedir. Ülkenin % 77,5'i Müslüman, % 8,5'i Hristiyan ve % 14'ü diğer dinî inançlara sahiptir. Ülkenin etnik yapısına bakıldığında, % 40'nın Arap, % 18'inin Hintli, % 18'inin Pakistanlı, % 10'nun İranlı ve % 14'ünün diğer milletlere sahip olduğu görülmektedir. Ülkenin para birimi Katar Riyali'dir. İnsani Gelişmişlik Endeksi sıralamasında ülke 183 ülke arasında 0,803'lük oranla 38. sırada gelmektedir.

Katar doğalgaz rezervlerinin zenginliği, istikrarlı ve yüksek büyüme oranları ve kişi başına düşen milli gelir oranının yüksekliği ile diğer Körfez ülkeleri arasında ön plana çıkmaktadır. Katar dış ticaret politikasında genel olarak, üye olduğu birliklerin standartlarına ve karşılıklı imzalanan anlaşmalara uygun hareket etmektedir. Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin yanı sıra Katar, Körfez İşbirliği Konseyi'nin bir üyesi olup üye ülkeler arasında 2003 yılında uygulamaya geçirilen Gümrük Birliği'ne de dâhildir. Gümrük Birliği kapsamında Konsey'in altı üyesi (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) ortak bir gümrük politikası uygulamakta ve %5 oranında gümrük tarifesi üzerinden diğer ülkelerle dış ticaretlerini gerçekleştirmektedirler. Avrupa Birliği ile dış ticaretini ise Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) çerçevesinde yürütmekte olan devlet, AB-KİK Serbest Ticaret Anlaşması görüşmelerinde aktif rol oynamaktadır. Bunun dışında Katar, Arap Ülkeleri arasındaki en önemli ekonomik hareketlerden birisi olan "Pan Arab Serbest Ticaret Alanı" ile 1998'den itibaren 17 Arap ülkesi arasında Arap Ortak Pazarı yaratmak için çalışmalar yapmaktadır. Ülke genelinde ekonomi alanında yapılan bu anlaşmalar ve liberal politikalar, Katar'ın petrole olan bağımlılığının azaltılması için yapılan tedbirler olarak algılanabilir.

Dünya Bankası 2009 yılı verilerine göre ülkenin GSYİH değeri 98.313.183.980 Dolar olup, 2008 EIU 2010 Yılı Ülke Raporu'na göre kişi başına düşen milli gelir 62.754 Dolar'dır. Ülkede enflasyon % -1,9 ve işsizlik oranı da % 0,5 dolaylarındadır. Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan ve EIU 2010 Yılı Ülke Raporu ile Dünya Bankası 2011 yılı İş Raporu kapsamında bir araya getirilmiş verilere göre, GSYİH büyüme hızı

% 9,52'tir. 2010 yılı verilerine göre Katar'ın, İş Yapma Kolaylığı sıralamasında 169 ülke arasında 39. sırada yer aldığı görülmektedir.

OPEC ülkeleri içerisinde en yüksek kişi başına düşen yurtiçi hasılaya ve dünyanın en büyük üçüncü (% 9,2) doğalgaz rezervlerine sahiptir. Katar, başta petrol ve petrokimya ürünleri dış satımına karşılık, ihtiyacı olan gıda ürünleri ile yarı dayanıklı ve dayanıklı her türlü tüketim malını ithalat yoluyla temin etmektedir. Bu sebeple Katar dış ticareti, uluslararası enerji fiyatlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Diğer taraftan, tamamlanmış veya sürdürülmekte olan petrol ve gaz sektöründeki yatırımlar, altyapı geliştirme programı, sanayi, eğitim ve turizm sektöründeki yatırımlarla birlikte artan dış ticaret hacmi, son yıllarda katlanarak gelişmektedir. 2010 yılı IMF Regional Economic Outlook kaynağında belirtildiği üzere Katar'ın 2009 yılı ihracatı 53,3 milyar Dolar, ithalatı ise 33,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (IMF, 2010:14). 2009 yılı verilerine göre, Katar 20 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, toplam dış ticaret hacmi de yaklaşık 87 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Katar'ın ihracatı, yıllar içinde artan enerji ihtiyacı ile paralel olarak artış göstermektedir. Katar ihracatının temelini, ham petrol oluşturmaktadır; fakat ham petrolün ülke ihracatındaki payının göreceli olarak giderek azalmakta olduğu söylenebilir. LNG, diğer petrol türevleri ve petrokimya ürünlerinin ihracattaki ağırlığı giderek artmaktadır. 2008 yılı toplam ihracat değeri 56 milyar Dolardır ve 26 milyar Dolar değeriyle ham petrol ihracatının, toplam ihracatın neredeyse % 50'sini oluşturduğu söylenebilir. Petrol dışı ihraç ürünlerinin büyük bir kısmını etilen polimerleri, gübre, demir çelik, otomobil ve hidrokarbonların halojenleşmiş türevleri oluşturmaktadır. Katar'ın ihracatında yer alan başlıca ülkeler Japonya (% 34,68), Güney Kore (% 22,44), Singapur (% 10,03), Hindistan (% 4,86), Türkiye (% 2,6)'dir. DTM verilerine göre Türkiye ise Katar'ın ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında 85 milyon Dolar ile 34. sırada yer almaktadır (CIA Factbook,2009:5).

Katar'ın ithalatı 2008 yılında 27 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Katar'da sürdürülen kalkınma projeleri çerçevesinde ihtiyaç duyulan makine ekipman ve inşaat malzemeleri, söz konusu ithalat artışının temel nedeni oluşturmaktadır. Katar'ın ithal ettiği başlıca ürünler ise otomobil, izole edilmiş tel, kablo, diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri, makine ve ulaştırma araçları, gıda ürünleri, muslukçu/borucu eşyası, kimyasallar basınç

düşürücü termostatik valf, demir/çelikten (dökme hariç) dikişsiz tüp, boru, içi boş profil ve demir çelik aksamlardır. Katar'ın ithalatındaki başlıca ülkeler 2009 yılı verilerine göre ABD (% 13,43), İtalya (% 8,34), Güney Kore (% 8,33), Japonya (% 8,04), Almanya (% 7,31), Fransa (% 6,26), İngiltere (% 5,59), Çin (% 5), BAE (% 4,67), Suudi Arabistan (% 3,96) ve Türkiye'dir (% 1,4) (CIA Factbook, 2009:6). Türkiye ise yaklaşık 1 milyar Dolarlık ithalat değeriyle 10. sırada yer almaktadır.

1.3.8. Kuveyt

Kuveyt Devleti adını, Arapça 'da "su kenarındaki kale" anlamına gelen 'akwat kelimesinden almıştır. Toplam 17.818 km²'lik yüz ölçüme sahip olup, kuzeyde Irak ve güneyde Suudi Arabistan ile komşudur. Ülkenin doğusunda Basra Körfezi yer almaktadır. Kuveyt, küçük bir alan üzerinde kurulmuştur. Sahip olduğu petrol rezervleri bakımından dünyada 5. sırada bulunması itibarıyla Orta Doğu coğrafyasında stratejik öneme sahip bir ülkedir. Ülke topraklarının çok büyük bir kısmı Arap Çölü ile kaplıdır. Ülke topraklarının % 8,6'sı tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007: 38). Ülkenin başkenti devlet ile aynı ismi taşıyan Kuveyt'tir. Ülkenin resmî dili Arapçadır. Ülkede yaz ayları çok sıcak ve kurak geçmekte olup ülke genelinde çöl iklimi etkilidir.

1899 yılından 1961 yılına kadar dış ilişkiler ve savunma alanlarında İngiliz idaresi altında bulunan Kuveyt, 1961 yılında bağımsızlığına kavuşmuş, 2 Ağustos 1990'da Irak tarafından işgal edilmiştir. Irak işgaline, 23 Şubat 1991 tarihinde ABD öncülüğündeki BM Koalisyon Güçleri tarafından yapılan müdahaleyle son verilmiştir. Ülkenin yönetim biçimi anayasal emirliktir.

Dünya Bankası istatistiklerine göre Kuveyt'in 2009 yılındaki toplam nüfusu 2.794.706 kişidir ve km²'ye 156,8 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 2,4 olarak ölçülmüştür. Tahminlere göre, Kuveyt nüfusunun yaklaşık yarısını Kuveyt vatandaşı olmayanlar oluşturmaktadır. Kuveyt nüfusunu oluşturan etnik toplulukların oranları ise şu şekildedir: Kuveytli Arap (% 45), diğer Arap (% 35), Güney Asyalı (% 9), İranlı (% 4), Diğer (% 7). Ülkedeki dinî yapı incelendiğinde, ülke nüfusunun % 60'ının Sünni Müslüman, % 25'inin Şii Müslüman, geriye kalan % 15'inin ise Hristiyan ve diğer din mensuplarından oluştuğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler

Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Kuveyt 169 ülke arasında 0,771 gelişmişlik değeriyle 47. sırada yer almıştır.

IMF verilerine göre Kuveyt'in 2009 yılı ihracatı, bir önceki yıla göre 36 milyar Dolar düşerek 61,9 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 8 milyar Dolar düşerek 30,8 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Kuveyt, 2009 yılı verilerine göre, yaklaşık 31 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, dış ticaret hacmi de 93 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 110 milyar Dolar olması tahmin edilmektedir.

Çoğu Körfez ülkesinde olduğu üzere Kuveyt ihracatının büyük bölümünü (%97,8) ham petrol oluşturmaktadır. İthalatı ise % 41 ile tüketim ürünleri, % 34 ile ara mallar, % 25 ile nihai ürünlerden oluşturmaktadır. Kuveyt petrol ihracatının büyük bölümünü Japonya, Güney Kore ve Singapur'a yapmaktadır. Savaş süresince ABD ve koalisyon güçlerine verilen lojistik destek sayesinde, Irak'taki ABD ve koalisyon güçlerinin ihtiyaçlarının karşılanması Kuveytli firmalar tarafından sağlanmıştır. Bu durum ABD'nin Kuveyt'in ihracatındaki önemini arttırmıştır.

Kuveyt'in ihraç ettiği başlıca ürünler arasında ham petrol, petrol yağları, petrol gazları, etilen polimerler ve azotlu mineral, kimyasal gübreler en dikkat çekenlerdir. ITC 2008 yılı rakamlarına göre, Kuveyt'in ihracatında ilk sıraları Japonya (15.298.876 bin Dolar), Güney Kore (12.129.175 bin Dolar), Hindistan (10.751.160 bin Dolar), Tayvan (8.071.016 bin Dolar) ve ABD (7.400.149 bin Dolar) almaktadır. Türkiye ise ilk 25 ülke içerisinde yer almamaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Kuveyt in ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Japonya % 17,9, Güney Kore % 17,31, Hindistan % 12,43, Tayvan % 9,07, ABD % 7,9, Çin % 7,55 ve Singapur % 5,48.

Kuveyt'in ithal ettiği başlıca ürünler ise gıda ürünleri, taşıt ve taşıt aksamaları, inşaat malzemeleri ve giyim eşyalarıdır. ITC 2008 yılı rakamlarına göre, Kuveyt'in ithalatında ilk sıraları ise ABD (2.719.360 bin Dolar), Japonya (2.097.729 bin Dolar), Almanya (1.866.688 bin Dolar), Çin (1.751.301 bin Dolar) ve BAE (1.065.627 bin Dolar) almaktadır. Türkiye ise 492.934 bin Dolar ile 12. sırada yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Kuveyt'in ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 11,18, Çin % 9,07, Almanya % 7,63, Japonya % 7,14, Suudi

Arabistan % 6,24, İtalya % 5, Fransa % 4,77, Hindistan % 4,09 ve Birleşik Krallık %4,02.

1.3.9. Lübnan

Akdeniz'in doğu kıyısında 10.452 km² yüz ölçüme sahip olan Lübnan, kuzeyden güneye 225 kilometrelik bir sahil şeridi boyunca kuzeyde Suriye'den, güneyde İsrail topraklarına kadar uzanır. En geniş noktası, doğu-batı hattında 85 km' dir. Lübnan, dağlık bir ülke olup, toplam yüzölçümünün yansından fazlası 1000 metrenin üstünde yüksekliğe sahiptir. Kuzeyden güneye iki sıra paralel dağ sırası yer almaktadır. Bu sıra dağlar arasında kalan "Bekaa Vadisi" ise elverişli iklimi ve verimli toprakları ile tarım için uygun bir bölge konumundadır. Asi ve Litani Nehirleri de vadinin sulanması için önemli birer doğal kaynaktır.

Dört mevsimin yaşanabildiği ve tipik Akdeniz iklimine sahip Lübnan'da kış ayları yağmurludur. Kar genelde 1000 metrenin üzerindeki yüksekliklerde görülmektedir. Yaz ayları yağmursuz, sıcak ve kıyı kesimlerinde nemlidir. Başkenti Beyrut'tur ve ülkenin en büyük şehirleri arasında yer almaktadır. Diğerleri ise; Trablus, güneyde Sayda ve Sur ile Bekaa Vadisi'nde yer alan Zahle'dir. Ülkenin kuzey ve doğu komşusu Suriye, güney komşusu ise İsrail'dir.

Lübnan'ın yönetim biçimi parlamenter demokratik cumhuriyettir. Lübnan'ın resmî dili Arapça olup ülkede yaygın olarak İngilizce ve Fransızca konuşulmaktadır. 4.223.553'lük nüfusa sahip olan Lübnan'da, km²'ye düşen kişi sayısı 412,8 kişidir. Lübnan'da nüfusun din ve mezheplere göre dağılımını gösteren kesin rakamlar mevcut olmamakla beraber, hemen hemen eşit dağılım gösteren Şii ve Sünnilerden oluşan Müslüman grup ülke nüfusunun yaklaşık % 60'ını oluşturmakta iken, çoğunluğunu Katolik Marunîlerin oluşturduğu Hristiyan grup, nüfusun yaklaşık % 30'unu temsil etmektedir. Dürzilerin oranı ise % 10'un altındadır. Ülkede resmen tanınan ve temsil edilen 17 dinsel ve mezhepsel grup bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu'nda 2010 yılı sıralamasında 169 ülke arasında ülke kayıtlarına rastlanmamıştır.

Dünya Bankası verilerine göre Lübnan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 2009 yılında 34,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir 13.400 Dolar'dır. IMF verilerine göre ülkenin ekonomik büyümesi 2008 yılında % 9,3, 2009 yılında küresel krizin etkisiyle % 9 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2008 yılı için % 5,5 olarak gerçekleşmiş olup 2009 yılı için bu oran % 1,2'ye inmiştir. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 2009 yılı işsizlik oranı % 9,2'dir. Ülke, 2010 Haziran ayında güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında 183 ülke arasında 113. sırada yer almaktadır.

Lübnan'da, imalat sanayi, inşaat, ticaret ve turizm, bankacılık, sigortacılık, medya ve reklamcılık öne çıkan sektörlerdir. Ancak Lübnan'ın pek çok ülkeyle Serbest Ticaret Anlaşması'nın olması ve ülkede maliyetlerin yüksek olması nedeniyle ülke sanayi yatırımları için doğru bir tercih olarak görülmemektedir. Lübnan'da GSMH'nin sektörel dağılımına bakıldığında, tarımın % 5,4, sanayinin % 16,7 ve hizmetler sektörünün % 77,9 oranında olduğu görülebilir. Ülkede yer alan başlıca sanayi dalları ise gıda, mobilya ve inşaat olup, meyve, sebze ve endüstriyel tohumlar ise başlıca tarımsal ürünler sınıflandırmasındadır.

Lübnan 2009 yılının ilk on ayında % 20'lik doğrudan yabancı yatırım artışına (toplam 3,6 milyar Dolar) tanık olmuştur. 2009 yılında ödemeler dengesi 7,9 milyar Dolar fazla ile rekor bir düzeye gelmiştir. IMF verilerine göre 2009 yılı toplam ihracat 22,8 milyar Dolar, toplam ithalat ise 28,4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalata dayalı bir ekonomiye sahip Lübnan'da ülke dışında yaşayan Lübnan vatandaşlarının gönderdikleri paralar ve Körfez ülkelerinden genellikle gayrimenkul yatırımları olarak gelen sermaye ile yüksek dış ticaret açığı (2009 verilerine göre 5,6 milyar Dolar) finanse edilmektedir.

Lübnan'ın başlıca ihraç ürünlerini mücevherat, makine ve aksamı, kâğıt karton mamulleri, plastik ürünleri, organik olmayan kimyasallar ve meyve-sebze oluşturmaktadır. İthalatında önem arz eden kalemler ise petrol ve petrol ürünleri, makine ve kazanlar, taşıtlar, kıymetli taşlar ve metaller, ilaç, demir-çelik ve plastiklerdir. 2008 yılında Lübnan'ın ihraç ürünlerinin % 17'sini değerli taşlar, % 8'ini elektrik malzemeleri, % 7'sini makine, %6'sını demir çelik, %6'sını gübre, %4'ünü

plastik oluşturmaktadır. Lübnan'ın 2009 yılı ihracatını gerçekleştirdiği başlıca ülkeler sırasıyla İsviçre (% 20), Ürdün (% 11), Türkiye (% 10), Belçika (%9)ve ABD(%8)'dir.

Lübnan'ın ithalatındaki başlıca ürünler ise petrol ürünleri, binek otomobiller, altın, demir/çelik çubuklar, elmaslar, buğday, taşıtlar için yedek parça ve canlı sığırlardır. Lübnan'ın 2009 yılı ithalatında ABD (% 11,5), Çin (% 8,6), Fransa (% 8,3), İtalya (% 6,9), Almanya (% 6,4) ve Türkiye (% 4,3) sıralanmaktadır.

1.3.10. Mısır

Topraklarının büyük bir kısmı Kuzey Afrika'da yer alan Mısır Arap Cumhuriyeti, Sina Yarımadası'nda bulunan toprakları yoluyla bir Orta Doğu ülkesi olarak da tasvir edilmektedir. Mısır 1922 yılında Birleşik Krallık mandasından kurtulmuş, 1953 yılında da ülkede cumhuriyet ilan edilmiş, şu anda da Mısır'da yarı başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Antik Mısır uygarlığının hüküm sürdüğü topraklarda kurulmuş olan Mısır, Afrika ve Asya kıtalarının birleşme noktasında bulunan, gelişmiş bir ekonomiye, önemli bir turistik potansiyele, istikrarlı bir politik yapıya sahip olan bir ülkedir. Dolayısıyla Orta Doğu'da önemli bir aktördür.

Mısır toplamda 1.001.450 km²'lik bir yüz ölçüme sahip olup, kuzeydoğuda Filistin ve İsrail, güneyde Sudan, batıda Libya ile komşudur. Ayrıca kuzeyde Akdeniz, doğuda Kızıldeniz'e kıyısı bulunmaktadır. Nil Nehri çevresinde bulunan topraklar yerleşmelerin yoğunlaştığı alanlar olarak göze çarpmaktadır. Nil Nehri kıyısına kurulmuş kentlerden biri de ülkenin başkenti olan Kahire'dir. Mısır'da Nil Nehri etrafındaki bölgelerde ılımlı bir iklim görülmektedir. Geriye kalan kısımlarda ise çöl iklimi hüküm sürmektedir. Ülke topraklarının % 3,6'sı tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007:78).

Dünya Bankası istatistiklerine göre Mısır'ın 2009 yılındaki toplam nüfusu 82.999.393 kişidir ve km²'ye 82,9 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 1,8 olarak ölçülmüştür. Mısır nüfusunun neredeyse tamamı (%99'u) Mısırlıdır. Ülkedeki dinî yapı incelendiğinde, ülke nüfusunun % 90'ının Müslüman (çoğunlukla Sünni), % 9'unun Kıpti ve % 1'inin Hristiyan olduğu görülmektedir.

Mısır Arap ülkeleri içinde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir'in ardından dördüncü büyük ekonomidir. Hizmet sektörü (kamu yönetimi, turizm ve Süveyş Kanalı) GSYİH' nin % 50'sini oluşturmaktadır. Mısır'ın diğer önemli sektörleri ise tarım ve imalat sanayidir. 2003-2008 yılları arasında yapılan ekonomik reformlarla daha açık bir yapıya kavuşan Mısır ekonomisi artan yabancı yatırımlar dolayısıyla ekonomik krizden az etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda Mısır 183 ülke arasında 94. sırada yer almaktadır.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Mısır'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası yaklaşık 188,5 milyar Dolar, büyüme oranı ise % 4,6 olarak gerçekleştirmiştir. GSYİH' nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, hizmetler sektörünün ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payı % 48,7 iken, sanayinin payı % 37,6, tarım sektörünün payı ise % 13,7 olarak ölçülmüştür (CIA, 2009:6). Kişi başına düşen milli gelirin 5.960 Dolar olarak ölçüldüğü Mısır'da, 2009 yılı enflasyon oranı % 11,8 olarak hesaplanmıştır (Dünya Bankası, 2009: 42). Tahminlere göre 2009 yılı işsizlik oranı % 9'dur.

IMF verilerine göre Mısır'ın 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 6 milyar Dolar azalarak 47 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 3 milyar Dolar azalarak 59,9 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. IMF 2009 yılı verilerine göre, Mısır yaklaşık 13 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, dış ticaret hacmi de 107 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 103 milyar Dolar olması tahmin edilmektedir.

Mısır ihracatının ilk sıralarında yer alan ham petrol ve petrol ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 2006'da % 52,2, 2007'de % 46,2, 2008'de % 49,6, 2009'da ise % 45,6'dır (ITC). İhracatın geri kalan kısmını ise bitmiş ürünler ve yarı mamuller oluşturmaktadır. Bunların başlıcaları; demir çelik, elektrik kabloları, bakır levhalar ve tekstil ürünleridir. EIU 2008 yılı verilerine göre, Mısır'ın ihracatında, % 10,4 payla İtalya ilk sırada yer almaktadır. İtalya'yı sırasıyla ABD (% 7,8), İspanya (% 6,8) ve Suriye (% 5,2) takip etmektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Mısır'ın ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 7,95, İtalya % 7,26, İspanya % 6,78,

Hindistan % 6,69, Suudi Arabistan % 5,53, Suriye % 5,3, Fransa % 4,39 ve Güney Kore % 4,27.

Ülkenin, ithal ettiği başlıca ürünler ise petrol yağları, buğday, demir/çelik döküntü ve hurdaları, altın, mısır, binek otomobiller, steysin vagonlar ve elektrikli cihazlardır. ABD, (% 10,5) Mısır'ın ithalat yaptığı ülkeler sırasında birinci sıradadır. Bu ülkenin ithalatında Çin % 10,2 payla ikinci sıradadır. Bu ülkelerden sonra İtalya (% 7,4) ve Almanya (% 6,9) gelmektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Mısır'ın ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 9,92, Çin % 9,63, Almanya % 6,98, İtalya % 6,88 ve Türkiye % 4,94.

1.3.11. Suriye

Suriye Arap Cumhuriyeti, Akdeniz kıyısında, Lübnan ile Türkiye arasında yer almaktadır. Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Türkiye ise sınır komşularıdır. Büyük şehirleri Şam, Halep, Humus ve Lazkiye olan ülkenin yüzölçümü 185.180 km²'dir. 1946 yılında kurulmuş başkanlık sistemine sahip tek partili cumhuriyettir. Başkenti Şam olan ülkenin 2009 yılı Dünya Bankası verilerine göre ülke nüfusu 21.092.262 ve nüfus yoğunluğu 114,8 kişi/km²'dir. Ülkede yer alan mevcut nüfusun % 90,3'ü Arap, % 9,7'si Kürt ve Ermeni'dir. Dinî yapıya bakıldığında, halkın %73'ünün Sünni Müslüman, % 10'unun Hristiyan, % 16'sının Dürzi ve Nusayri, %1'lik kısmının da Musevi olduğu görülebilir. Resmî dili Arapça olan ülkede Türkçe, Kürtçe ve Ermenice konuşulmaktadır.

Ülkenin iklim ve bitki örtüsü yapısı incelendiğinde ülkenin büyük bölümünü çöllerin kapladığı ve kıyı şeridinde yazların sıcak, kışların yağışlı geçtiği; iç kesimlerde ise kışların kar yağışlı ve soğuk, yazların ise kurak ve sıcak olduğu görülebilir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar petrol, doğalgaz ve fosfattır. Ülkede yer alan başlıca sanayi dallarının petrol, tekstil, gıda işleme, içecek, tütün, çimento olduğu, başlıca tarımsal üretimin ise buğday, arpa, pamuk, mercimek, leblebi, zeytin, şekerpancarı, sığır eti, koyun eti, yumurta ve kümes hayvancılığı olduğu söylenebilir.

Ülkenin para birimi Suriye Poundu' dur. Dünya Bankası 2009 verilerine göre Suriye'nin GSYİH değeri 52.176.788.110 olup kişi başına düşen milli gelir 4.620

Dolar'dır (Dünya Bankası, 2009:26). Aynı yılın rakamları incelendiğinde, GSYİH büyüme hızının ise yaklaşık % 5 olduğu söylenebilir. DTM'den alınan 2009 yılı verileri kapsamında Gayri Safi Milli Hasıla'nın sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım sektörünün % 17,7, sanayi sektörünün % 26,5, hizmetler sektörünün ise % 55,9'luk paya sahip olduğu görülebilir. UNDP tarafından 2010 yılında açıklanan İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre Suriye'nin 0,589 değeriyle dünya sıralamasında 169 ülke arasında 111. sırada yer aldığı görülmektedir (UNDP, 2010: 13). 2008 verilerine göre Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında Suriye, 183 ülke arasında 143. sırada yer almıştır.

Suriye, 1990 öncesinde ihracatı tarıma dayalı bir ülke konumunda idi. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ülkedeki petrol sektörünün gelişmesiyle dış ticaretinde büyük bir değişim yaşamıştır. Petrol ihracatıyla artan gelirler, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak bu gelişme ile birlikte ülke, değişken uluslararası petrol piyasalarına ve çabuk tükenen bir gelir kaynağına bağımlı olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Orta Doğu'da önemli bir konuma sahip Suriye komşuları ve diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisinde. Suriye, Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması'na üyedir ve 17 Arap ülkesiyle Serbest Ticaret Anlaşması'na sahiptir. Bunun yanında AB ile "Ortaklık Anlaşması", Ermenistan ve Güney Kıbrıs ile de "Tercihli Ticaret Anlaşmaları" mevcuttur.

İhracat hacmini artırmak için reformlar gerçekleştirmesine rağmen Suriye'nin ihracattaki büyümesi sınırlı kalmaya devam etmektedir. Bunun başlıca sebepleri bankacılık sektöründe geri kalmış olması ve uygulanan ağır gümrük vergileridir. İmalat sanayisinde sağlanan ilerlemelere rağmen birçok ürün diğer piyasaların benzer ihraç ürünlerinin kalitesiyle rekabet edecek nitelikte değildir.

Dış ticaret yapısına bakıldığında ülkenin, genel olarak açık veren bir ülke olduğu söylenebilir. 2007 yılında 2,2 milyar olan dış ticaret açığı, 2008 yılında 2,6 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2009 yılı sonu itibarıyla 35,8 milyar dış ticaret hacmine sahip olan ülkede, 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 2,6 milyar Dolar gerileyerek 16,7 milyar Dolar, ithalatı ise 19,1 milyar düzeyinde gerçekleşmiştir (IMF, 2010: 22).

Suriye'nin ihracatının büyük kısmını ham petrol oluşturmaktadır. 2008 verilerine göre ihracat gelirlerinin % 60,8'i petrolden oluşmaktadır. Ham petrol dışındaki başlıca ihraç ürünleri madenler, işlenmiş petrol ürünleri, pamuk ipliği, tütün mamulleri, tekstil

giyim, et ve canlı hayvanlar, meyve-sebze ile buğdaydır. DTM'den alınan 2009 yılı verilerine göre, ülke ihracatında yer alan başlıca ülkeler % 30,9'luk oran ile Irak, % 9,4'lük pay ile Almanya, % 9,3'lük pay ile Lübnan, % 6,9'luk pay ile Türkiye ve % 6,1'lik oran ile İtalya'dır. Avrupa Birliği ülkeleri ihracatta ilk sıralarda yer almaktadırlar. Bunun başlıca sebebi ham petrolün büyük bir kısmının bu ülkelere satılmasıdır. Geri kalan ihracatın büyük bir kısmı Arap ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin ise % 6,9'luk payla ülke ihracatında 4. sırada yer aldığı görülmektedir (DTM, 2010: ITC:7).

DTM'den alınan 2009 yılı verileri incelendiğinde, Suriye'nin ithal ettiği başlıca ürünlerin makine ve nakliye araçları, elektrikli makineler, plastik, metal ve metal ürünleri, kimyasallar ve kimyasal ürünler, iplik ve gıda ürünleri olduğu görülebilir. 2008 verilerine göre ithalatta işlenmiş petrol ürünlerinin % 12,5'lik oranla ilk sırada olduğu bilinmektedir. Petrol ürünlerini binek araçları takip etmektedir. Suriye'nin ithalatında AB ülkelerinden Asya ülkelerine doğru bir kayma gözlenmektedir. % 12,9'luk oran ile Suudi Arabistan, % 8,7'lik oranla Çin, % 6,3'luk payla Birleşik Arap Emirlikleri, % 5,9'luk payla İtalya ve % 4,1 'lik pay ile Türkiye en büyük tedarikçi ülkeler olmuşlardır. Suriye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında Türkiye'nin payı son yıllarda artış göstermiştir.

1.3.12. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, Arap yarımadasının büyük bir kısmını kaplamakla birlikte, güneyinde ve güneydoğusunda Yemen, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunması sebebiyle Hint Okyanusu ve Umman Körfezi ile deniz sınırları bulunmamaktadır. Bunun yanında batıda Kızıldeniz ve doğuda Basra Körfezi'nde uzun deniz kıyılarına sahiptir. Suudi Arabistan kuzeyinde Kuveyt, Irak ve Ürdün ile karadan, batıda Kızıldeniz'in ötesinden Eritre, Sudan ve Mısır, doğuda Basra Körfezi'nin ötesinden İran'la komşudur.

3 bin metreye varan yükseltilere rağmen ülke arazisi genellikle düz ve yükseltiler ulaşım engel değildir. Her mevsim sıcak ve kurak olduğundan akarsular ve göller mevcut değildir. Hurma dışında sulama yapmaksızın üretilebilecek başka meyve ve sebze yoktur. Ülke arazisinin çok büyük bir kısmı ıssız çöllerden oluşmaktadır. Dolayısıyla nüfusun tamamına yakını şehirlerde yaşamaktadır.

Suudi Arabistan'da seçilmiş bir parlamento yoktur ve ülke monarşi ile yönetilmektedir. Ülke nüfusu, 2009 yılı Dünya Bankası verilerine göre 25.391.100 kişi olmakla birlikte nüfus artış hızı % 1,8'dir. Ülkenin yüzölçümü 2.150.000 km² ve km²'ye düşen kişi sayısı 12,6 kişidir. Mevcut resmi dil Arapça olup, nüfusun % 90'ı Araplardan ve % 10'u Afro-Asya kökenli yabancılardan oluşmaktadır. Ülke nüfusu batıda Kızıldeniz kıyısındaki Mekke, Medine ve Cidde, ortada başkent Riyad ve doğuda Dammam bölgesinde yoğunlaşmıştır. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporunda 2010 yılı sıralamasında 169 ülke arasında ülke, 55. sıradadır.

Dünya Bankası 2009 yılında Suudi Arabistan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nı yaklaşık 369,2 milyar Dolar olarak açıklamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre kişi başına düşen milli gelir ise 24.150 Dolar'dır. IMF verilerine göre Suudi Arabistan'ın ekonomik büyümesi, 2008 yılında % 4,2 olmuş, 2009 yılında küresel krizin etkisiyle bu oran % 0,6'ya düşmüştür. Enflasyon oranı IMF verilerine göre 2008 yılı için % 9,9, 2009 yılı için % 5,1 olarak hesaplanmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 2009 yılı işsizlik oranı % 11,7'dir. Dünya Bankası Haziran 2010 tarihinde güncellenen İş Yapma Kolaylığı sıralamasında Suudi Arabistan 183 ülke arasında 11. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre 2009 yılı toplam ihracat rakamı 202,5 milyar Dolar, toplam ithalat rakamı ise 163,6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünyanın en çok petrol ve petrol ürünleri ihracatı yapan ve Rusya Federasyonu'ndan sonra en fazla üretime sahip olan Suudi Arabistan petrol temelli ekonomilerin başındadır. Ekonomi içerisinde ham petrol yanında petrokimya sektörü ve rafineriler gibi ana girdisi petrol olan sektörler ağırlığa sahiptir. Bu özelliği ile toplam ihracat ve kamu gelirlerinin % 90'ı petrol ve ilgili sektörlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki her varil başına 10 Dolarlık artış, Suudi Arabistan'ın petrol ihracatından elde ettiği geliri yaklaşık 30 milyar Dolar artırmaktadır.

Suudi Arabistan, petrol ihracatında lider ülke konumunda olup, sürekli dış ticaret fazlası veren ender ülkelerden biridir. İhracatının büyük kısmını oluşturan petrol (% 90); ekipman, malzeme ve tüketim malı ithalatını karşılamaya her zaman yetmiştir. Son yıllardaki yüksek petrol fiyatları nedeniyle ticaret fazlası veren Suudi Arabistan'ın 2008 yılı dış ticaret hacmi 503 milyar Dolar, dış ticaret fazlası ise 144 milyar Dolar olarak

gerçekleşmiştir (IMF, 2008: 33). Petrol dışında kimyasal ve plastik ürünler diğer önemli ihraç kalemleridir.

Suudi Arabistan'ın ithalatında yer alan başlıca ürünler makine ve aksamaları, gıda ürünleri, kimyasallar, motorlu taşıtlar ve tekstil ürünleridir. 2008 yılında 8,3 milyar Dolar değerinde binek araç alımı yapılmıştır. Otomobil ithalatını petrol yağları, elektrik ekipmanı, arpa, yük taşımacılığı için motorlu taşıtlar ve demir ürünleri takip etmektedir.

Ülkede güçlü bir petrokimya sanayinin, çimento ve tuzlu suyu tatlı suya çevirme sanayilerinin yanı sıra, gıda ve hafif tüketim sanayinde kayda değer gelişmeler yaşanmaktadır. Et, yumurta, süt ve süt ürünleri üretiminin, daha ziyade büyük işletmeler yoluyla ve ithal ham maddeye ve yabancı işçiliğe dayalı olarak yapıldığı ülkede, bu ürünlerin ithali yerine ham madde ve ucuz emek ithal edilmekte, ham madde ve emek dışarıdan olunca da bu sanayilerin milli ekonomiye ve beşeri sermayenin gelişmesine katkısı sınırlı kalmaktadır.

Suudi Arabistan'ın ekilebilen alanları toplam 1,2 milyon hektardır. Ülkenin yüz ölçümünün % 0,6'sına tekabül etmektedir. Tarım sektörü Suudi Arabistan'ın GSMH'sinin yaklaşık % 5'ini oluşturmaktadır. Hurma tarım ürünleri içerisinde üretim bakımından öne çıkmakta olup, 2007 yılında toplam 980 bin ton hurma üretilmiştir. Bunun yanında 137 bin ton üzüm üretimi gerçekleşirken, aynı yılda yaklaşık 59 bin ton arpa ve buğday üretilmiştir. Gıda üretiminde kendine yeterlilik söz konusu olmamasına rağmen, mevcut hububat ve hurma üretimi küçümsenmeyecek bir seviyedir. Ancak bu başarı, yer altı suyunun beslenme hızının çok üzerinde bir kullanma hızıyla elde edildiğinden, sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Ülkeye başka ülkelerden su akıtılmadığı sürece Suudi Arabistan gıda bakımından ileri derecede dışarıya bağımlılıktan kurtulma şansına sahip değildir.

1.3.13. Umman

Arap yarımadasının güneydoğusunda bulunan Umman, 309.500 km²'lik yüz ölçümü ile dünyada yüz ölçümü bakımından en büyük 70. ülkedir. Umman adının, Yemen'in Uman bölgesinden göç eden Arap kabilelerinden kaynaklandığı rivayet edilmektedir. Umman'ın kuzeybatısında Birleşik Arap Emirlikleri, batısında Suudi

Arabistan, güneybatısında ise Yemen bulunmaktadır. Umman'ın güneyi ve doğusu Hint Okyanusu, kuzeydoğusu ise Basra Körfezi ile çevrilidir. Umman'ın 676 km'si Suudi Arabistan, 410 km'si Birleşik Arap Emirlikleri ve 288 km'si Yemen'le olmak üzere toplam, 1.374 km'lik sınırı vardır. Ülkenin toplam sahil şeridi ise 2.092 km'dir. Umman'ın başkenti Maskat olmakla birlikte, diğer önemli şehirleri ise Salalah, Nizwa, Sohar ve Sur'dur. Monarşi ile yönetilen Umman'ın devlet başkanlığını 1970'den beri Qaboos bin Said yapmaktadır. Umman yönetiminde danışma niteliğinde olan, İstişare Konseyi ve Devlet Konseyi olarak ifade edilen bir konsey de mevcuttur.

Umman coğrafya olarak sıcak kuşakta bulunmaktadır. Ülkenin kıyılan sıcak ve nemlidir, iç kesimlerinde ise kuru çöl iklimi hâkimdir ve buna paralel olarak iç kısımlarda aşırı sıcak ve kuru bir iklim görülür. Umman'ın coğrafi yapısı çeşitlilik göstermektedir; çöller, dağlık alanlar, bozkırlar ve ovalar bulunmaktadır. Petrol, bakır, asbest, mermer, kireçtaşı, krom, alçıtaşı, doğalgaz ülkedeki ilk akla gelen doğal zenginliklerdir.

Dünya Bankası verilerine göre Umman'ın 2005 yılı nüfusu 2,61 milyon iken 2009 yılı itibari ile nüfusu yaklaşık olarak 2,84 milyon olmuştur. Son üç yıl göz önüne alındığında ülkenin nüfus artış oranı yıllık bazda % 2,1'dir ve bu nüfus artış hızı ile Umman 209 ülke arasında 156. olmuştur. Umman'da nüfusun çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Güney Asyalı ve Afrikalılar diğer etnik gruplardır. Ülke nüfusunun % 75'i Müslümanlığı benimsemiş olup, diğer % 25'lik kısmını ise farklı din mensupları oluşturmaktadır. Ülkenin resmî dili Arapça'dır.

Umman'ın gelirlerinin yaklaşık yarısını petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. 2005 yılı GSYİH'si 31 milyar Dolar civarındadır ve bu rakam 2009 yılında 46 milyar Dolar'a yaklaşmıştır. 2005 ve 2008 yıllarını kapsayan süre göz önüne alındığında, ülkenin GSYİH'sinde sürekli bir artış gözlenmiştir. Fakat 2009 yılına gelindiğinde, dünyada çıkan ekonomik krizin etkileri Umman'da da hissedilmeye başlanmıştır.

Ekonomik kriz neticesinde 2009 yılı GSYİH'de önemli ölçüde düşüş görülmüştür. Bu düşüşte özellikle petrol fiyatlarında yaşanan gevşemenin büyük rol oynadığı söylenebilir. 2005-2009 (dâhil) yılları arasında ülkenin ekonomik büyüme rakamları incelendiğinde sadece 2009 yılı ekonomik büyüme rakamının bir önceki yıla göre düşüş gösterdiği görülebilir. Yıllara göre sırasıyla, reel GSYİH büyüme oranları

%4, %5,5, %6,8, %12,8 ve %2'dir. Umman'da enflasyon rakamları incelendiğinde, ekonomik büyümeye benzer bir durumun göze çarptığı fark edilebilir. 2005 yılında enflasyon oranı % 1,9 iken, 2008 yılına gelindiğinde enflasyon oranı % 12,1 olmuştur. 2009 yılında ise keskin bir düşüş göstererek yıllık % 3,9'a gerilemiştir. CIA'den elde edilen son verilere göre ise Umman'da işsizlik oranı % 15 civarındadır.

Umman'ın yaptığı 2006-2010 yıllarını kapsayan yedinci 5 yıllık kalkınma planına göre, Umman'ın petrol dışı aktivitelerinin geliştirilerek, milli gelir kalemlerinin artırılması amaçlanmaktadır. 2020 yılına gelindiğinde Petrolün GSYİH' deki payının %9'a düşürülmesi, doğalgazın payının %10'a çıkarılması ve petrol dışı sanayi ürünlerinin % 29 civarında olması planlanmaktadır. Umman'ın devlet politikası, rekabet ortamı oluşturarak tekeli uygulamaların olmadığı özel sektöre dayanan ulusal bir ekonomi yaratmaktır. Bu amaçla, ülkenin temel fiziksel altyapısı hazırlanmış olup, tarım, balıkçılık, turizm, madencilik, hafif sanayi, petrokimya ve diğer ağır sanayi dalları ile ekonomik çeşitlendirme politikası başlatılmıştır.

Umman uzun bir süredir dış faaliyet fazlası vermekte olup ithalat ve ihracat değerleri petrol fiyatlarına bağlı bir izleyiş göstermektedir. 2009 yılında 29,4 milyar Dolar ihracat ve 21,6 milyar Dolar ithalat rakamı elde eden Umman'ın 2008 yılı dış ticaret hacmi 66,2 milyar Dolardan 2009 yılında 51 milyar Dolar'a gerileme göstermiştir. 2008 yılında 13 milyar Dolar dış ticaret fazlası veren ülke, 2009 yılında 7,8 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiştir. Son on yıllık süreye bakıldığında ihracat gelirlerinin % 70' ini petrol ve petrol ürünlerinin oluşturduğu, 2001 ve 2004 yılları arasında petrol dışı sektörlere yapılan yatırımlara bağlı olarak bu oranda düşüşlerin yaşandığı, ancak petrol fiyatlarının yüksek seyriyle birlikte 2005 yılında tekrar yükselmelerin yaşandığı gözlenmiştir. İhracatta petrol dışında göze çarpan diğer sektörler imalat sanayi ve LNG (Likit Doğalgaz)'dir. LNG ihracatında elde edilen gelirler 2008 yılında 4 milyar Dolar seviyelerine ulaşmış olup, LNG ihracat gelirlerinin % 18'ini oluşturmaktadır.

Umman'ın ithal ettiği başlıca ürünler, kara taşıtları, madeni yağlar, ağır iş makineleri, demir-çelik mamulleri ve gıda ürünleridir. Umman'ın en çok ihracat yaptığı ülkeler Çin, Japonya, BAE, Tayland, Güney Kore ve Hindistan'dır. Umman'ın

ithalatında lider ülke ise BAE'dir. BAE'yi sırasıyla Hindistan, ABD, Çin, Almanya, Suudi Arabistan izlemektedir.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan Rekabetçilik Endeksi'nde 139 ülke arasında Umman 2009-2010 yılları için 41. sırada, 2010-2011 yılları için ise 37. sırada yer almıştır. "Transparency International" tarafından açıklanan ve kamuda yolsuzluk algılamasını ölçen 2010 Yolsuzluk Algılaması Endeksi'nde Umman 10 tam puan üzerinde 5,3 olarak, 178 ülke arasında 41. sırada yer almıştır. "The Heritage Foundation"ın hazırladığı Ekonomik Serbesti Endeksi'nde, Umman 100 tam puan üzerinden 67,7 puan almış ve 179 ülke arasında 43. olmuştur. Umman, Dünya Bankası'nın yayınladığı 'Doing Business 2011' adlı raporda İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında ise 183 ülkenin arasında 57. sırada yer almıştır.

1.3.14. Ürdün

Adını Lui Gölü'ne dökülen Ürdün Nehri'nden alan Ürdün Haşimi Krallığı toplamda 89.342 km²'lik bir yüz ölçüme sahip olup, kuzeyinde Suriye, kuzey doğusunda Irak, güneyinde ve doğusunda Suudi Arabistan, batısında İsrail ve Filistin ile komşudur. Ülke güneyinde bulunan Akabe Körfezi ile deniz bağlantısına sahiptir. Ürdün, tarihi boyunca genellikle çevresinde kurulan ve kendisinden daha güçlü konumda bulunan ülkelerin hâkimiyeti altına girmiştir. Ürdün, Birleşik Krallık mandasının II. Dünya Savaşı'nın ardından sona ermesiyle 1946 yılında bağımsız bir krallık olarak kurulmuştur. Mevcut yönetim biçimi parlamenter monarşidir. Başkenti Amman olan ülkenin resmî dili Arapçadır.

Çöllerin yoğunlukta olduğu bölgede genellikle Akdeniz ikliminin etkisi görülür. Yazların sıcak ve kurak, kışların ise soğuk ve nemli geçmektedir. Ülkede, Kasım-Nisan ayları arasında yağmur yağışları görülür. Ürdün topraklarının % 10,9'u tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007: 43).

Dünya Bankası istatistiklerine göre Ürdün'ün 2009 yılındaki toplam nüfusu 5.951.000 kişi olup, km²'ye 67,4 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 2,4 olarak ölçülmüştür. Ürdün nüfusunun % 98'i Arap, % 1'i Çerkez ve %1'i Ermeni'dir. Ülkenin resmî dini İslam olmakla birlikte, Ürdün nüfusunun % 92'si

Müslüman, % 6'sı Hristiyan, % 2'si ise Dürzi ve Bahai'lerden oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Ürdün 169 ülke arasında 0,681 gelişmişlik değeriyle 82. Sırada yer almıştır. Ürdün'ün doğal kaynakları sınırlıdır. Ürdün, hükümetin 2000'li yıllarda uygulamaya koyduğu liberal ekonomi politikaları neticesinde şu anda Orta Doğu'daki en liberal ve rekabetçi ekonomilerden birisi haline gelmiştir. Fakat sanayi altyapısının yetersizliği ve ham madde eksikliği, petrol ve gıda maddelerinde ülkeyi, dışa bağımlı hale getirmiştir.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Ürdün'ün Gayri Safi Yurtiçi Hasılası yaklaşık 25 milyar Dolar, büyüme oranı ise % 2,3 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH' nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, hizmetler sektörünün ön planda olduğu gözlemlenmektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre hizmetlerin GSYİH içindeki payı % 66,1 iken, sanayinin payı % 30,4, tarım sektörünün payı ise % 3,4 olarak tahmin edilmektedir. Dünya Bankası 2009 yılı verilerine göre ise kişi başına düşen milli gelirin 5.730 Dolar olarak ölçüldüğü Ürdün'de, 2009 yılı enflasyon oranı % -0,7 (IMF, 2009: 15) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2009 yılı işsizlik oranı % 13'tür (IMF, 2009: 17). Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında Ürdün 183 ülke arasında 111. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre Ürdün'ün 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 1,5 milyar Dolar düşerek 10,9 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 3 milyar Dolar azalarak 16,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Ürdün yaklaşık 5 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, dış ticaret hacmi de 27 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 29 milyar Dolar olması öngörülmektedir.

Ürdün'ün başlıca ihracat ürünleri mineral ve kimyasal gübreler, tedavi-koruma ilaçları, tabii kalsiyum fosfatlar, altın, azotlu mineral ve kimyasal gübreler, elektrik için izole tel ve kablodur. Ürdün'ün ihracatında, ITC 2009 yılı verilerine göre, ilk sırada %20 payla Irak yer alırken daha öncelerde ilk sıralarda yer alan ABD'nin payının son yıllarda %14'lere kadar düştüğü görülmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla Hindistan (% 11), Suudi Arabistan (% 9), BAE (% 4) ve Suriye (% 4) izlemektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Ürdün'ün ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 17,13, Irak % 17, Hindistan % 13,59, Suudi Arabistan % 10,56, Suriye % 4,18 ve BAE % 4,09.

Ülkenin ithal ettiği ürünlerin başında petrol yağları ve bitümenli minerallerden üretilen yağlar ile binek otomobilleri ve steysin vagonlar gelmektedir. Bununla birlikte, telefon ile ilgili elektrikli cihazlar, çelik, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, pirinç ve mısır ithal edilmektedir. Ürdün'ün ithalatında Suudi Arabistan % 17'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkeden gerçekleştirilen ithalat daha çok petrol ürünlerine dayanmaktadır. Suudi Arabistan'ı sırasıyla Çin, ABD, Almanya, Mısır, Güney Kore ve Japonya takip etmektedir. Türkiye 2009 yılında Ürdün pazarından % 3 pay alarak Ürdün'ün ithalatını gerçekleştirdiği ülkeler sıralamasında 10. sırada yer almıştır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Ürdün'ün ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Suudi Arabistan % 17,3, Çin % 10,95, ABD % 6,94, Almanya % 6,29 ve Mısır % 6,1.

1.3.15. Yemen

1900'lu yılların başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Yemen Cumhuriyeti, 1918 yılında bağımsızlığına kavuşan Kuzey Yemen ile 1967 yılına kadar İngiliz hâkimiyeti altında kalan Güney Yemen'in birleşmesiyle 1990 yılında kurulmuştur. Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesi ile kurulan Yemen Devleti, anayasal cumhuriyet rejimini benimsemiştir. Yemen, Arap yarımadasının güneybatısında yer almaktadır ve kuzeyinde Suudi Arabistan, doğusunda Umman olmak üzere toplam iki komşusu bulunmaktadır. Ülkenin batısında Aden Körfezi ve güneyinde ise Umman Denizi yer almaktadır. Başkenti Sana'a olan Yemen'in diğer önemli şehirleri arasında Taiz, Ibbve Hodeida sayılabilir.

527.970 km²'lik alana sahip olan Yemen dünyada yüz ölçümü bakımından en büyük 49. ülkedir. 288 km'si Umman, 1458 km'si Suudi Arabistan ile olmak üzere toplam sınır uzunluğu 1.746 km'dir. Yemen'in toplam sahil şeridi ise 1.906 km uzunluğundadır. Petrol, kaya tuzu, mermer, kömür, altın, kurşun, nikel ve bakır Yemen'in başlıca doğal kaynakları arasındadır. Yemen, iklim bölgesi bakımından sıcak kuşakta yer almakla birlikte ülkede yazlar sıcak, kışlar ise soğuk geçmektedir. Batı kıyısı sıcak ve nemli, muson ikliminden etkilenen dağlık kesimler ılımandır. Yemen'in batısından doğusuna doğru gidildikçe çölleşme görülür ve buna paralel olarak ülkenin batısından doğusuna doğru gidildikçe iklim koşulları fark edilir derecede ağırlaşır. Su

kaynakları bakımından dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alan Yemen'de kişi başı su tüketimi, yıllık minimum kullanılması gereken su miktarı olan 400 m³'ün çok altındadır.

Dünya Bankası'nın Eylül 2010 tarihinde yayınladığı verilere göre 23.580.220'lik nüfusu ile dünyanın en kalabalık ilk 50 ülkesi içinde yer almaktadır. Nüfus yoğunluğu ise 44,6 kişi/km² olan Yemen'in toplam nüfusunun yaklaşık % 90'ı ülkenin batısında yaşamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre ülkenin nüfus artış hızı 2005-2009 yılları arasında yıllık % 2,9 olarak gerçekleşmiş ve bu oran Yemen'in dünyada nüfus artış hızı en yüksek olan ülkeler arasında yer almasını sağlamıştır. Nüfusun büyük kısmını Araplar oluşturmakla birlikte ülkede, Afro-Araplar, Avrupalılar ve Güney Asyalılar da mevcuttur. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlığı benimsemiştir. Az sayıda Hristiyanlık, Musevilik ve Hinduizm mensupları da bulunmaktadır.

Dünya Bankası'nın raporlarında Yemen'in cari fiyatlara göre 2005 yılında GSYİH'sinin 16,7 milyar Dolar civarında olduğu, 2009 yılında ise 26,3 milyar Dolar'a yaklaştığı görülmektedir. 2005-2009 yılları arasındaki periyotta, 2008 yılı haricinde sürekli bir artış kaydeden Yemen'in GSYİH'si, bu süre zarfında toplamda % 50'den fazla büyüme kaydetmiştir. Dünya Bankası'nın yayınlarına göre Yemen GSYİH'si reel olarak 2008 yılında % 3,6, 2009 yılında % 3,9 büyüme göstermiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise, 2005-2009 yılları arasında GSYİH'ye paralel olarak kayda değer bir artış göstermiştir. Fakat bu artış Yemen'i, Orta Doğu ve dünya ülkeleri arasında söz konusu kategoride son sıralarda yer almaktan kurtaramamıştır.

IMF tarafından Ekim 2010'da yayımlanan Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda Yemen'in 2005 ve 2009 (dâhil) yılları arasında enflasyon oranı % 9,9, %10,8, % 7,9, % 19 ve% 3,7 olarak gerçekleşmiştir. Yemen İstatistik Kurumu'nun çalışmaları incelendiğinde, ülkenin 2005 ve 2009 (dâhil) yıllarında işsizlik oranlarının sırası ile % 16, % 15,7, % 15,3, % 15 ve % 14,6 oranlarında olduğu söylenebilir.

CIA World Factbook'tan edinilen bilgilere göre GSYİH'nin % 9'unu tarım, %35'ini sanayi ve kalan %56'lık dilimini hizmet sektörü oluşturmaktadır. İmalat sanayisi gelişmemiş olan Yemen'de çimento, boya, plastik, alüminyum, tekstil, un ve sigara fabrikaları başlıca sanayi kuruluşlarını oluşturmaktadır. Yemen, kahve üretiminde dünyada ilk sıralarda gelir. Bunun yanı sıra ülkenin pamuk, darı, arpa, meyve ve sebze

diğer önemli tarım ürünleridir. Yemen'in 2008 yılında dünyada meydana gelen ekonomik krizden fazla etkilenmemiştir. Bunun nedenleri arasında, Yemen'in gelişmiş bir ekonomiye sahip olmaması ve dünya ekonomisiyle tam olarak entegre olamaması gösterilebilir. IMF'nin hazırladığı Bölgesel Ekonomik Görünüm Belgesi'nde, Yemen'in 2008 yılında 10,2 milyar Dolar ihracat ve 11,7 milyar Dolar ithalat yaptığı görülebilir. 2009 yılında dünyadaki toplam dış ticaretin daralmasının paralelinde ise ülke, 7,1 milyar Dolar ihracat ve 10,1 milyar Dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

Yemen'in ihracatının büyük bir kısmını 80'li yıllarda çıkarılmaya başlanan petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Ülkenin en büyük ihracat kalemlerinin ham petrol, fuel oil, gaz yağı, taze ve dondurulmuş balık, doğalgaz ve naftalin olduğu söylenebilir. Körfez ülkeleri ile karşılaştırıldığında Yemen'in sınırlı petrol rezervlerinin olduğu ve bu rezervlerin 20 yıl içinde tükeneceği tahmin edilmektedir. 2009 yılı itibarıyla Yemen'in kanıtlanmış petrol rezervleri yaklaşık 3 milyar varil, doğalgaz rezervi ise 400 milyon m³tür. Yemen Merkezi İstatistik Kurumu'nun 2010 yılında yayınladığı verilere göre Yemen'in en fazla ihracat yaptığı ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Suudi Arabistan, ABD, İsviçre, Kuveyt, Türkiye ve Hollanda'dır.

Yemen, tarım ürünleri ve gıda maddeleri açısından ithalatçı ülke konumundadır. Ülkenin genel ithalatının yaklaşık % 25'ini gıda maddeleri oluşturmaktadır ve bu meydana ticari açıdan, özellikle gıda sektöründe büyük bir potansiyel olduğu söylenebilir. Temel ihtiyaç maddesi olan buğdayın %75'inin ithal edilmesi bizleri destekler niteliktedir. Yemen'in en çok ithalatını yaptığı ürünler sırasıyla petrol, makarnalık buğday, fuel oil, motorlu taşıtlar, pirinç, demir-çelik mamulleridir. Yemen Merkezi İstatistik Kurumu'nun 2010 yılında yayınladığı verilere göre en çok ithalat yapılan ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan, Tayland, Singapur, Güney Afrika, Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya ve Suudi Arabistan'dır.

Birleşmiş Milletler 'in yayınladığı İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre Yemen düşük insani gelişmişlik gösteren ülkeler içindedir. 169 ülke arasında 133. Sırada bulunmaktadır. "Transparency International" tarafından açıklanan 2010 Yolsuzluk Algılaması Endeksi'nde Yemen 10 tam puan üzerinde 2,2 almıştır. Bu skor ile 178 ülke arasında 146. sırada bulunmaktadır. "The Heritage Foundation"ın hazırladığı Ekonomik Serbesti Endeksi'nde Yemen, 100 tam puan üzerinden 54,4 puan almış ve 179 ülke

arasından 121. olmuştur. Yemen Dünya Bankası'nın yayınladığı "Doing Business 2011" adlı raporda İş Yapma Kolaylığı sıralamasında 183 ülkenin arasında 105. sırada yer almıştır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ VE ORTA DOĞU ÜLKELERİ İLE YAPILAN TİCARİ ANLAŞMALARIN TARİHSEL SEYRİ

2.1. CUMHURİYET’İN KURULUŞ DÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasını devralmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’nın yönetim anlayışı, toplum ve kültür yapısından etkilenecek kurulmuştur. Bundan yola çıkarak Türkiye’nin bir Osmanlı etkisinde olduğu söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı’dan kalan Düyun-u Umumiye borçlarının kendi payına düşen miktarını kabul ederek bu borçları ödemesi destekleyici bir örnek olarak gösterilir. Türkiye’nin örnek aldığı bu yapı Türk dış politikasının istikrar unsurlarından biri olarak kabul edilebilir. Osmanlı’da reform hareketleri içinde yetişmiş olan askeri ve bürokratik kadrolar Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim kadrolarına da geçmiştir. Ulus-devlet inşa sürecindeki Türkiye Cumhuriyeti’nin iç ve dış politikasında ilk aşamada yetişen bu kadrolar önemli rol almıştır (Sander,2006:143).

Osmanlı’nın Meşrutiyet, Tanzimat gibi yenileyici hareketlerinde “batı modeli” örnek alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren ideal olarak benimsenen “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” ideali ile birlikte “batıcı ve statükocu” bir dış politika anlayışını ortaya çıkarmıştır (Oran, 2006: 46). Bu yönüyle Osmanlı’nın son döneminde başlayan reform hareketlerinin “batıcı yönü” ile Türkiye’nin dış politikasının temel ilkesi haline gelen batıcılık arasında benzerlik bulunmaktadır. Oran’a göre Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikaları arasındaki fark yönetim felsefesinden kaynaklanmaktadır.(Oran, 2006: 19).

İki dünya savaşları arasındaki zamana denk gelen Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında uluslararası yapı Avrupa’nın “merkez” konumunu oluşturduğu bir yapıdan çıkarak “alt-sistem” haline dönüşmüş, özellikle II. Dünya Savaşı’nın sonunda ABD ve SSCB gibi yeni dengelerin ön plana çıktığı bir dönem başlamıştır (Oran,

2006:242). Dönemin siyasal ve ekonomik koşullarının da etkisiyle Türkiye kuruluşundan itibaren “Batıcı reform hareketi” ile “devlet eliyle sanayileşme” programını başlatmıştır (Oran, 2006: 247). Atatürk dış politikada “güç dengesi politikası”ndan yararlanmıştır.

2.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden yapılanan uluslararası sistemde “Batı Bloğu” olarak isimlendirilen ve 1990’lı yıllara kadar devam eden NATO ile Varşova Paketi’na üye olan Doğu Bloğu arasındaki dönem “Soğuk Savaş” dönemi olarak bilinmektedir. Uluslararası arenada dengeler her iki bloktan birini seçmek veya “Bağlantısız Hareketi” olarak bilenen tarafsız bir tavır takınmak üzerine kurulmuştur. Türkiye dış politika ideali olarak benimsediği “Batıcı” anlayışı yönünde NATO’ya üye olarak bu dönemde Batı bloğuna dâhil olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin siyasal ve askeri ilişkilerinde ABD ve Avrupa’nın geniş yer tutması sonucunda ekonomik ilişkileri de paralellik göstermiştir. Türkiye ekonomik ilişkilerinde güvenlik ve savunma politikasında uyguladığı denge politikasını takip ederek Batı haricinde diğer ülkelerle de ikili ekonomik ilişkiler yürütmüştür. Bu bağlamda diğer ülkelerle Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu paralelde Türkiye’nin dış ticaretinde artış yönünde bir gelişme yaşanmıştır (Sezer, 1996: 474-475).

Türkiye savaş sonrasında Avrupa’da hâkim güç durumundaki SSCB’ye karşı ittifak sistemi olarak ABD’yi görmekteydi. Türkiye bu dönemde SSCB tarafından hem Kafkasya’da hem de Balkanlar’da SSCB ve yanlıları tarafından “güneyden 36 kuşatılma” tehdit algısı hissetmeye başlamıştır. Buna dayanarak II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin tehdit algılamalarında ABD’nin rolü ön plana çıkmıştır. Türkiye’nin bu dönemde izlediği güvenlik stratejisini yakınındaki bir “Büyük Güç” e karşı uzaktaki bir “Büyük Güç” ile birlikte bir ittifak oluşturarak denge kurmak şeklinde şekillendirmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminin geleneksel ifadesi olan “İki Kutuplu Dünya Düzeni” içerisinde Türkiye ABD bloğunun içinde yer almıştır (Sönmezoglu, 2006: 26).

2.3. ÖZAL DÖNEMİ

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte uluslararası alanda küreselleşmenin etkisi hissedilmeye başlamıştır. Küreselleşme dalgasının yayılması ticarete üretim artmaya başlamış ve bunun sonucunda satış üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur. Böylelikle ekonomi alanında çok uluslu şirketler kurulmaya başlamıştır. Uluslararası ortam açısından önemli sayılabilecek bir diğer gelişme de 1980 sonrasında optik kablo ve bilgisayarın gelişmesiyle beraber “iletişim devrimi”nin yaşanmasıdır (Oran, 2005: 10). Böylece dönemin uluslararası ortamda yaşanan gelişmelerinin etkisiyle Türkiye’de siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye’de çok partili demokratik siyasal hayata geçiş ile birlikte 1960, 1971 askeri müdahalesinden sonra 12 Eylül 1980’de Türk siyasal hayatında üçüncü askeri müdahale yaşanmıştır. Turgut Özal’ın mimarı olduğu 24 Ocak 1980’de literatüre “24 Ocak Kararları” olarak geçen yapısal değişim başlamıştır. 24 Ocak kararları ile devletin ekonomideki etkisinin azaltılarak ithal ikameci ekonomik yapıdan dış ticaretin serbestleştiği bir döneme geçiş başlamıştır.

Bu dönemde liberal ekonomik modeli uygulamasına geçilen Türkiye’de, Turgut Özal ile birlikte dış politikada başarının ekonomik ilişkiler ile elde edilebileceği düşüncesi ağır basmaya başlamıştır. Bu çerçevede Turgut Özal’ın yurt dışı gezilerini birçoğuna iş adamı ve ekonomik kuruluş temsilcileri ile gerçekleştirmesi bu düşüncenin pratikteki uygulaması olarak algılanmıştır. Turgut Özal döneminde ABD ile olan ilişkilerde “yardım yerine ticaret” fikri ABD’den kota indirimine gidilmesi taleplerini beraberinde getirmiştir. Turgut Özal benzer stratejisini SSCB açısından uygulamaya başlamış ve ekonomik ilişkilerde yaşanacak gelişmelerin siyasal ilişkileri de olumlu yönde etkileyeceğini savunmuştur.

Bu paralelde SSCB ile Türkiye arasında “bavul ticareti” aynı zamanlarda başlamış ve yine aynı zamanda Türkiye doğalgaz ihtiyacını SSCB’den karşılamaya başlamıştır. Liberal ekonomik model temelli dış politika stratejisinin kurumsallaşması açısından Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)’in oluşturulması diğer önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir (Sönmezoğlu, 2006: 386-387).

2.4. 1990 SONRASI DÖNEM

Uluslararası ortamın en önemli gelişmesi 1990'larda SSCB'nin dağılmasıdır. SSCB'den bağımsızlıklarını kazanıp, 15 devletin uluslararası sisteme dahil olması, sadece bölgedeki ülkeler açısından değil tüm dünya ülkeleri açısından önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Ortaya çıkan bu değişikliklerle bölge ülkeleri kadar bölge politikalarına önem veren dünyanın baş aktörlerinin de bu bölgeye ilgi göstermesine sebep olmuştur (Kırımlı, 2001: 359). Ortaya çıkan kırılma ile birlikte uluslararası sistem iki kutuplu düzenini yitirmiş, "hiyerarşik ve çok merkezli ilişki kalıplarının iç-içe geçtiği" bir yapıya dönüşmüştür (Sönmezoğlu, 2006:468). Soğuk Savaş sonrasında güvenlik anlayışında da değişim yaşanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin en belirgin özelliği olan silahlanma yarışının ardından ulus-devletlerin tek başına çözemeyeceği tehditler ortaya çıkmıştır (Gönlübol ve Bingün, 1996: 638-639). Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı önemli bir stratejik konumu bulunan Türkiye yeni dönemde Ortadoğu'daki dengeler açısından önemli bir role sahip olmaya başlamıştır. Türkiye 1990 sonrası dış politikasında Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini ön planda tutmaya başlamıştır. Türkiye'nin güvenlik algısında Balkanlar'da yaşanan çatışmaların önlenmesi amacıyla BM ve NATO tarafından düzenlenen barış gücü operasyonlarına katılım TSK'nın bir dış politika aracı olarak kullanılmasının yeni dönemdeki örneğidir (Sönmezoğlu, 2006: 480).

1990'lı yıllarda Türkiye'nin iç siyasi yapısının özelliği olarak ortak yönetilen hükümetlerden birini 1996'da kuran Necmettin Erbakan döneminde ise Türk dış politikasının geleneksel tutumunda değişiklik yapılmaya başlanmıştır. Necmettin Erbakan'ın D-8 oluşumuna öncülük etmesi Ortadoğu ülkeleri ile yürütülen ilişkiler iç politikada yoğun eleştirilerin oluşmasına neden olmuştur (Kirişçi, 2002a:17-168). Örneğin; Türkiye Necmettin Erbakan zamanında 1996 yılında İran ile 23 yıllığına 23 milyar dolarlık doğalgaz alım anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla beraber Türkiye'nin ikinci doğalgaz tedarikçisi İran olmuştur. İç ve dış politikada Türkiye'nin bu tutumu geleneksel politikalarında bir değişim olarak algılansa da bu anlaşma Erbakan iktidara gelmeden önce başlamış ve dış politikada tutum değişikliğinden ziyade Türkiye'nin enerji ihtiyaçları açısından gerekli olan bir durumdur (Sasley, 2002:331).

2.5. 2002 SONRASI DÖNEM

Türkiye geleneksel dış politikasında bekle-gör diye tanımlanan sabit, gelişemeyen ve içe kapanık bir yaklaşım uygulaya çalışılmıştır. Bu dış politika tercihinin sonucunda o dönemin şartları da dikkate alınarak tehdit algılamaları bölgesel ve küresel alanda sorunların ve olası çatışmaların ön planda olduğu güvenliksiz bir şekilde belirlenmiştir. Belki de bu geleneksel dönemi ifade eden bu en önemli söz “üç yanı denizlerle, dört yanı düşmanlarla çevrili” sözüdür. Karar alıcıların zihinsel arka planında yatan bu düşünce dış politika seçeneklerini daraltmış ve güvenlik eksenli bir tutum sergilenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin dış politika geleneğine önemli ölçüde yön veren bu yaklaşım güvenliği temel alan, sınır komşu ülkelerinin neredeyse tamamıyla güvenlik sorunlarının ve tehditlerin yaşandığı bir ortamı oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu stratejik düşüncenin doğal sonucu olarak dış politikada alan daralmış ve dış politikada askeri güç en belirgin araç olarak yer almıştır. Karar alma mekanizmasında bürokratik-seçkin bir yapı etkili olmuş ve toplumsal beklentilerin süreçte yer alma imkânı bırakılmamıştır. Türkiye'nin bu güvenlikleştirme hedefli tutumu yakın çevresel bölgesini kriz ve istikrarsızlık yapısı içeren bir alan olarak algılamış ve kurmuştur. Böylelikle bölgesel ve küresel sorunların çözümünde “müdahil olmama” anlayışı doğrultusunda içe dönük bir durum benimsenmiştir. Örneğin yakın geçmiş döneminde yakın çevresinde yaşanan savaş ve kriz ortamlarında “tarafsızlık” politikasını yürüten Türkiye savaş ve çatışmaların öncesinde de sonrasında da tarafların hiçbirinin yanında olmama anlayışını devam ettirmiştir (Gözen, 2004a: 275). Son zamanlarda ise geleneksel dış politika anlayışı terk edilmiş, çok boyutlu ve aktif bir dış politika tercih edilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımın en temel etkinliği Türkiye'nin stratejik kültürünün yeniden şekillenmeye başlamasıdır. Soğuk savaş döneminin sert ve kesin ayrımlarla oluşan tehdit algılaması yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Son zamanlarda Türkiye'nin stratejik kültürü oluşumunda vurgulanan en önemli norm barış, istikrar ve denge vurgusudur. Olası kriz ve çatışma alanları ve tehdit algılamaları kaçınılmaz, karşı konulması gereklidir. Bu sebeple güç maksimizasyonuna dayalı bir strateji terk edilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin yeni dönemde stratejik kültürü çatışma ve şiddetin önlenilebilir olduğu düşüncesi temelinde oluşmuştur. Stratejik karar alıcıların önemli üzerinde durdukları

konu barış, istikrar ve denge olmuştur. Kriz dönemlerinde gerginliklerin artmasını önlemek amacıyla inisiyatifler alınarak taraflar arası diplomatik kanallar açık tutulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin bölge ülkeleri açısından güvenilirliğinin artması bölgesel sorunların çözümüne olumlu katkı oluşturmaktadır. 2003 yılındaki Irak müdahalesinin ardından ABD, Irak'ın sorunlarının çözümüne yönelik olarak İstanbul'da düzenlenen Irak'a Komşu Ülkeler Zirvesi, Rusya-Gürcistan krizinde bölge sorunlarının çözümüne yönelik olarak tavsiye edilen Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu gibi girişimler Türkiye'nin stratejik kültürünü uluslararası alanda çatışma ve savaşın istenmediği, önlenebilir olduğu fikriyle oluşturulmuştur (Uzgel, 2002:117)

Türkiye'nin bölge ülkeleri ile başlattığı girişimler sayesinde Türkiye'yi komşu ülkelerin bütün kesimleri ile görüşebilen, tarafları bir araya getirebilen önemli bir aktör konumuna getirmiştir.

Türkiye yeni dönemde oluşturduğu stratejik kültüründe savaş ve çatışmaları beklenen, kaçınılmaz bir olgu olarak algılamamakta, sorunların daha fazla diplomatik seçenekler kullanarak önlenmesi seçeneği benimsenmektedir. Türkiye'nin stratejik kültüründe çatışmaların önlenmesi ve barış ve istikrarın sağlanmasının en temel kanıtının diplomasi seçeneği olduğu görülmektedir. Aktörler ve stratejik karar alıcılar dış politika enstrümanlarını daha aktif kullanmayı tercih ederken askeri güç zor kullanma seçeneği en son seçenek olarak kabul görmektedir. Algıdaki bu değişikliğin oluşumunu etkileyen nedenlerden biri de tehdit olgusu hakkında geleneklerin aşılarak korku ve kaygıların yerini iş birliği ve diyalog ortamına bırakmasıdır. Bu oluşum çatışma ve savaşların kaçınılmaz bir son olduğu düşüncesini zayıflatarak zamanla meşruiyet zemininin de kaybolmasına da yol açacaktır.

2.6. 2002 SONRASI DÖNEM ORTA DOĞU POLİTİKASI

Türkiye, coğrafi derinliğini stratejik derinliğe dönüştürebilmesi için komşularıyla sıfır problem ilişkisine geçmek durumundadır. Bu yeni strateji ile yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel olarak insan hareketliliğini arttırarak Türkiye'nin çevresinin ürettiği değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru akmasını sağlayacak bir politika izlemektir (Çağatay, 2006: 27).

Türk yetkililer, yeni yaklaşım çerçevesinde Orta Doğuda eskisine göre daha aktif ve farklı politika izledikleri ve bölgeye yönelik sorumluluk ve görevlerinden kaçmadıkları izlenimi vermektedirler. Yaptıkları, dünyanın bu karmaşık ve kritik bölgesinde gelişmelere karışmamaları ve yönlendirmemeleri halinde gelişmelerden Türkiye'nin zarar göreceğinin bilincinde olarak, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin davranışlarının ortaya çıkardığı fırsatları ve meydan okumaları gerçekçi bir şekilde değerlendirmektedir (Bağcı, 2004:172-173).

Türkiye'nin Orta Doğudaki yeni aktif tutumunun, dinî yönü ağır basan, Arap ve Müslüman ülkelerle; dinî, tarihsel ve kültürel yakınlığı önemseyen muhafazakâr bir partinin geleneksel Batı eğilimli dış politikadan ayrılması olarak ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik gereksinimlerinin, tarihi mirasının, etnik bağlarının ve siyasal tercihinin ülkenin Orta Doğu'ya yönelik genel dış politikasındaki ağırlıklı rolleri, Türkiye'nin bölgesel dış politikasının ve dolayısıyla güvenlik politikasının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca Körfez'deki istikrarsızlık, Irak'ın geleceğinin belirsizliği, Arap-İsrail çatışmasının şiddetlenerek devam etmesi gibi bölgenin devam eden sorunları Türkiye'ye bölgesel bir rol oynama fırsatı vermektedir.

Türkiye stratejik bir tercih yaparak; Orta Doğu'daki rolünü de büyük ölçüde değiştirmiştir. Cumhuriyet tarihinden beri Türkiye Orta Doğu Politikalarında oldukça mesafeli bir politika izlemiştir. Fakat özellikle stratejik derinlik tezi ile ortaya çıkan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Orta Doğu politikasında yaptığı büyük değişim ile ve yeni vizyonla beraber Orta Doğuda artık kesin olarak aktör haline gelmeye başlamıştır (Oran, 2006:586-587).

Türkiye şu anda Orta Doğuda; gerek güç yönünden gerekse de lider bazında Türkiye bu boşluğu iyi değerlendirmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasını belirleyen etmenleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir.

Bölgede, dünya rezervleri açısından hatırı sayılır miktarda petrol yataklarının bulunmaktadır ve bu petrole duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu petrolün dünya piyasasına sürülmesi sonucunda büyük kazançlar elde edilmiş, uluslararası arenada söz sahibi olmak isteyen güçlü devletler bu bölgeye sahip olmak istemiş ve petrol bölgelerini kontrol altlarında tutma istekleri gün geçtikçe arttırmıştır.

Orta Doğu'daki Arabulucuk Faaliyetleri

- Irak'ta demokratik sürece katkı için farklı etnik ve mezhepsel gruplarla yürütülen arabuluculuk/kolaylaştırıcılık faaliyetleri (2005 ve 2010)
- Afganistan-Pakistan-Türkiye Üçlü Zirveleri (2007)
- İsrail-Suriye arasındaki dolaylı görüşmelerde üstlenilen kolaylaştırıcılık rolü (2008)
- Lübnan'da Cumhurbaşkanı Seçim Krizinin Aşılmasındaki Üstlenilen Rol (2008)
- İran'ın nükleer programıyla ilgili kaygıların giderilmesi için Brezilya'yla birlikte başlatılan ve Tahran Deklerasyonu'nun imzalanmasını sağlayan girişim (2010)
- Filistin'de Hamas ve Ei Fetih arasındaki iç uzlaşma süreci (2011)

Türkiye'nin bölge politikasının hem yapısında hem de söyleminde değişiklik olmuştur.

Yapısal açıdan Türkiye, bölge sorunlarından uzak durarak değil, çözüm odaklı bir yaklaşımı benimseyerek bölgede varlık göstermektedir. Bunun yanında Türkiye'nin Ortadoğu politikasının diplomatik üslubunda da değişiklik olmuştur. Güçler birliği, entegrasyon, gelişme, ortaklık gibi kavramlar önem kazanmıştır.

Türkiye Orta Doğu'ya yönelik uygulamış olduğu politikalarla, üslubundaki değişikliklerle ve bu durumu eylemleriyle de ortaya koyarak bölge devletlerinin ve vatandaşlarının gönlünü kazanmış görünmektedir. Bu uygulanan politika öncesinde Ortadoğu'da hoş karşılanmayan Türkiye, artık Arapların kendi aralarındaki iç meselelerinin çözümünde bile önemli bir aktörü durumuna gelmiştir (Ş.Kardaş, 2010:115).

Türkiye, aşağıdaki önemli Ortadoğu sorunlarında yapıcı rol oynamıştır. Türkiye Orta Doğu'da yeni politikasını yürütürken açık diplomasi ve barış, istikrara ve dengeye yönelik yapıcı tavrını her durumda ortaya koyarak göstermiştir. Örneğin;

- Barış görüşmelerinde İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk yapması,
- Filistinli gruplar(El Fetih-HAMAS) arasındaki gerginliği azaltma çabaları,

- Irak'taki Sünni grupların seçime/siyasal sisteme katılmasını sağlamaya çalışması,
- İran konusunda diplomasiye ağırlık veren duruşu,
- Suriye'yi uluslararası ve bölgesel sisteme katması,
- Başta enerji olmak üzere birçok alanda iş birliği ortamı hazırlaması,
- Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı sorununun çözümüne aktif katkı sağlama çabası,
- Irak-Suriye gerginliğini yatıştırma yönünde çalışması,
- Bölgeyle geliştirilen ekonomik ilişki,
- Afganistan-Pakistan arasındaki sorunların çözümüne katkı

Yukarıda sayılan katkılar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası, son derece olumlu karşılanmaktadır. Türkiye 2000'li yıllardan itibaren söyledikleri ve yaptıklarıyla söz konusu algılanış şeklini değiştirmiş “Batı'nın jandarması” olmaktan “oyun kurucu” en azından “güvenlik üreten” ülke konumuna gelmiştir. Bu uygulanan politikalar sayesinde bölgede etkinlik kazanmıştır. Bugün Türkiye'ye Arap Birliği Örgütü ve Afrika Birliği'nin gözlemcisi statüsü verilmiştir. Aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliğine bir Türkün seçilmesi, son dönemde bölgeye yönelik yürütülen politikanın bir sonucudur. Bunların yanında Ortadoğu ve Afrika devletlerinin de desteği ile Türkiye Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin geçici üyesi olmuştur (Zengin, 2010:356).

2.7. ÖZEL SEKTÖR TARAFINDAN YAPILAN ANLAŞMALAR

Orta Doğu ülkeleri ile ticari ilişkileri geliştirmek adına, kimi zaman kamu sektörü kimi zaman özel sektör Orta Doğu ülkeleri ile spesifik anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların genel itibarıyla tarım ve sanayi sektörü tarafından üretilen ürünleri kapsadığı görülmektedir. Anlaşmalar, iş konseyleri, ekonomik ve teknik iş birliği anlaşmaları ve ticaret anlaşmaları şeklinde sınıflandırılabilir. Özel sektörün imzaladığı anlaşmalar iş konseyleri başlığı altında kamu sektörü tarafından imzalanan anlaşmalar ise teknik, sınai ve bilimsel anlaşmalardan oluşmaktadır.

2.7.1. İş Konseyleri

Ekonomik işbirliğinin, hem gittikçe daha fazla entegre olup küreselleşen ve bölgeselleşen dünyada ülkelerin birbirleriyle artan ilişkilerini düzenlemek, hem de Soğuk Savaş sonrası dünyada siyasi ilişkilerin gelişiminin önemli bir ayağı ve ayrılmaz bir parçası olan ekonominin yerini sağlamlaştırarak dış ilişkilerin seyrine katkıda bulunmak açısından önemli bir yeri vardır. Özellikle dış ilişkilerin geliştirilmesi ve kurulan ekonomik bağlar sayesinde sürekli hale getirilmesi, gelişen iş ilişkileri sayesinde halkların birbirleri ile dostluk ve iyi niyet bağlarının kuvvetlenmesinde de ekonomik işbirliği önemli bir rol üstlenmiştir (Tüzün, 2013: 98). İş konseyleri Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin iş konseylerinin görev çalışma ve kuruluş esasları çerçevesinde şekillenmektedir.

Türkiye'nin ekonomik ve ticari ortakları ile yaptığı ve yapacağı ekonomik işbirliğinde önemli bir yere sahip olan iş konseylerini bünyesinde barındıran DEİK, dış ekonomik ilişkilerde yaygınlaşma ve derinleşmeyi sağlamayı ve üye tabanını genişleterek Türkiye çapında daha fazla firmaya hizmet verebilmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefe yönelik olarak, İtalyan Mondimpresa kuruluşu işbirliği ile oluşturulacak bir ağ üzerinden Güneydoğu Avrupa, Akdeniz havzası ve Orta Doğu'da bulunan 22 ülkenin firmalarının tanıtımına ve orta ölçekli firmalar arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir proje üzerinde çalışılmaktadır. Ayrıca DEİK-TOBB-ABD Ticaret Odası işbirliği ile oluşturulacak bir ağ üzerinden Türk ve Amerikalı küçük ve orta ölçekli firmalar arasında ticaretin geliştirilmesine yönelik projenin önümüzdeki yıl içerisinde uygulamaya geçmesi planlanmaktadır (Tüzün, 2013:109).

2.7.1.1. İş Konseylerinin Tanımı ve Genel Özellikleri

İş konseyleri ülkemizde yabancı ülkelerle mevcut ticaret hacmini arttırmak dolayısı ile ekonomik büyümeye katkıda bulunmak adına farklı tanımlar görevler üstlenmişlerdir. İş konseyleri çerçevesinde yapılan anlaşmalar ülkeden ülkeye hatta aynı ülke için zamanla farklı ticari ve sınai amaçlara hizmet etmektedir. Bu çerçevede iş konseylerinin temel görevleri (TOBB:36):

a) Türkiye ile diğer ülke arasında iktisadi, mali, ticari ve sınai ilişkilerin geliştirilmesine ve ortak yatırımlara yardımcı olmak amacıyla incelemeler yapmak, taraf ülkelerin özel sektörlerinin bu konulardaki görüşlerini tespit etmek ve resmi makamlarına tavsiyelerde bulunmak, iktisadi, mali, ticari ve sınai işbirliğinin geliştirilmesinde resmi ve özel kuruluşlara yardımcı olmak,

b) Taraf ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde kolaylık sağlanması için ticari teamül ve usullerde yeknesaklık ve ahenk kurulmasını sağlamak,

c) Taraf ülkelerin özel sektörlerinden gelecek istekleri cevaplandırmak, ortak yatırımları teşvik etmek amacıyla danışma hizmetleri yapmak,

d) Diğer ülkelerle ticaret fuarları, sergiler, toplantılar, konferans ve seminerler düzenlenmesi veya düzenlenenlere katılma hususunda çalışmalar yapmak, durumu ilgili kuruluşlara bildirerek karar almak ve bu hususlarda TOBB ve ilgili kuruluşlara yardımcı olmak,

e) Görev alanına giren hususlarda tanıtıcı faaliyetlerde bulunmaktır.

2.7.1.2. İş Konseylerinin Amacı

İki taraflı iş konseyleri aracılığıyla faaliyet gösteren DEİK bünyesinde, halen, 2003 yılı itibarıyla 66 iş konseyinin Türk tarafı mevcuttur. Bu iş konseylerinin, ekonomik işbirliğinin araçlarının hayata geçirilmesinde katkıları olduğunu söylemek mümkündür. DEİK'in öncelikli hedefi, kısaca Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerini iş konseyleri aracılığıyla iyileştirme ve geliştirme çabasına hizmet etmektir. Bunu yaparken, iş konseyleri yukarıda bahsi geçen ekonomik işbirliği araçlarının başarı ile hayata geçirilmesi için çalışmaktadır, iş konseylerinin birinci hedefi; Türkiye'nin dünya ekonomisine entegrasyonunu desteklemek, ikili ticaret ve endüstriyel işbirliği için şartları iyileştirmek ve üçüncü ülkeler ile çok taraflı işbirliği fırsatlarını ortaya çıkarmaktır, ikinci hedefi; ikili/çok taraflı işbirliği şekilleri ve söz konusu ülke ile Türkiye'nin ilişkilerini güçlendirmek için politika tavsiyeleri ve yeni yönelimler konusunda bir müzakere platformu yaratmaktır. Üçüncü hedefi ise; ticaret, yatırım, endüstriyel ve teknolojik işbirliği olanakları ile ilgili bilgiyi toplamak, değerlendirmek, analiz etmek ve geliştirmek üzere ortak çabaları koordine etmektir (Tüzün, 2013: 111).

İşbirliğinin önemli araçlarından biri olan bilgi akışının sağlanması konusunda iş konseyleri; (1) iki tarafa ait işbirliği alanlarının tanıtılmasına çalışır, (2) eğer işbirliğini sekteye uğratan bir takım sorunlar söz konusu ise, bunların ilgili mercilere bildirilmesi, kimi zaman da aracılık görevinin üstlenilmesi, gelişmelerin sürekli olarak izlenmesi için uygun bir platform sağlamaya çalışır, (3) yine bilgi akışının sağlanması sayesinde işbirliğinin başka boyutlara taşınması (çok taraflı işbirliği anlamında) amacıyla yeni olasılıkların tartışılması ve keşfedilmesi için uygun platform sağlar (Tüzün, 2013: 112).

2.7.1.3. Orta Doğu Ülkeleri İle İmzalanan İş Konseyi Anlaşmaları

Türkiye’de özellikle 2002 yılı sonrası mevcut ticaret hacmi potansiyeli ve ülke için yeni bir pazar yaratacak olması sebebiyle Orta Doğu ülkeleri ile ticarete ve ticareti geliştirmeye yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bu bağlama bu bölümde Orta Doğu ülkeleri ile yapılan iş konseylerinin içerik ve genel özelliklerine yer verilecektir.

2.7.1.3.1. Bahreyn İş Konseyi Anlaşması

2006 yılında “Bahrain Businessmen Association” ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan Türk–Bahreyn İş Konseyi’nin amacı, iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinin yanı sıra Türkiye ile Bahreyn arasında karşılıklı iş ve yatırım olanaklarını araştırmak ve geliştirmektir. Söz konusu hedef doğrultusunda, Türk ve Bahreyn iş âleminin çeşitli platformlarda bir araya gelmelerinin sağlanması ile iş potansiyeli olan alanlarda karşılıklı bilgi akışının oluşturulması Türk - Bahreyn İş Konseyinin öncelikli amacı olarak belirlenmiştir. Türk – Bahreyn İş Konseyi, Türk ekonomisinin Bahreyn’de tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir (DEİK, 2014: 28) .

Türk – Bahreyn İş Konseyi, Bahreyn’in ABD ile imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşması’nın ve coğrafi konumunun Türk işadamlarına çeşitli avantajlar sunabileceği düşüncesiyle, inşaat- taahhüt başta olmak üzere, finans, gayrimenkul, turizm, dayanıklı tüketim malları, otomotiv yan sanayi, gıda, tekstil, inşaat malzemeleri ve teknoloji alanlarında işbirliğine önem vermektedir. Bu bağlamda çalışmalarını sürdüren İş Konseyi, Bahreyn’deki muhatap kuruluşu Bahreyn İşadamları Derneği ile

her yıl Bahreyn’de ve Türkiye’de yıllık ortak toplantılar gerçekleştirmektedir. Türk – Bahreyn İş Konseyi’nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, Bahreyn Krallığı Veliht Prensi Salman Bin Hamad Bin Isa Al Khalifa Onuruna 09.02.2011 tarihinde İstanbul’da düzenlenen resepsiyonu gösterebiliriz (DEİK, 2014: 30).

2.7.1.3.2. Birleşik Arap Emirlikleri İş Konseyi Anlaşması

2000 yılında Abu-Dhabi Ticaret ve Sanayi Odası, Dubai Ticaret ve Sanayi Odası, BAE Ticaret ve Sanayi Odası Federasyonu, Şerjah Ticaret ve Sanayi Odası ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında Türk – BAE İş Konseyi kurulmuştur. Körfez Bölgesinde, İran, Uzak Doğu (Hindistan’ın alt bölümü) ve Güney Afrika için re-eksport üssü olan Birleşik Arap Emirlikleri’nde Türk işadamlarına yeni işbirliği imkânları sağlamak üzere çalışmalar yapmaktadır. Diğer yandan, BAE’nin yurtdışında çeşitli yatırımlara plase edilen sermayesini Türkiye’de çeşitli yatırım projelerine yönelmesine imkân tanınması amacı ile gerekli mekanizmaların kurulmasında rol almak üzere çalışmalar yapmayı da planlamaktadır. İş Konseyi bu amaçla Türkiye’de Yatırımları olan Körfez Yatırımcıları ile geleneksel olarak her yıl toplantılar düzenlemektedir. İş Konseyi önümüzdeki dönem sektörel toplantılara öncelik vermeyi öngörmektedir. Bu çerçevede, BAE’ye başta tarım/gıda, sağlık ve gayrimenkul sektörlerinde heyet ziyaretleri planlamaktadır (DEİK, 2014: 32) .

2.7.1.3.3. Filistin İş Konseyi Anlaşması

Türk-Filistin İş Konseyi, DEİK çatısı altında 1994 yılında “Filistin İşadamları Derneği” ile imzalanan Anlaşma ile kurulmuştur. İş Konseyi, Türkiye ve Filistin arasında ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Bugüne kadar yapılan toplantılarda iki taraf arasında başta inşaat, altyapı, inşaat malzemeleri, gıda ve ilaç sektörleri başta olmak üzere ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. İş Konseyi, Filistin’e yatırım yapmayı planlayan Türk firmalarını Filistinli resmi makamlar ve Karşı Kanat işbirliğiyle destekleyecektir (DEİK, 2014: 33) .

2.7.1.3.4. Irak İş Konseyi Anlaşması

Türk-İrak İş Konseyi, 2001 yılında kurulmuştur. II. Körfez Savaşı sonrası dönemde özellikle inşaat, altyapı ve enerji sektörlerinde büyük bir yeniden yapılanmaya giren Irak'taki projelerin tanıtımında İş Konseyi önemli rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, İş Konseyi olarak, Irak'ın Yeniden Yapılanmasına ilişkin birçok uluslararası etkinliğe iştirak edilmiştir. Diğer yandan, Vilayetler bazında bölgesel toplantılara önem verilmiştir. Bu kapsamda, Musul, Al-Anbar ve Basra Valilerinin iştirakleriyle İstanbul'da bu bölgelerdeki işbirliği imkânlarını anlatan seminerler düzenlenmiştir. Bunun dışında, Irak'tan Türkiye'ye gelen üst düzey devlet yetkililerinin katılımları ile etkinlikler gerçekleştirilmiş, 3. ülkeler ile Irak'ta işbirliği yapılması hususlarında çalışmalar yürütülmüş, bu bağlamda, İstanbul'da "İrak'ta Türk-Alman İşbirliği" konulu konferans yapılmıştır. II. Körfez Savaşı'nı takiben geçiş sürecine giren Irak'ta, Türk firmalarının karşılaştıkları sorunlara İş Konseyi olarak büyük önem verilmiş ve bu yönde çözüm mekanizmaları üretmek amacıyla devlet mercileriyle yakın işbirliği yapılmıştır destekleyecektir (DEİK, 2014: 33). İş Konseyi olarak, Irak'ın yeniden yapılanmasında lokomotif olan inşaat, altyapı ve enerji sektörlerinde İstanbul'da etkinlikler düzenlenmiştir. Diğer yandan, İş Konseyi tarafından Türkiye'nin farklı bölgelerindeki Ticaret ve Sanayi Odaları'nda seminerler düzenlenerek Irak pazarının tanıtımı yapılmaktadır. Bundan sonraki dönemde, özellikle bölgesel ve sektörel faaliyetlere devam edilecek olup, Türk firmalarının Irak'ın Orta, Batı, Doğu ve Güney illerindeki varlıklarının güçlenmesi yönünde çalışmalar sürecektir.

2.7.1.3.5. İran İş Konseyi Anlaşması

2001 yılında "İran Chamber of Commerce, Industries & Mines" (ICCIM) ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan Türk – İran İş Konseyi'nin amacı ikili ekonomik ilişkilere bir ivme kazandırmaktır. Bu çerçevede İş Konseyi, iki ülke arasındaki ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılması; bankacılık, taşımacılık, taahhüt ve karşılıklı yatırım alanlarında işbirliğinin artırılması başta olmak üzere ticari ve ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan konularda girişimlerde bulunulması; somut işbirliği alanlarının tespit edilmesi gibi konularda çalışmalar yapmayı hedeflemektedir.

Türk – İnan İŖ Konseyi, İnan ile ikili ekonomik iliŖkilerin geliŖmesini sağlamak adına iki Ŗlke iŖadamlarının var olan ya da potansiyel firsatlar konusunda bilgilendirilmesini hedefleyerek yeni bir döneme hazırlanmaktadır. Türk – İnan İŖ Konseyi'nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'n İnan İslam Cumhuriyeti'ne 13 – 16 Ŗubat 2011 tarihlerinde düzenlediği ziyaret vesilesiyle, Cumhurbaşkanı'nın katılımlarıyla, 14 Ŗubat 2011 tarihinde Tahran'da düzenlenen Türk – İnan İŖadamları Forumu'nu gösterebilir (DEİK, 2014: 35).

2.7.1.3.6. İsrail İŖ Konseyi AnlaŖması

İsrail ve Türkiye arasında diplomatik iliŖkilerin en üst seviyeye çıkmasını takiben buna paralel olarak iki Ŗlke arasında ekonomik iliŖkilerin de geliŖmesine katkıda bulunmak amacıyla 1993 yılında Türk-İsrail İŖ Konseyi kurulmuŖtur. İŖ Konseyi'nin kurulması ile birlikte baŖta biliŖim, inovasyon, yüksek teknoloji, medikal ekipmanlar ve tarım/gıda sektörleri olmak üzere, etkinlikler dzenlenmiŖ, bunun yanı sıra, 3. Ŗlkelerde iŖbirlięini geliŖtirmek amacıyla Türk ve İsraili Firmaların katılımıyla Orta Asya Cumhuriyetlerine ziyaretler gerekleŖtirilmiŖtir (DEİK, 2014: 38).

İki Ŗlke arasında Serbest Ticaret AnlaŖması'nın 1997 yılında imzalanması ile birlikte faaliyetlerine hız veren İŖ Konseyi, bundan sonraki süreçte birçok üst düzey etkinliğe ev sahipliği yapmıŖtır. Bankacılık ve Finans sektöründe yapılan etkinlikler ile bu sektörde iki Ŗlkenin iŖ dünyası temsilcileri bir araya gelmiŖtir. Diğer yandan, İsrail'den gelen iŖ heyetleri ile Anadolu'nun eŖitli illerine ziyaretler dzenlenmiŖ ve iŖbirlięinin eŖitlendirilmesi için etkinlikler dzenlenmiŖtir (DEİK, 2014: 40).

2.7.1.3.7. Katar İŖ Konseyi AnlaŖması

2006 yılında "Qatari Businessmen Association" ile imzalanan anlaŖma ile DEİK çatısı altında kurulan Türk – Katar İŖ Konseyi'nin hedefi, iki Ŗlke arasındaki ticaret hacminin geliŖtirilmesinin yanı sıra Türkiye ile Katar arasında karŖılıklı iŖ ve yatırım olanaklarını araŖtırmak ve geliŖtirmektir. Söz konusu hedef doğrultusunda, Türk ve Katar iŖ âleminin eŖitli platformlarda bir araya gelmelerinin sağlanması ile iŖ

potansiyeli olan alanlarda karşılıklı bilgi akışının oluşturulması Türk - Katar İş Konseyinin öncelikli amacı olarak belirlenmiştir. Türk – Katar İş Konseyi Katar'dan Türkiye'ye yatırım çekilmesi ve Türk ekonomisinin Katar'da tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Bu bağlamda çalışmalarını sürdüren İş Konseyi, 2022 yılında Katar'da gerçekleştirilecek olan Dünya Kupası öncesi, inşaat sektörünün yanı sıra gıda, sağlık, savunma sanayi gibi sektörlerle odaklanarak faaliyetlerini sürdürmeyi öngörmektedir (DEİK, 2014: 42).

Türk – Katar İş Konseyi'nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, Katar Emiri Altesleri Şeyh Hamad bin Khalifa Al – Thani'nin 17-18 Ağustos 2009 tarihleri arasında bir çalışma ziyareti vesilesiyle Türkiye'yi ziyareti kapsamında Emir onuruna T.C. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün de katılımlarıyla 18 Ağustos 2009 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Çalışma Kahvaltısını gösterebilir.

2.7.1.3.8. Kuveyt İş Konseyi Anlaşması

2006 yılında DEİK çatısı altında kurulan Türk – Kuveyt İş Konseyi'nin hedefi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinin yanı sıra Türkiye ile Kuveyt arasında karşılıklı iş ve yatırım olanaklarını araştırmak ve geliştirmektir. Söz konusu hedef doğrultusunda, Türk ve Kuveyt iş âleminin çeşitli platformlarda bir araya gelmelerinin sağlanması ile iş potansiyeli olan alanlarda karşılıklı bilgi akışının oluşturulması Türk - Kuveyt İş Konseyinin öncelikli amacı olarak belirlenmiştir. Türk – Kuveyt İş Konseyi Kuveyt'den Türkiye'ye yatırım çekilmesi ve Türk ekonomisinin Kuveyt'te tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Türk – Kuveyt İş Konseyi'nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sn. Abdullah Gül'ün 22.12.2009 tarihinde Kuveyt Ziyareti Vesilesiyle Düzenlenen Türk-Kuveyt İş Forumunu gösterebiliriz (DEİK, 2014: 43).

2.7.1.3.9. Lübnan İş Konseyi Anlaşması

Türkiye'nin komşu ve bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirme stratejisi kapsamında, Lübnan'ın bölgede önemli bir ticaret ve finans merkezi olmasından da yola çıkılarak, 2002 yılında, "Lübnan Ekonomi Forumu" ile imzalanan Anlaşma ile Türk-Lübnan İş Konseyi kurulmuştur. Türk-Lübnan İş Konseyi'nin hedefi, iki ülke arasında ticaret ve yatırım ilişkilerinin geliştirilmesidir. Lübnan resmi makamları ve özel sektörü nezdinde güçlü bir tanıtım çalışması yapan İş Konseyi, bugüne kadar Lübnan ve Türkiye'de iki ülke iş çevrelerini bir araya getiren etkinlikler düzenlemiş, ayrıca, Lübnan'da Arap İş Dünyası'nın bir araya geldiği başta "Arap Ekonomik Forumu" olmak üzere bölgesel toplantılara heyetler olarak iştirak edilmiştir. Bu şekilde, Türkiye'nin Arap İş Dünyası'na tanıtımında Lübnan köprü rolü üstlenmiştir. Lübnan'ın bölgede önemli bir re-export merkezi olması nedeniyle, Türk firmalarının Lübnan üzerinden diğer Arap Ülkeleri ile bağlantılarını güçlendirmesi İş Konseyi'nin amaçları arasında yer almaktadır (DEİK, 2014: 48).

2.7.1.3.10. Mısır İş Konseyi Anlaşması

Türk-Mısır İş Konseyi 1992 yılında kurulmuş olup, karşı kanat kuruluşu Mısırlı İşadamları Derneği (EBA) işbirliği ile iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin artırılmasına yönelik karşılıklı heyet ziyaretleri dahil olmak üzere çeşitli faaliyetler yürütmektedir.

Özellikle 2005 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması sonucunda Mısır ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 5 milyar dolar seviyesine ulaşırken anlaşmanın imzalanmasını müteakip iki ülke arası yatırım ilişkileri konusunda özellikle Türkiye kaynaklı tekstil ve hazır giyim yatırımcılarının Mısır'daki faaliyetleri nedeniyle, beklentilerin ötesinde bir hareketlilik yaşanmış Türkiye'nin yatırımları 2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İki ülke arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmek için faaliyetlerini sürdüren Türk-Mısır İş Konseyi Karşı Kanadı EBA ve DEİK Kurucu Kuruluşları ile ortak faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda 2013 yılından itibaren Konsey, 2. Mısır İstişare Toplantısı, Mısır Yatırım Bakanı ve Mısır Spor Bakanının katılımıyla etkinlikler gerçekleştirmiş ve en son 10 Mayıs 2013 tarihinde

dönemin Mısır Başbakanı Sayın Hisham Kandil'in katılımlarıyla 14. Türk-Mısır İş Konseyi Ortak Toplantısını gerçekleştirmiştir (DEİK, 2014: 50).

2.7.1.3.11. Suriye İş Konseyi Anlaşması

Türkiye ve Suriye arasında iyileşen siyasi ilişkilere paralel olarak 2001 yılında DEİK çatısı altında Türkiye-Suriye İş Konseyi kurulmuştur. Bu dönemde, İş Konseyi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde lokomotif rol üstlenmiş, karşılıklı olarak birçok ticaret ve yatırım heyeti düzenlenmiştir. Yine aynı dönemde Türk firmaları açısından keşfedilmemiş bir Pazar konumunda olan Suriye pazarına girmek isteyen firmalara öncülük etmiştir. İş Konseyi'nin temel amacı, iki ülke arasındaki işbirliğini geliştirmek ve yeni işbirliği fırsatlarının somut projelere dönüşmesi yönünde faaliyet göstermektedir. Türk-Suriye İş Konseyi, iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması için er iki ülke özel sektörleri ve devlet mercileri nezdinde çalışmalar yapmıştır. Kapalı ekonomiden serbest Pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan Suriye'ye, İş Konseyi olarak, Türk iş çevreleri açısından engel teşkil eden sorunlar tespit edilerek, Suriye tarafına öneriler sunulmuş ve birçok engelin kaldırılmasında öncülük etmiştir. İş Konseyi'nin bugüne kadar gerçekleştirilen etkinliklerinde, iş dünyası ve resmi makamlar bir araya gelerek bilgi alışverişinde bulunmuş, karşılıklı olarak, yatırım ve ticaret ile ilgili fırsatlar firmalara tanıtılmıştır (DEİK, 2014: 51).

2.7.1.3.12. Suudi Arabistan İş Konseyi Anlaşması

2003 yılında "Council of Saudi Chambers" ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan Türk – Suud İş Konseyi, Suudi Arabistan ile mevcut ticari ilişkiler ve işbirliği potansiyeli düşünüldüğünde, iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinin yanı sıra taahhüt, turizm ve karşılıklı yatırım alanlarında da işbirliğinin ve ortak yatırımların artırılması, üçüncü ülkelerde Türk – Suud işbirliği imkanlarının değerlendirilmesi, ticareti ve ortak girişimleri kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaları tespit ederek, bunların kaldırılması veya iyileştirilmesi yönünde ilgili mercilere tavsiyelerde

bulunulması ile Türkiye'nin ve Türk ekonomisinin Suudi Arabistan'da tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir (DEİK,2014: 52).

Bu bağlamda çalışmalarını sürdüren İş Konseyi, tarım – gıda – su, enerji, inşaat ve altyapı, gayrimenkul, hizmet, sanayi ve lojistik komiteleri olmak üzere 7 alt komitede faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmektedir. Türk – Suud İş Konseyi'nin Suudi Arabistan'daki muhatap kuruluşu Suudi Arabistan Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi ile her yıl S. Arabistan'da ve Türkiye'de yıllık ortak toplantılar ve alt komite toplantıları gerçekleştirmektedir. Türk – Suud İş Konseyi'nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün Suudi Arabistan Krallığı'na 3-6 Şubat 2009 tarihlerinde düzenlediği ziyaret vesilesiyle, Cumhurbaşkanının katılımlarıyla, 4 Şubat 2009 tarihinde Riyad'da düzenlenen Türk-Suud İşadamları Forumu'nu ve 5 Şubat 2009 tarihinde Cidde'de düzenlenen Türk – Suud İş Konseyleri Ortak Toplantısını gösterebiliriz (DEİK, 2014: 53).

2.7.1.3.13. Umman İş Konseyi Anlaşması

2006 yılında “Oman Chamber of Commerce & Industry” ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan Türk – Oman İş Konseyi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinin yanı sıra taahhüt, turizm ve karşılıklı yatırım alanlarında da işbirliğinin ve ortak yatırımların artırılması, üçüncü ülkelerde Türk – Oman işbirliği imkânlarının değerlendirilmesi ve Türk ekonomisinin Oman'da tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çerçevede İş Konseyi, Oman'daki muhatap kuruluşu Oman Ticaret ve Sanayi Odaları ile her yıl Oman'da ve Türkiye'de yıllık ortak toplantılar gerçekleştirmektedir. Söz konusu Toplantılarda özellikle Türkiye'deki yatırım ortamına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Türk – Oman İş Konseyi'nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün Oman Sultanlığına 12 – 14 Nisan 2010 tarihlerinde düzenlediği ziyaret vesilesiyle, Cumhurbaşkanının katılımlarıyla, 13 Nisan 2010 tarihinde Muskat'ta düzenlenen Türk – Oman İşadamları Forumu'nu gösterebiliriz (DEİK, 2014: 55).

2.7.1.3.14. Ürdün İş Konseyi Anlaşması

Türk-Ürdün İş Konseyi 1994 yılında, Ürdün İşadamları Derneği ile imzalanan Anlaşma ile kurulmuştur. İş Konseyi'nin en önemli hedefi, iki ülke arasında ticari ve sınai işbirliğinin ve ortak yatırımların artırılması yönünde çalışmalar ve faaliyetler düzenlemek olmuştur. Türk-Ürdün İş Konseyi olarak, iki ülke arasında, Serbest Ticaret Anlaşması imzalanması öncesinde gerek Ürdün özel sektörü gerekse devlet mercileri nezdinde çalışmalar gerçekleştirmiştir. İş Konseyi, Ürdün'ün ABD ile olan Serbest Ticaret Anlaşması nedeniyle, ABD'ye ihracat yapan başta tekstil sektöründeki Türk firmaları olmak üzere, ülkedeki yatırım imkânlarını tanıtan bir dizi etkinlik düzenlemiştir (DEİK, 2014: 56).

Ürdün'ün, Irak pazarına önemli bir giriş kapısı olması ve Ürdün'de çoğunluğu işadamlarından oluşan önemli bir Iraklı Toplum ikamet ediyor olması nedeniyle, 2003 yılı sonrası Ürdün'de Irak'ta işbirliğine yönelik toplantılar düzenlenmiş ve fuarlara iştirak edilmiştir. Ürdün Kralı Abdullah da İş Konseyi'nin birçok etkinliğine bizzat iştirak ederek destek vermiştir. Ürdün'de gerçekleştirilen ekonomik reformlara paralel olarak, özellikle temiz enerji yatırımları ve su ile ilgili projeleri Türk firmalarına tanıtan etkinlikler düzenlenmiş, Türk firmalarının bu sektörlerde Ürdün pazarına girmeleri için çalışmalar yapılmıştır (DEİK, 2014: 57).

2.7.1.3.15. Yemen İş Konseyi Anlaşması

2010 yılında “Federation of Yemen Chambers of Commerce” ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan Türk – Yemen İş Konseyi'nin amacı ikili ekonomik ilişkilere yeni bir ivme kazandırmaktır. Bu çerçevede İş Konseyi, iki ülke arasındaki ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılması; bankacılık, taşımacılık, standartlar başta olmak üzere ticari ve ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan konularda girişimlerde bulunulması; somut işbirliği alanlarının tespit edilmesi gibi konularda çalışmalar yapmayı hedeflemektedir. Türk-Yemen İş Konseyi, Yemen ile ikili ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamak adına iki ülke işadamlarının var olan ya da potansiyel fırsatlar konusunda bilgilendirilmesini hedefleyerek yeni bir döneme hazırlanmaktadır. Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde Yemen'de gerçekleştirilmesi

öngörülen enerji, inşaat ve altyapı projeleri hakkında Türk işadamlarına bilgi sağlamayı amaçlamaktadır. Türk – Yemen İş Konseyi'nin Devlet ve özel sektör temsilcilerini bir araya getirdiği önemli etkinliklere örnek olarak, T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün Yemen Cumhuriyeti'ne 10–11 Ocak 2011 tarihlerinde düzenlediği ziyaret vesilesiyle, Cumhurbaşkanının katılımlarıyla, 11 Ocak 2011 tarihinde Sanaa'da düzenlenen Türk – Yemen İşadamları Forumu gösterebilir (DEİK, 2014: 58).

2.8. KAMU SEKTÖRÜ TARAFINDAN YAPILAN ANLAŞMALAR

2.8.1. Türkiye-Ürdün Ticaret Anlaşması

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında tesis edilen Gümrük Birliği çerçevesinde, AB'nin Ortak Ticaret Politikaları ile uyum sağlamak ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla, Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Haşimi Krallığı arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanması yönündeki müzakereler 2005 yılında başlamıştır. Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 1 Aralık 2009 tarihinde imzalanmış olup, 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İmzalanan STA'nın amacı, taraflar arasındaki ekonomik, teknik ve sınai işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi, mal ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması, uygun rekabet koşullarının yaratılması, karşılıklı yatırımların teşvik edilmesi ve tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, taraflar arasında mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasından, hayvan ve bitki sağlığı önlemlerine, fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarından menşe kurallarına kadar birçok konuya ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca anlaşma, iç vergilendirme, yapısal uyum, anti-damping, korunma önlemleri, ödemeler dengesi gibi alanlarda da uluslararası kuralları esas alan düzenlemeler de içermektedir (DTM, Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması Basın Bildirisi)

Sonuç olarak, tarımdan sanayiye kadar birçok alanda düzenlemeler içeren serbest ticaret anlaşması sayesinde, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi ve karşılıklı yatırımların artması beklenmektedir. Ancak anlaşmanın çok kısa bir süre önce yürürlüğe girmiş olması ve geçiş döneminin 2018 yılında tamamlanacak olması

sebebiyle, anlaşmanın etkileri tam olarak önümüzdeki dönemde görülebilecektir (Atalay, 2013: 63).

2.8.2. Türkiye-Lübnan Ticaret, Sınâî, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması

Türkiye ile Lübnan arasında mevcut iktisadi ve ticari iş birliğini geliştirmek adına imzalanan anlaşmaya göre (Resmi Gazete,21104: 2509);

Taraflar, Türkiye'nin AB ile olan Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülükleri ile Lübnan Cumhuriyeti ile AB arasında bir ortaklık tesis eden Avrupa-Akdeniz Anlaşması'nı dikkate alarak, işbu Anlaşmanın hükümlerine dayanarak ve GATT 1994'ün XXIV üncü Maddesi ile DTÖ'yü kuran Anlaşmanın eki mal ticaretine ilişkin diğer çok taraflı anlaşmalara uygun olarak, aralarındaki ticaretin önemli bir kısmını kapsayacak şekilde, Anlaşmanın yürürlüğe girişinden itibaren azami 10 yılda sona erecek geçiş dönemi içerisinde, kendi aralarında tedricen bir serbest ticaret alanı tesis edeceklerdir.

Anlaşmanın amaçları şunlardır:

- a) Taraflar arasındaki iktisadi işbirliğini artırmak ve geliştirmek ve iki ülke halklarının hayat standartlarını yükseltmek;
 - b) Mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak;
 - c) Ticaret mübadelelerinin genişletilmesi vasıtasıyla, Taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli şekilde gelişmesini teşvik etmek;
 - d) Taraflar arasındaki ticarete adil rekabet şartlarını sağlamak;
 - e) Ticaretteki engellerin kaldırılması yoluyla dünya ticaretinin uyumlu bir şekilde gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunmak;
 - f) Her iki ülkedeki ortak yatırımların geliştirilmesi başta olmak üzere, yatırımların daha fazla desteklenmesi için şartları yaratmak;
 - g) Tarafların üçüncü ülke pazarlarındaki ticaret ve işbirliğini artırmak,
- Olarak sıralanabilir.

2.8.3. Türkiye-Suriye Teknik ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Karar - 2006/11044 kapsamında yapılan anlaşma genel özellikleri itibariyle anlaşmanın amaçları (Resmi Gazete, 26338: 11044).

- i) Taraflar arasındaki iktisadi işbirliğini artırmak, geliştirmek ve iki ülke halklarının yaşam standartlarını yükseltmek;
- ii) Tarım ürünleri de dâhil olmak üzere, mal ticaretindeki güçlükleri ve kısıtlamaları tedricen ortadan kaldırmak;
- iii) Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla, Taraflar arasındaki iktisadi ilişkilerin ahenkli şekilde gelişmesini teşvik etmek;
- iii) Taraflar arasındaki ticarete adil rekabet koşullarını sağlamak;
- iv) Ticaretteki engellerin kaldırılması suretiyle dünya ticaretinin ahenkli gelişmesine ve genişlemesine katkıda bulunmak;
- v) Her iki ülkedeki ortak yatırımların geliştirilmesi başta olmak üzere, yatırımların daha fazla desteklenmesi için uygun koşulları yaratmak;
- vi) Tarafların üçüncü ülke pazarlarına yönelik ticaretini ve işbirliğini artırmak,

Şeklinde sınıflandırılabilir. Bu anlaşma ile özellikle Türkiye menşeli ürünlerin Suriye tarafından ithalatında, söz konusu önlemler kapsamında uygulanabilecek gümrük vergileri, ad valorem olarak % 25 düzeyini geçemeyecek ve Türkiye menşeli ürünler için tercih unsurunu koruyacaktır. Söz konusu önlemlere tabi ürünlerin toplam ithal değeri, istatistiklerin temin edilebildiği son üç yıl itibariyle, Türkiye'den yapılan toplam sanayi ürünleri ithalatının % 20'sini geçemeyecektir.

2.8.4. Türkiye-İran Ticaret Anlaşması

Türkiye-İran tercihli ticaret anlaşması ile Türkiye'nin bazı tarım ürünlerinde İran'a tarife indirimi vermesi, buna karşılık İran'ın sanayi ürününde Türkiye'ye tarife indirimi sağlaması kararlaştırılmıştır. İran'ın, anlaşma ile Türkiye'ye tarife indirimi

sağlayacağı ürünler arasında, temizlik ürünleri, ilaç, kozmetik, plastik malzemeler, orman ürünleri, tekstil, hazır giyim, ev tekstili, mobilya, çelik ürünleri, demir ve demir dışı metaller, buzdolabı, bulaşık makineleri gibi beyaz eşya ürünleri, klimalar ve elektrik-elektronik ürünleri gibi birçok ürün yer alıyor. Türkiye'nin 2012 yılında söz konusu ürünlere yönelik ihracatı 38,9 milyar dolar olurken, bu rakam Türkiye'nin aynı yıl gerçekleştirdiği toplam ihracatın yüzde 25,5'ine denk gelmektedir. Anlaşma kapsamında İran'ın Türkiye'ye tarife indirimi yapmayı kabul ettiği sanayi ürünlerinde 2012 yılında Türkiye'nin İran'a ihracatı ise yaklaşık 830 milyon dolar olarak gerçekleşirken anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte bu ürünlerde ihracatın 3 yıl sonunda iki katına çıkması amaçlanmaktadır (Resmi Gazete, 23016: 9427).

2.8.5. Türkiye-Bahreyn Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması

8 Ocak 1990 tarihinde Bahreyn'de imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bahreyn Devleti Hükümeti Arasında Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığımın 6/2/1990 tarihli ve ETOA-I-882-619 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanununun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 19/2/1990 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Anlaşma Taraflar ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunacak alanlarda, örneğin, projeler, ortaklıklar, hizmetler, mühendislik, danışma, müteahhitlik işleri ve uyruktan, firmaları, bankaları ve devlet kuruluşları arasındaki bütün diğer ekonomik işlemler ve faaliyetlerde, iki ülke arasındaki ekonomik, sınai ve teknik işbirliğini geliştirme yollarını araştıracaktır. İki ülke arasındaki ekonomik ve teknik işbirliği, her iki Anlaşma Tarafın yararları ve karşılıklı imkânları göz önüne alarak, genel olarak, ticaret, bankacılık ve maliye, sanayi, turizm, ulaştırma, tarım, haberleşme, bayındırlık, gemicilik, gemi İnşası, balıkçılık ve Anlaşma Taraflar arasında mutabık kalınabilecek diğer alanları kapsayacaktır. Anlaşma Taraflar, uzman personel ve teknik uzman eğilim ve değişimi ve çeşitli alanlarda bilimsel ve teknik bilgi alışverişini geliştirmek için bütün mümkün olan ve gerekli tedbirleri alacaktır. Akil Taraflar, bu Anlaşma esasları dâhilinde, gerekli olduğu hallerde, yukarıdaki maddelerde öngörülen işbirliği konularında ve iki ülke arasında mutabık kalınacak özel projelerde, programlar aktedecektir. Anlaşma Taraflar, iki ülkede yürürlükte olan kanunların ve yönetmeliklere

uygun olarak. Özel ve tüzel kişiliğe sahip uyrukları arasında ekonomik, sınai ve teknik işbirliğini teşvik edecektir. Anlaşma Taraflar, bu Anlaşmanın uygulanmasını kolaylaştırmak ve iki ülke arasında ekonomik ve teknik İşbirliğini daha da genişletmek amacıyla, bir ekonomik, sınai ve teknik İşbirliği Ortak Komitesi kurma hususunda mutabık kalmıştır (Resmi Gazete, 20455:153).

2.8.6. Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması

15 Şubat 2008 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Arap Emirlikleri Arasında Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptının onaylanması;

Dışişleri Bakanlığının 07/7/2008 tarihli ve HUMŞ/535 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 24/7/2008 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmaya göre (Resmi Gazete, 2008: 13).

Taraflar, gümrükler alanındaki ikili işbirliğini geliştirmek amacıyla, iki ülke gümrük idareleri arasında "Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması'nı sonuçlandırmayı kararlaştırmışlardır. Taraflar ayrıca, söz konusu Anlaşmayı sonuçlandırmak üzere, iki ülkenin gümrük idareleri arasındaki ikinci tur görüşmelerin Mart ayında Ankara'da gerçekleştirilmesini kararlaştırmışlardır

Taraflar, yatırımlar alanında aralarındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönünde yasal altyapının tamamlanmasının önemini vurgulayarak, 28.09.2005 tarihli "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın onay sürecinin mümkün olan en kısa süre içinde sonuçlandırılmasını tahminen çaba göstermeyi kararlaştırmışlardır. Taraflar, doğrudan yabancı sermaye akışını, ortak girişimleri ve aynı zamanda portföy yatırımlarını kolaylaştırmak amacıyla, Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı ile BAE'nin ilgili yatırım kalkınma şirketleri arasında bir işbirliği platformu kurulmasını ve 2008 yılı Nisan ayında BAE'de söz konusu kurumların ilgili yetkilileri arasında bir toplantı gerçekleştirilmesini kararlaştırmışlardır

Taraflar, Türk tarafından Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı, BAE tarafından da Çevre ve Su Bakanlığı arasında aşağıdaki hususlarda işbirliği tesis etmeyi kararlaştırmışlardır;

- Gıda güvenliği düzenlemeleri dâhil olmak üzere, organik tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlanması konusunda yasal ve idari altyapının geliştirilmesi
- Balık yetiştiriciliği ve besiciliği alanında teknik ve eğitim yardımı, ortak yatırımlar, doğrudan yatırım ve pazarlama yoluyla işbirliği yapılması,
- Sulama ve su kaynakları yönetiminde yeni teknolojiler alanında kısa dönemli eğitim olanakları sağlanması,
- Ormancılık, arazi ıslahı ve çölleşmenin önlenmesi alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi.

2.8.7. Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması

Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması 11 Mart 1985 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşma çerçevesinde kurulmuş olan Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu (KEK) I. Dönem Toplantısı 18-20 Mayıs 1991 tarihlerinde Doha'da yapılmıştır. Türkiye-Katar III. Dönem KEK Toplantısı ise 19-21 Kasım 2006 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması 25 Aralık 2001 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye-Katar Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması 25-26 Aralık 2001 tarihlerinde Katar Emiri Şeyh bin Khalifa Thani'nin ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanmıştır. ÇVÖA Anlaşması'nın uygun bulunduğu Kanun Tasarısı TBMM Genel Kurulunda 1 Haziran 2006 tarihinde görüşülerek kanunlaşmış ve 5 Haziran 2006 tarihinde Resmi Gazete' de yayınlanmıştır. Turizm İşbirliği Mutabakat Zaptı 25 Aralık 2001 tarihinde Katar Devlet Emiri Şeyh Hamad Bin Khalifa Al-Thani'nin ülkemizi ziyareti esnasında imzalanmıştır. Katar Emiri Al-Thani'nin ülkemize gerçekleştirdiği resmi ziyaret çerçevesinde, Türk Standartları Enstitüsü ile Katar Standartlar, Ölçümler ve Tüketicinin Korunması Departmanı arasında 25 Aralık 2001 tarihinde bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Türkiye-Katar İş Konseyi'nin mümkün olan en kısa sürede kurulması, ülkemize daha

çok yatırım çekilebilmesi açısından önem arz etmektedir. DEİK'in, Körfez'e yönelik bölgesel bir oluşum için çalışmaları devam etmektedir.

2.8.8. Türkiye-Kuveyt Ticaret Anlaşması

Türkiye ve Kuveyt Ticaret Anlaşmanın amacı, aşağıdaki hedeflere kapsamında belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2008: 158).

i) Anlaşma Taraflar, Gümrük mevzuatının düzgün bir şekilde uygulanması ve Gümrük suçlarının önlenmesi, soruşturulması ve bu suçlarla mücadele edilmesi için, bu Anlaşmada öngörülen şartlar dâhilinde, Gümrük İdareleri kanalıyla birbirlerine idari yardım sağlarlar.

ii) Anlaşma taraflarca bu Anlaşma kapsamında sağlanan her türlü yardım, tarafların ulusal yasal ve idari mevzuatları çerçevesinde ve gümrük idarelerinin yetkileri ve mevcut kaynakları dâhilinde gerçekleştirilir.

iii) Bu Anlaşmanın hükümleri, herhangi bir kişiye, ilgili olay için elzem olan herhangi bir delili elde etme, saklama veya devre dışı bırakma veya talebin yerine getirilmesini engelleme hakkı vermez.

iv) Her iki Gümrük İdaresi de, talep üzerine veya kendiliklerinden, aşağıdaki hususlar da dahil olmak üzere, Gümrük suçlarının önlenmesi, soruşturulması ve bu suçlarla mücadele edilmesine ve Gümrük mevzuatının düzgün bir şekilde uygulanmasına yardımcı olabilecek bilgileri birbirlerine iletir:

a) Gümrük vergi ve resimlerinin doğru tahakkukunun sağlanması.

b) Gümrük amaçlı eşya kıymetinin doğru bir şekilde tayini.

c) Eşyanın tarife pozisyonunun tespiti.

d) Eşyanın menşeinin doğru bir şekilde tespiti.

v) Her iki Gümrük İdaresi de, kendi ulusal toprakları dâhilinde diğer Gümrük İdaresi adına incelemelerde bulunurken, bu incelemeleri kendi hesabına veya o Anlaşma Taraftaki başka bir yerel makamın talebi üzerine yapıyormuş gibi hareket eder.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HACMI VE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN TÜRK DIŞ TİCARET HACMİNE ETKİSİ

3.1. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE YAPISAL ANALİZİ

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği kitlesel üretim son dönemde ülke ekonomilerini yeni pazar arayışına itmiş ve dış ticaret büyük önem kazanmıştır. Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları sonrası ihracata dayalı ekonomik büyüme modeline geçmesi ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerin ortak sorunu olan üretime yeni pazar yaratma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda özellikle 1980 sonrası yapılan ticari anlaşmalar Türkiye’de üretime ve dolayısıyla ihracata ivme kazandırmıştır. Özellikle Orta doğu ekonomileri ile gerek imzalanan karşılıklı ticaret anlaşmaları gerek bölgesel ekonomik yapılanmalar ihracatın artması önündeki birçok engeli kaldırmıştır. Buradan hareketle bu bölümde Türkiye’nin Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi bölgesel birliklerle dış ticareti analiz edilecektir.

3.1.1. Türkiye-OECD Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) 1960 yılında imzalanan Paris anlaşması ile kurulmuştur. OECD yapısı itibariyle ekonomik gelişme ve refahın artırılması amacı ile her alanda teknik çalışmalar yürüten ülkeler arası işbirliği teşkilatıdır. Türkiye de bu teşkilatın kurucuları arasındadır. Makroekonomik politikalar, ticaret tarım, finans, eğitim sağlık ve çevre gibi daha birçok alanda hükümetlerin ortak politika oluşturduğu iktisadi ve siyasi bir yapılanmadır (TCEB).

OECD üyesi ülkelerle Türkiye’nin dış ticaret hacminin her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir. İhracata dayalı büyüme stratejisinin önemli bir kısmını OECD üyesi ülkelerle yapılan dış ticaretin oluşturduğu görülmektedir. Tablo 3.1’de son dönemde OECD üyesi ülkelerle yapılan ihracat rakamları verilmiştir. Tablo 3.1’de görüleceği üzere Türkiye’nin toplam ihracatında OECD üyesi ülkelerin payı % 40’ların

altına düşmemektedir. OECD ülkelere yapılan ihracat Türkiye'nin toplam ihracatının önemli bir payını oluşturmaktadır. 1996 yılında OECD üyesi ülkelere yapılan ihracat toplam ihracatın % 63,3'ünü oluştururken bu payın 2013 yılında % 45,2'ye düştüğü görülmektedir. Nispi olarak OECD ülkelerine yapılan ihracat düşme eğilimi gösterse de ihracatın parasal değerinin dolayısı ile dış ticaret hacminin arttığı görülmektedir. 1996 yılında 14.712 milyon dolar olan ihracatın 2013 yılında 151.796 milyon dolara ulaştığı görülmektedir.

OECD üyesi ülkelerle ihracatın özellikle 2002 seçimleri sonrası Türkiye'de yaşanan siyasi istikrar ile ivme kazandığı görülmektedir. 1998-2001 yılları arası Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler her ne kadar bu ülkelerle yapılan dış ticaret hacmini daraltsa da yaşanan siyasi istikrar ve alınan ekonomik önlemler OECD üyesi ülkelere yapılan ihracat potansiyelini arttırmış ve 2002-2013 döneminde OECD üyesi ülkelere yapılan ihracat giderek büyüyen bir potansiyele sahip olmuştur.

Tablo 3.1 OECD Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	OECD Ülkeleri	OECD Ülkeleri Yüzde Pay
1996	23.224	14.712	63,3
1997	26.261	16.013	61,0
1998	26.974	17.506	64,9
1999	26.587	18.674	70,2
2000	27.775	19.672	70,8
2001	31.334	21.441	68,4
2002	36.059	24.432	67,8
2003	47.253	31.523	66,7
2004	63.167	41.858	66,3
2005	73.476	45.847	62,4
2006	85.535	52.114	60,9
2007	107.272	61.663	57,5
2008	132.027	66.407	50,3
2009	102.143	52.244	51,1
2010	113.883	57.394	50,4
2011	134.907	67.114	49,7
2012	152.462	66.290	43,5
2013	151.796	68.670	45,2

Kaynak: TÜİK

3.1.2. Türkiye-EFTA Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) 4 Ocak 1960 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de imzalanan ve 3 Mart 1960'da yürürlüğe giren antlaşma ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alternatif bir yapılanma olarak kurulmuştur. EFTA'nın amacı gıda maddeleri dışındaki ürünler için ülkeler arası gümrük duvarlarını kaldırmak ve sanayi mallarının dolaşımını arttıracak serbest bir ticaret bölgesi oluşturmaktır. EFTA üyesi ülkeler, üye ülkeler dışındaki ülkelerle yaptıkları dış ticaret anlaşmalarında ortak gümrük tarifleri uygulamaktadırlar (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı <http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarhsel.htm>).

Tablo 3.2 EFTA Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	EFTA Ülkeleri	EFTA Ülkeleri Yüzde Pay
1996	23.224	336	1,4
1997	26.261	414	1,6
1998	26.974	357	1,3
1999	26.587	362	1,4
2000	27.775	324	1,2
2001	31.334	316	1,0
2002	36.059	409	1,1
2003	47.253	538	1,1
2004	63.167	667	1,1
2005	73.476	821	1,1
2006	85.535	1.189	1,4
2007	107.272	1.328	1,2
2008	132.027	3.262	2,5
2009	102.143	4.336	4,2
2010	113.883	2.416	2,1
2011	134.907	1.887	1,4
2012	152.462	2.601	1,7
2013	151.796	1.662	1,1

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.2'de görüleceği üzere EFTA ülkelerinin Türkiye'nin ihracatı içinde önemli bir payı bulunmamaktadır. Son yirmi yıllık dönemde Türkiye'nin EFTA ile ihracatı ortalama olarak % 1.5 seviyesindedir. EFTA ile yapılan ihracatta kayda değer artış sadece 2009 yılında yaşanmıştır. Tablo 3.2'de 2009 yılında EFTA üyesi ülkelere yapılan ihracatın %4.2 olduğu gözlemlenmektedir.

3.1.3. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), 1992 yılında merkezi İstanbul'da Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Ukrayna, Bulgaristan ve Romanya'nın önderliğinde kurulmuştur. Daha sonra birliğe Arnavutluk, Sırbistan ve Yunanistan dâhil olmuştur. Kuruluş düşüncesinin temelinde 1980'li yıllarda Sovyet Rusya'nın gıda ve tüketim mallarına ve Türkiye'nin enerjiye olan ihtiyacının karşılanması yatmaktadır. Her ne kadar serbest ticaret bölgesi oluşturma amacı olsa da birliğin sonraki amacı ekonomik işbirliği olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Tablo 3.3 KEİ Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	Karadeniz Eko. İşb.	KEİ Ülkeleri Yüzde Pay
1996	23.224	2.926	12,6
1997	26.261	3.825	14,6
1998	26.974	3.290	12,2
1999	26.587	2.232	8,4
2000	27.775	2.467	8,9
2001	31.334	2.932	9,4
2002	36.059	3.599	10,0
2003	47.253	5.044	10,7
2004	63.167	6.779	10,7
2005	73.476	8.620	11,7
2006	85.535	11.584	13,5
2007	107.272	16.784	15,6
2008	132.027	20.867	15,8
2009	102.143	12.273	12,0
2010	113.883	14.456	12,7
2011	134.907	17.768	13,2
2012	152.462	18.791	12,3
2013	151.796	20.369	13,4

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.3'de Türkiye'nin KEİ ile yaptığı ihracatın yıllar itibari ile dağılımı verilmiştir. Tablo 3.3'e göre Türkiye'nin KEİ ülkeleri ile ihracatının son 20 yılda yaklaşık %13 civarında olduğu gözlemlenmektedir. KEİ ülkeleri ile ihracat yüzdesel olarak her ne kadar ortalama bir artış sergilese de toplam ihracat içindeki hacminin her geçen gün arttığı görülmektedir. Ancak bu artış beklenen düzeyde değildir. Özellikle Rusya'nın da içinde bulunduğu birlik Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir pazardır.

Tablo 3.3 de görüleceği üzere KEİ ülkeleri ile ihracat özellikle 2006 yılı sonrası 16.784 milyon dolar ile 20.369 milyon dolarlık bir aralıkta yükselen bir trendde seyretmektedir.

3.1.4. Türkiye-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) 1964 yılında kurulan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'nın bir uzantısı olarak Türkiye, İran ve Pakistan arasında kurulmuştur. Kuruluş amacı ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesidir. Birlik 1985 yılında imzalanan İzmir anlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Daha sonraları birliğe Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelerde katılmıştır. (Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü)

Birliğin kuruluş amacı üye ülkelerde sürdürülebilir kalkınma, üyeler arası ticari engellerin kaldırılması, ulaşım ve haberleşme altyapısının geliştirilmesi, ekonomik liberalizasyon ve tarımsal potansiyelin verimli kullanılması gibi sosyo-ekonomik nedenler gösterilebilir. Ayrıca EİT'in gümrük alanındaki faaliyetleri ve bu konuda Türkiye'nin yönlendirici rol üstlenmesi daha da önemlisi üye ülkelere eğitim ve teknik konularda eğitim verilmesi, Türkiye'nin dış politikası açısından büyük önem taşımaktadır (Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü).

Tablo 3.4 EİT Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	EİT Ülkeleri Yüzde Pay
1996	23.224	1.129	4,9
1997	26.261	1.286	4,9
1998	26.974	1.125	4,2
1999	26.587	866	3,3
2000	27.775	874	3,1
2001	31.334	972	3,1
2002	36.059	1.042	2,9
2003	47.253	1.569	3,3
2004	63.167	2.206	3,5
2005	73.476	2.670	3,6
2006	85.535	3.341	3,9
2007	107.272	4.700	4,4
2008	132.027	6.248	4,7
2009	102.143	5.948	5,8
2010	113.883	7.617	6,7
2011	134.907	9.292	6,9
2012	152.462	16.563	10,9
2013	151.796	11.899	7,8

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.4’de Türkiye’nin EİT ülkeleri ile ihracatının son yirmi yıldaki değişimi gösterilmektedir. Tablo 3.3’den görüleceği üzere özellikle 2010 yılı sonrası EİT ülkeleri ile ihracatın önceki döneme göre büyük bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2009 yılında EİT ülkelere ihracatın Türkiye’nin toplam ihracatındaki payı %5.8 iken bu pay 2010 yılında %6.7’ye yükselmiştir.

3.1.5. Türkiye-Bağımsız Devletler Topluluğu Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Bağımsız devletler topluluğu, 8 Aralık 1991’de Belovejskaya Puşsa’da Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna Bağımsız Devletler Topluluğu’nun oluşturmak amacı ile anlaşma imzalayarak Sovyetler Birliği’ne son verdiler. 21 Aralık 1991 yılında da Baltık devletleri ve Gürcistan dışındaki eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri anlaşmaya taraf oldular. Topluluğa üye ülkeler Azerbaycan, Gürcistan Beyaz Rusya, Tacikistan, Ermenistan, Kazakistan, Moldova, Özbekistan ve Rusya Federasyonu’dur. Anlaşmanın temel amacı Sovyet Rusya’nın dağıldıktan sonra bölgedeki ekonomik ve siyasi gücünü korumaktır.

Tablo 3.5 BDT Ülkelerinin Türkiye’nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	Bağımsız Devletler Top.	BDT Ülkeleri Yüzde Pay
1996	23.224	2.554	11,0
1997	26.261	3.339	12,7
1998	26.974	2.502	9,3
1999	26.587	1.419	5,3
2000	27.775	1.517	5,5
2001	31.334	1.834	5,9
2002	36.059	2.176	6,0
2003	47.253	2.808	5,9
2004	63.167	3.762	6,0
2005	73.476	4.785	6,5
2006	85.535	6.585	7,7
2007	107.272	9.442	8,8
2008	132.027	12.940	9,8
2009	102.143	7.957	7,8
2010	113.883	10.288	9,0
2011	134.907	13.377	9,9
2012	152.462	15.075	9,9
2013	151.796	16.926	11,2

Kaynak: TÜİK

Türkiye hem ekonomik hem de siyasi ilişkiler kapsamında birlik ile sürekli işbirliği halindedir. Bu kapsamda Türkiye'nin BDT ülkeleri ile ihracatı tablo 3.5 de verilmiştir. 1996 ve 1997 yıllarında sırasıyla %11 ve %12,7 olan ihracatın daha sonraki dönemde azalarak artma trendine girdiği gözlemlenmektedir. Ancak 2002 sonrası yaşanan siyasi ve ekonomik istikrar ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin olumlu dış ticaret politikası birlik ile ekonomik ilişkilere ivme kazandırmış ve ihracat tekrar eski seviyesine ulaşmıştır.

3.1.6. Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

1991 yılında Doğu Bloğunun çöküşü Türk Cumhuriyetleri'ni ekonomik anlamda dar boğaza sokmuştur. Türk Cumhuriyetlerin de ki ekonomik altyapıda yaşanan sorunlar ve hiperenflasyon gibi makro ekonomik problemlerin aşılması için bir dizi önleme ihtiyaç duyulmuştur. Türk Cumhuriyetleri ekonomik sorunları ticari serbestleşme kanalıyla aşmaya çalışmışlardır. Bu noktada Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri üzerinde etkisi azımsanmayacak kadar fazladır. Bu durum Türkiye'nin diğer ülkelere göre bir adım daha önde olmasına neden olmuş ve Türk Cumhuriyetleri Türkiye içinde önemli bir Pazar haline gelmiştir (Gül, 2013: 1).

Tablo 3.6 Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	Türk Cumhuriyetleri	Türk Cum. Yüzde Pay
1996	23.224	747	3,2
1997	26.261	908	3,5
1998	26.974	835	3,1
1999	26.587	574	2,2
2000	27.775	572	2,1
2001	31.334	557	1,8
2002	36.059	619	1,7
2003	47.253	899	1,9
2004	63.167	1.194	1,9
2005	73.476	1.409	1,9
2006	85.535	1.982	2,3
2007	107.272	2.874	2,7
2008	132.027	3.749	2,8
2009	102.143	3.399	3,3
2010	113.883	3.921	3,4
2011	134.907	5.040	3,7
2012	152.462	5.841	3,8
2013	151.796	6.909	4,6

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı ihracat Tablo 3.6 da verilmiştir. Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik alt yapısını tamamlamasında büyük payı olan Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticaret hacmi beklenen düzeyde değildir. Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye'nin ihracatındaki payı son yirmi yılda ortalama % 3 civarında seyretmektedir. Oysa sosyo-kültürel ve coğrafi yakınlık Türkiye'nin bu ülkelerle ticaret hacminin daha yüksek olması gerektiği beklentisi yaratmaktadır. Türk Cumhuriyetleri ile tarihten gelen bağlılık ve Türkiye'ye yakınlıkları itibari ile daha yüksek ticaret hacmini gerek kılmaktadır.

3.1.7. Türkiye-İslam Konferansı Teşkilatı Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) 1969 yılında 24 ülkenin katılımı ile Rabat'ta düzenlenen İslam Zirvesi ile adını duyurmaya başlamış ve 1972 yılında kuruluşu taraf ülkelerce onaylanmıştır. Temel kuruluş amacı İslam Dünyasını ilgilendiren konularda ortak bir duruş sergilemektir. Ayrıca daha sonra üye ülkeler arası ekonomik ve siyasi işbirliğini arttırma amacıyla da bir takım faaliyetler gerçekleştirilmiştir. İKT'nin mevcut üye sayısı 57'dir. Ortadoğu, Asya ve Afrika kıtasından Müslüman nüfusa sahip ülkelerin tamamına yakını İKT'ye üyedir (İslam Konferansı Teşkilatı Bilgi Notu, <http://www.ekonomi.gov.tr>).

Tablo 3.7 İKT'nin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	İKT	İKT Yüzde Pay
1996	23.224	4.143	17,8
1997	26.261	4.218	16,1
1998	26.974	4.391	16,3
1999	26.587	3.961	14,9
2000	27.775	3.573	12,9
2001	31.334	4.197	13,4
2002	36.059	4.725	13,1
2003	47.253	7.205	15,2
2004	63.167	10.214	16,2
2005	73.476	13.061	17,8
2006	85.535	15.007	17,5
2007	107.272	20.311	18,9
2008	132.027	32.597	24,7
2009	102.143	28.627	28,0
2010	113.883	32.470	28,5
2011	134.907	37.325	27,7
2012	152.462	55.218	36,2
2013	151.796	49.376	32,5

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin dış ticaret hacminde İKT üyesi ülkelerin önemli bir payı vardır. Tablo 3.7'den görüleceği üzere 1996 yılında %17.8 olan pay 2013 yılında %32'ye yükselmiştir. Özellikle 2002 sonrası dönemde İKT üyesi ülkelere ihracatın ivme kazandığı görülmektedir. Bu artışta Türkiye'nin 2002 sonrası izlediği dış ticaret politikasının payı büyüktür. Özellikle 2008-2013 arası dönemde İKT üyesi ülkelerle ilişkiler ivme kazanmış ve bu bağlamda bu ülkeler ile olan ticaret hacmi bir artış trendine girmiştir. Son olarak 2013 yılı itibari ile İKT üyesi ülkelere olan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %32.5 lik bir pay ile Cumhuriyet tarihindeki en yüksek paya ulaşmıştır.

3.1.8. Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretinde kuruluşundan bu yana önemli bir payı bulunmaktadır. Avrupa'ya olan coğrafi yakınlık ve Avrupa pazarının genişliği Türkiye'nin dış ticaret hacminin büyük bölümünü AB ile ilişkilerin oluşturmasının doğal nedenleridir. 1996 yılında Gümrük Birliği ile başlayan süreç AB uyum sürecinde giderek ivme kazanmış ve her geçen gün Türkiye'nin AB ile dış ticaret hacmi genişlemiştir.

Tablo 3.8 AB'nin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	Avrupa Birliği	AB Yüzde Pay
1996	23.224	12.569	54,1
1997	26.261	13.435	51,2
1998	26.974	14.813	54,9
1999	26.587	15.424	58,0
2000	27.775	15.664	56,4
2001	31.334	17.546	56,0
2002	36.059	20.415	56,6
2003	47.253	27.394	58,0
2004	63.167	36.581	57,9
2005	73.476	41.365	56,3
2006	85.535	47.935	56,0
2007	107.272	60.399	56,3
2008	132.027	63.390	48,0
2009	102.143	46.977	46,0
2010	113.883	52.685	46,3
2011	134.907	62.347	46,2
2012	152.462	59.198	38,8
2013	151.796	62.854	41,4

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.8'den de görüleceği üzere Türkiye'nin toplam ihracatının büyük bir bölümünü AB'ye yapılan ihracat oluşturmaktadır. Ancak 2008 yılı ve sonrası AB'ye yapılan ihracatta nisbi olarak bir azalma görülmektedir. Bunun temel nedeni birlik üyesi bazı ülkelerin yaşadığı ekonomik krizler olarak gösterilebilir. Yunanistan'da başlayan süreç birlik üyesi diğer ülkelerde sıçramış ve Yunanistan'ı İspanya ve İtalya takip etmiştir. Yaşanan ekonomik krizlere rağmen AB halen Türkiye için vazgeçilmez bir pazardır. Bu anlamda atılacak adımlar Türkiye'nin AB ile dış ticaretini daha da arttırma yönünde olmalıdır.

3.2. TÜRKİYE-ORTADOĞU ÜLKELERİ DIŞ TİCARETİNİN YAPISAL ANALİZİ

2002 sonrası dönemde Türkiye Ortadoğu ülkeleri arasındaki dış ticaret büyük bir ivme kazanmış ve izlenen dış ticaret politikasının bu genişlemede büyük bir payı olmuştur. Bu bağlamda Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaret hacmini yapısal olarak incelemek dış ticaret hacminin daha da arttırılması adına izlenebilecek politikalar için yol gösterici olacaktır.

3.2.1. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerine Yaptığı İhracatın Yapısal Analizi

Öncelikle Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ihracatının son yirmi yıldaki genel seyrine bakacak olursak,

Tablo 3.9 Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye'nin İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İhracat Toplamı (Milyon Dolar)	Ortadoğu Ülkeleri	OD Yüzde Pay
1996	23.224	2.595	11,2
1997	26.261	2.821	10,7
1998	26.974	2.681	9,9
1999	26.587	2.566	9,7
2000	27.775	2.573	9,3
2001	31.334	3.261	10,4
2002	36.059	3.440	9,5
2003	47.253	5.465	11,6
2004	63.167	7.921	12,5
2005	73.476	10.184	13,9
2006	85.535	11.316	13,2
2007	107.272	15.081	14,1
2008	132.027	25.430	19,3
2009	102.143	19.193	18,8
2010	113.883	23.295	20,5
2011	134.907	27.935	20,7
2012	152.462	42.451	27,8
2013	151.796	35.579	23,4

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.9'dan görüleceği üzere 2007 yılına kadar düşük seviyelerde seyreden ihracat 2007 yılı sonrası artan siyasi ve ekonomik ilişkiler sayesinde büyük bir ivme kazanmıştır. Özellikle 2012 yılında Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Ancak Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracatı ürün bazında incelemek daha doğru çıkarımlar ve politika önerileri yapmak adına daha yol gösterici olacaktır.

3.2.2. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerinden Yaptığı İthalatın Yapısal Analizi

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile son dönemde kurduğu sosyo-ekonomik ilişkiler dış ticaret hacminin artmasına sebep olmuştur. Bu artış sadece ihracat rakamlarına değil, Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalat rakamlarına da yansımıştır.

Tablo 3.10 Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye'nin İthalatı İçindeki Payı

Yıllar	Genel İthalat Toplamı (Milyon Dolar)	Ortadoğu Ülkeleri	OD Yüzde Pay
1996	43.627	3.315	7,6
1997	48.559	2.774	5,7
1998	45.921	2.084	4,5
1999	40.671	2.124	5,2
2000	54.503	3.373	6,2
2001	41.399	3.016	7,3
2002	51.554	2.321	4,5
2003	69.340	3.466	5,0
2004	97.540	4.269	4,4
2005	116.774	6.066	5,2
2006	139.576	8.641	6,2
2007	170.063	10.149	6,0
2008	201.964	13.145	6,5
2009	140.928	7.134	5,1
2010	185.544	13.011	7,0
2011	240.842	20.439	8,5
2012	236.545	21.410	9,1
2013	251.651	22.214	8,8

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.10'dan görüleceği üzere özellikle 2009 yılı sonrası Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalatta önceki yıllara göre önemli bir artış olmuştur. 2010 yılında nispi olarak %7 olarak gerçekleşen ithalat, giderek artış ve dolar cinsinden bakıldığında bir önceki yıla göre neredeyse yüzde yüzlük bir artış göstermiştir. Özellikle 2013 yılında Ortadoğu ülkelerinden yapılan ithalatın 22.214 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Gerek ihracatın gerekse de ithalatta meydana gelen artış beraberinde Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticarete dengenin sağlanıp sağlanamadığı ve dış ticaret hacminin toplamda ne kadar olduğu sorularını akla getirmektedir. Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticarete denge tablo 3.11'de, dış ticaret hacmi ise tablo 3.12'de gösterilmiştir.

Tablo 3.11'de 2001 yılında Ortadoğu ülkeleri arasında dış ticaret hacminin en yüksek olduğu üç ülke sırasıyla İsrail, Suudi Arabistan ve İran'dır. Ancak bu durum 2013 yılında değişmiş ve ilk üç sırayı sırasıyla İran, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri almıştır. Ancak genel itibariyle 2001 yılından sonra Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaret

hacminin artış trendinde olduğu gözlemlenmektedir. Tüm bunların yanı sıra 2001 yılından 2013 yılına Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri ile olan dış ticaret hacminde diğer Ortadoğu ülkelerine göre dış ticaret hacminin daha fazla arttığı gözlemlenmektedir.

Ancak Tablo 3.12'ye göre özellikle İran'la artan dış ticaret hacminin ihracattaki artıştan ziyade ithalatta ki artıştan kaynaklandığı görülmektedir. Tablo 3.12'de İran ile olan dış ticaret dengesinin 2013 yılı itibariyle – 6.191 milyon dolar olması bu hipotezi doğrular niteliktedir. Ayrıca Tablo 3.13'e göre Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaret bilançosu önemli fazlalıklar vermemektedir. Tablo 3.13'den Ortadoğu ülkeleri ile yapılan ihracatın bu ülkelere yapılan ithalata yakın olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan hareketle Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu pazardan yeterince faydalanamadığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda ihracata dayalı makro iktisadi büyümenin gerçekleşmesi bekleniyorsa Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracatın arttırılması yönünde çalışmalara hız verilmelidir.

Tablo 3.11 Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi

Ülke Adı	DIŞ TİCARET HACMİ (Milyon Dolar)												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
B.A.E.	445	558	817	1.327	1.881	2.338	3.711	8.667	3.564	4.031	5.356	11.771	10.350
Bahreyn	26	36	44	73	61	80	196	404	138	244	272	367	372
Irak	0	0	871	1.966	2.817	2.711	2.963	4.050	5.244	6.190	8.397	10.971	12.097
İran	1.200	1.255	2.394	2.775	4.383	6.694	8.057	10.229	5.431	10.689	16.051	21.886	14.576
İsrail	1.335	1.406	1.542	2.029	2.272	2.311	2.740	3.383	2.597	3.440	4.448	4.040	5.068
Katar	14	26	24	53	133	409	480	1.233	375	340	669	724	618
Kuveyt	228	166	182	292	252	275	312	574	395	610	568	569	626
Lübnan	210	229	220	382	341	367	509	844	797	847	1.001	1.022	1.006
Mısır	513	445	535	728	955	1.102	1.556	2.313	3.241	3.177	4.142	5.021	4.829
Suriye	745	582	672	642	694	797	1.057	1.439	1.643	2.297	1.947	565	1.110
Suudi Arabistan	1.230	675	950	1.122	1.549	1.606	2.223	3.111	2.544	3.598	4.765	5.848	5.206
Umman	31	31	24	31	44	73	116	226	122	169	271	321	524
Ürdün	132	135	166	244	317	331	401	486	476	614	573	867	815
Yemen	100	120	156	205	200	198	275	354	380	331	273	486	605

Kaynak: TÜİK

Tablo 3.12 Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticaret Dengesi

Ülke Adı	DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyon Dolar)												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
BAE	315	357	589	960	1.470	1.633	2.771	7.284	2.229	2.634	2.057	4.578	-419
Bahreyn	-3	-2	14	36	23	-10	-43	213	89	100	49	50	27
Irak	0	0	787	1.675	2.684	2.468	2.726	3.784	5.003	5.883	8.223	10.673	11.806
İran	-479	-587	-1.327	-1.149	-2.557	-4.560	-5.174	-6.170	-1.381	-4.601	-8.872	-2.043	-6.191
İsrail	276	317	624	601	662	747	576	487	448	721	334	619	232
Katar	3	5	7	17	31	276	420	915	204	-14	-293	-209	-130
Kuveyt	-19	113	150	240	169	163	131	412	27	181	27	12	44
Lübnan	158	145	76	87	51	114	277	486	580	390	436	670	631
Mısır	330	208	156	218	420	317	250	540	1.957	1.324	1.377	2.337	1.572
Suriye	-182	-48	150	147	409	422	538	791	1.200	1.392	1.273	431	940
Suudi Arabistan	-229	434	533	415	375	360	751	1.293	992	837	762	1.506	1.177
Umman	30	31	21	28	36	69	67	205	89	90	158	216	224
Ürdün	105	98	133	215	260	312	378	435	435	529	440	675	674
Yemen	100	119	156	203	194	197	274	353	379	329	272	486	605

Kaynak: TÜİK

3.2.3. Ortadoğu'ya İhracatın Artması İçin Alınabilecek nlemler

Türkiye coğrafi konumu itibariyle Asya ve Avrupa'yı birleştirici bir kpr görevi görmektedir. Bu durum Türkiye'ye gerek siyasi gerekse iktisadi anlamda bazı avantajlar sağlamaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumundan sağladığı avantaj, ticareti kendi sınırları içinde merkezileştirip dış ticarete pazar çeşitlendirmesi imkânına sahip olmasıdır. Ancak AB'nin yaşadığı ekonomik sorunlar ve Ortadoğu lkelerinde yaşanan siyasi karmaşa Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemektedir. (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2023 Eylem Planı:13)

Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra Türkiye'nin ihracatının önemli bir kısmının ithalata dayalı olduğu görülmektedir. Bu bağlılığı azaltmak için Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracata Dönük retim Stratejisi Eylem Planı'nı uygulamaya koymuştur.

Türkiye'nin dış ticaretinin yarıdan fazlasını AB yesi ülkelerle yaptığı gözlemlenmektedir. Ancak AB'nin yaşadığı finansal ve mali krizler Türkiye'yi yeni Pazar arayışına itmiştir. Özellikle Ortadoğu bu anlamda büyük bir fırsattır. Ancak Ortadoğu lkelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar Ortadoğu lkeleri ile Türkiye'nin dış ticaret hacmini arttırmasının önünde aşılması gereken önemli bir engeldir.

Sonuç olarak Ortadoğu Avrupa Birliği dışında Türkiye'nin önemli bir ticari partneridir ve son dönemde Türkiye'nin Ortadoğu lkeleri ile dış ticaret hacminde önemli bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye Ortadoğu ülkelerinden rekabet gücü az olan mallar ithal ederken öte yandan da rekabet gücü yüksek mallar ihraç etmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olduğu mallar demir-elik sektörü ve ulaşım araçları gibi mallardır. Ancak ithalatında karşılaştırmalı stnlğn Ortadoğu lkelerinde olduğu mallar ise genellikle petrol ve türev ürünleri olduğu gözlemlenmektedir. Buradan hareketle Türkiye'nin karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olduğu mallarda yurt içi devlet teşviklerini arttırması gereği kaçınılmaz bir gerçektir. Ayrıca Türkiye'nin bölgedeki ülkelerle siyasi ilişkilerini daha da güçlendirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Yirmi birinci yüzyıl birçok yönüyle daha önceki yüzyıllardan ayrılmaktadır. Artan küreselleşme yaşanan ekonomik ve politik krizler yirmi birinci yüzyıla şekil vermeye devam etmektedir. Yirminci yüzyılda yaşanan soğuk savaşlar, ideolojik ve politik bloklaşma yirmi birinci yüzyılda da etkisini arttırarak devam ettirmektedir. Bu anlamda yirmi birinci yüzyılda Ortadoğu coğrafyası ve jeopolitik önemi dünya siyaseti ve ekonomi politikaları için vazgeçilmez bir hal almıştır. Ortadoğu politikaları kimi zaman yaşanan ekonomik ve politik mücadelede krizin başlangıcı kimi zamanda siyasi ve ekonomik krizlerden en çok etkilenen bölge olma özelliğini korumaktadır. Birinci dünya savaşından bu yana Ortadoğu ülkeleri ile yaşanan krizleri bir kaç başlıkta toplamak gerekirse (Özlük, 2007: 159-160)

- i) Küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması,
- ii) İsrail'in kurulması ile başlayan ve gittikçe de tırmanan bölge içi siyasi ve kültürel çatışma
- iii) İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma,
- iv) Petrol eksenli jeoekonomik yapılanma,

Ortadoğu ülkeleri güçlü dünya ülkelerinin aksine bölgesel işbirliği mekanizmasından yoksundur. Her ne kadar Ortadoğu ülkeleri zaman zaman bölgesel yapılanmalara gitseler de, bu yapılanmaların ömrü fazla olmamaktadır. Ortadoğu'da yaşanan güvenlik zafiyeti, Arap ülkeleri ile İsrail arasında yaşanan sorunlar, Ortadoğu'nun ekonomik ve siyasi yapılanmasına zarar vermekte ve küreselleşme sürecine ayak uydurmasına engel olmaktadır. Buradan hareketle Ortadoğu ülkeleri özellikle ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşamakta ve bu durum bu ülkelerin dış ticaret hacmine olumsuz bir biçimde yansımaktadır.

Tüm bu gelişmeler ışığında özellikle 2002 sonrası Türkiye Ortadoğu'daki potansiyel ticaret hacminden faydalanmak adına Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmiş ve bu kapsamda bu ülkelerle gerek kamu sektöründe gerekse özel sektörde ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde özellikle 2005 yılı sonrası birçok Ortadoğu ülkesiyle dış ticaret hacminin arttığı görülmüştür. Ancak bu

artış Türkiye adına sadece ihracatta değil aynı zamanda ithalata konu olan ürünlerde de gerçekleşmiştir.

Türkiye 2002 yılından sonra uluslararası alanda özellikle dış politika alanında adından söz edilen bir ülke durumuna gelmiştir. Türkiye'nin çok boyutlu ve aktif dış politikası bu politikaların mimarı olarak belirtilen Ahmet Davutoğlu'nun dış politika vizyonu ile beraber yeni bir döneme başlamıştır. Türkiye bu dönemde geleneksel güvenlik ve dış politika davranışında tercihlerini değiştirmiş ve "merkez ülke" olma ideali ile yeni bir hedef başlatmıştır. Türkiye'nin alışagelmış "köprü ülke" yapısını reddeden bu fikir "komşularla sıfır sorun" formülü ile birlikte öncelikle yakın çevresinde sonrasında ise bölgesel ölçekte barış ve istikrar sağlamaya çalışan bir dış politika yapısını ortaya çıkarmıştır.

Güç kullanımında yumuşak gücü tercih eden Türkiye'de dış politika davranışında diplomasiyi kullanmaya başladıkça karar alıcı mekanizmalarda değişim yaşanmaya başlamıştır. Askeri yetkililerin karar alma yapısının etkisi azalırken hükümet yetkilerinin dış politikada karar alma sürecindeki etkisi artmaya başlamıştır. Türkiye, güvenlik sorunlarını azaltırken iktisadi yönden gelişme sağladıkça bölgesel alanda etkin bir aktör olarak yer almaya başlamıştır.

Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımı bütüncül bir bakış açısını içermektedir. Türkiye bölgesel ve küresel ilişkilerinde sorun ve güvenlik odaklı değil, istikrar barış ve ekonomik kalkınma hedefli yeni bir ideali ortaya koymuştur.

Türkiye bir yandan Ortadoğu ülkeleri ile siyasi ve ekonomik bağımlılığını arttırırken bir yandan da bu ülkelerle siyasi sorunlar yaşayan İsrail ile de ekonomik ve siyasi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin 2002 sonrası belirlemiş olduğu yeni Ortadoğu politikasında bu bölgede siyasi ve ekonomik anlamda etkin bir güç olma hedefi bulunmaktadır. Dolayısı ile Türkiye-İsrail ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda gelişerek devam edeceği öngörülmektedir.

Ortadoğu ülkeleri yaşadıkları ekonomik sorunlar nedeniyle gerek su gerekse enerji ve ticari anlamda Türkiye'nin bölgedeki etkin gücünden ve siyasi tecrübesinden yararlanmak isteyeceklerdir. Türkiye'nin ekonomik deneyimleri ve güçlü özel sektörü Ortadoğu'nun ihtiyaç duyduğu altyapı yatırımlarının hayata geçirilmesi için önemli bir potansiyeldir (Yılmaz, 2009: 109)

Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerinin durumu her zaman Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasında belirleyici temel faktör olmuştur. 1950'lere kadar Orta Doğu meselelerine karışmamayı güvelliği açısından uygun bulan Türkiye, 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği'nden tehdit idrak ettiği için etkin Avrupa taraftarlığını milli çıkarına uygun bulmuştur. Avrupa'yla olan ilişkilerinde sorun yaşadığında veya beklediği değeri/yardımlı göremeyince Türkiye, dış politikada çeşitliliğe gitme ihtiyacı duymuştur. 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Orta Doğu'ya olan ilişkilerinde birinci derecede güvenlik endişesi rol almıştır. 2000'li yılların başından itibaren, değışen uluslararası ve bölgesel dengeler Türkiye'nin bölgeyle ilgilenmesinin önünü açmıştır. Türk dış politikasındaki güvenlik endişelerinin ağırlığının azalması Türkiye'nin Avrupa'ya bağımlılığını azaltırken başta Orta Doğu olmak üzere yakın çevresinde etkinliğinin artmasını sağlamaktadır. Son yıllarda ortaya koyduğu barışı sağlamaya yönelik açık diplomasiye dayanan politikasıyla Türkiye, hem kendisi siyasi ve ekonomik kazanç sağlarken hem de bölgenin istikrar ve refahına katkı sağlamaktadır.

Türk Dış Politikasının iki temel özelliğı olan Statükoculuğı ve Batıcılığı son zamanlarda Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasını göz önüne alarak yeniden değerlendirecek olursak, Statükoculuk ilkesinin hala geçerli bir yaklaşım olduğı görülmektedir. Çünkü Türkiye, Orta Doğu'da mevcut sınırları koruma ve dengeleri sürdürme ve meydana gelebilecek yeni sorunları engelleme çabası içindedir. Türkiye bölgedeki devletlerin toprak bütünlüklerinin korunmalarını savunurken, bölgede oluşması muhtemel yeni gruplaşmalara da karşı durmaktadır. Dış politikanın ikinci ayağı ise, Batıcılıktan ne anlaşıldığıyla ilgilidir. Batıcılık Avrupa'nın ekonomik sistemi, değerleri ve uygarlığı ise, bu unsur hala Türkiye'nin öncelikli dış politikadaki amacıdır. Eğer Batıcılık, 1950'lilerden bu yana Türk dış politikasında uygulana gelen güvenlik ağırlıklı Batıya bağımlı bir dış politika olarak idrak ediliyorsa o zaman bu unsurun geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü son yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu'da Avrupa'nın bölgeye yönelik görüşleriyle farklı olan, güvenlik ağırlıklı olmaktan ziyade ekonomik ve bölgenin gerçeklerini daha fazla dikkate alan bir politika takip ettiğı söylenebilir.

Bunun yanında Türkiye'nin Ortadoğı da bağımsız politika izlemeye çalışmasından rahatsız olan devletlerin ve kaygı duyanların varlığı da açıktır. Avrupa devletleri ve ABD, doğal olarak Türkiye'nin kendilerinden bağımsız hareket etmesini

ve kendi etrafında bölgesel bir birlik oluşturmasını istememektedirler, Türkiye'nin bağımlı politikadan kopmasından endiőe etmektedirler. Türkiye'nin kendi çıkarlarını da dikkate alarak Helsinki ve AGİT ruhuna uygun bir yapıda uluslararası ve bölgesel güvenliğe ve barıőa katkı çerçevesinde tutarlı ve istikrarlı politikalar izlemesidir. Bu konuda muhatap olduğu ölkelerde kesin bir kanaat oluşturduğunda ve olumlu girişimlerde Ortadoğu ölkelerine her zaman destek vereceğini gösterdiğinde Ortadoğu ölkeleri tarafından belli bir kabul ve saygı görecektir. Bölgenin kilit ölkesi olduğunun bilincinde olarak ve tarihsel birikimleri hayata geçirerek Türkiye tarafından bilinçli bir şekilde atılacak adımlar, bölgede belli bir düzen getirecek ve etki doğuracağı acıktır.

Son dönemde dış ticaretinin önemli bir bölümünü Avrupa birliği ölkeleri ile gerçekteştiren Türkiye, özellikle son on yılda Ortadoğu ölkeleri ile hem dış ticaret hacmini arttırmış hem de ticarete konu olan mallarda çeşitlilik arttırmıştır. Ancak ihracattaki artıőı ithalattaki artış da tetiklemitir. Türkiye'nin Ortadoğu ölkelerinden ithal ettiği mallar genelde rekabet seviyesi düşük petrol ve doğalgaz gibi ara mallardır. Ancak Türkiye'nin ihracatına baktığımız da kimyasal ürünler, ulaşım araçları ve demir çelik ürünleri gibi rekabet gücü yüksek mallardır.

Tablo 3.13 Türkiye-Ortadoğu Ölkeleri Dış Ticaret Hacmi

Ölke Adı	DIş TİCARET HACMI (Milyon Dolar)	
	2001	2013
B.A.E.	445	10.350
Bahreyn	26	372
Irak	0	12.097
İran	1.200	14.576
İsrail	1.335	5.068
Katar	14	618
Kuveyt	228	626
Lübnan	210	1.006
Mısır	513	4.829
Suriye	745	1.110
Suudi Arabistan	1.230	5.206
Umman	31	524
Ördün	132	815
Yemen	100	605
TOPLAM	6209	57.802

Kaynak: TÜİK

KAYNAKLAR

- Armaoğlu, Fahir H. (1991). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (Cilt I: 1914-1980), 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Ateş, N. (2004). “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, (Der. İdris Bal), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası içinde*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.31-55.
- Bağcı, H. (2009). “Zoraki Siyasetçi: Ahmet Davutoğlu”, *Stratejik Boyut*, 28 Aralık Yayınları.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, Londra.
- BAE Ekonomi Bakanlığı, (2008). “İşgücü Anketi”.
- Çarkoğlu, A. (1998). *Türkiye'nin Bölgesel Orta ve Uzun Dönem Politika Analizi*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, B. (2002). *Orta Doğu Üzerine Notlar*, Derin Yayınları, İstanbul.
- DEİK, (2014). “Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu”.
- DEİK, (2010). “Ülke Bültenleri”, *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu*, İstanbul.
- Diriöz, A.O. (2009). “Türkiye Körfez İşbirliği İlişkileri Konseyi” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1, Sayı:6 ss.77-81.
- Doster, B. (2012). “Türk Dış Politikası ve Bölgesel Güç Olma Çabaları” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:42, ss.18-27.
- Dursun D. (2003). “Orta Doğu Neresi”, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Erendil, M. (1992). “Çağdaş Orta Doğu Olayları”, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Esmer, A. ve Oral Sander (1996). “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, *Der., Mehmet Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss.137-185.
- Fırat M. Kürkçüoğlu Ö. (2002). “Orta Doğu'yla İlişkiler”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gözen, R. (2010). “Son Dönem Türk Dış Politikasının Analizi: Kimlik, Strateji ve Siyaset”, (Ed: Ali Resul Usul), *Yükselen Değer Türkiye içinde*, MÜSİAD, İstanbul, ss.115-144.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu Ö. (2000). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, (Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler içinde*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, ss.3-26.
- Hale, William ve Avcı G. (2002). “Türkiye ve Avrupa Birliği: Üyeliğe Giden Uzun Yol”, (Der. Kirişçi, K. ve B. Rubin), *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası içinde*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, ss.63-85.
- İKA, (2011). *Orta Doğu Durum Raporu*, Adıyaman.
- Karaosmanoğlu, Ali L. (2000). “The Evolution of The National Security Culture and the Military in Turkey”, *Journal of International Affairs*, Vol. 54, No. 1, pp.199-216.

- Kırımlı, M. (2001). “Soğuk Savaş Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası”, (Der. İdris Bal), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası içinde*, Alfa Yayınları, İstanbul, ss. 359-371.
- Kut, Ş. (2002). “1990’larda Türk Dış Politikasının Anahatları”, (Der. Kirişçi, K. ve B. Rubin), *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası içinde*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, ss.7-18.
- Karaarslan, T. (1998). *Orta Doğu’nun Coğrafyası*, Atlas Kitabevi, Konya.
- Kaymakçı, O. (2012). “Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri Ve Türkiye İle Ticari İlişkileri (Arap Baharı Öncesinde)” *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2: ss.82-124.
- Laçiner, S. (2007). “Orta Doğu Diye Bir Yer Var Mı?”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:3, Sayı:10, ss. 153-155.
- Lewis, B. (1998). *Orta Doğu’nun Çoklu Kimliği*, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Memiş E. (2002). *Kaynayan Kazan Orta Doğu*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Meriç C. (1980). *Kırk Ambar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (1984). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitap Evi, İstanbul.
- Körfez Sorunu ve Birleşmiş Milletler*. (1992). Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, Yayın No: 17, Ankara.
- Oran, B. (2006). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2005). “*Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*”, Cilt II: 1980-2001, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. 128
- Orsam (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), (2010). “*Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri*”, Rapor No. 18.
- Sasley, B. (2002). “1990’larda Türkiye’nin Enerji Politikaları”, (Der: Kirişçi, K. ve B. Rubin), *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası içinde*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.327-351.
- Sander, O. (2006). “Türkiye’nin Dış Politikası”, (Der. Melek Fırat), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sander, O. (2004). “Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye’nin Dış Politika Hedefleri”, (Der. Faruk Sönmezoğlu), *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, ss.959-966.
- Özdemir, E. (2013). “Orta Doğu Barışında Güvenlik ve İşbirliği Modeli Arayışları”, *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Örnek, İ. ve Kaplan M. (2004). “Dış Ticaret ve Kalkınma”, (Ed. Sami Taban-Muhsin Kar), *Kalkınma Ekonomisi içinde*, Ekin Kitap Evi, Bursa, ss.112-119.
- Özel, M. (2003). “*Türkiye’nin Geleceği*”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=459

- Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2000). “Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkileri”, Ankara, s.239.
- Özkıvrak, Ö. ve Dileyici, D. (2002). “Globalleşme, Bölgeselleşme”, *Mega Rekabet Ve Türkiye*, Ankara
- Özlük, E. (2007). “Orta Doğu İstisnacılığı ve Sömürünün Yeni Keşif Yolu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt:2, Sayı:1, ss.142-160
- Öztürkler, H. (2012). “Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi ve Birleşik Bir Suudi Arabistan ve Bahreyn’in Ekonomik Açından Önemi” *Ortadoğu Analiz* Cilt:4, Sayı:42, ss.77-83.
- Peretz, D. (1994). *The Middle East Today*, Sixth Edition, New York.
- Roderic H. (1960). “Where Is The Middle East?”, *Foreign Affairs*, Vol:38, pp. 665-675.
- Taner M. (2009). “Ortadoğu Ekonomisi ve Su Sorunu”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa
- TÜİK, *Dış Ticaret Göstergeleri*, 2013
- Tekinsen, A. (1999). Körfez Krizi’nin Türk Turizmine Etkileri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tezel, S. (1997). “İktisadi Büyüme”, Ankara Yayıncılık, Ankara.
- Tüzün, Ç. (2003). “Türkiye’nin Ekonomik İlişkilerinde İş Konseylerinin Rolü”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı X
- Uzgel, İ. (2002). “Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”, (Der: Kirişçi K. ve B. Rubin), *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası* içinde, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, ss.86-118.
- Zengin, G. (2010). *Hoca & Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ekonomik-iliskilerinde_-is-konseylelerinin_rolu.tr.mfa (02.06.2014)
- <http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/ticaridiplomasi/html/sec4.html>.
- Türkiye. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERG/OCAK2001/globallesme.htm>
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ba.html>
- http://www.academia.edu/4816644/Turkiye_ve_Arap_Bahari_Turkiyenin_Orta_Dogu_Politikasindaki_Degisiklikler

